

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

До 95-ої річниці
Сумського державного
педагогічного університету
імені А.С. Макаренка

Олена СЕМЕНОГ

КОНЦЕПТОСФЕРА *ОСВІТА*
В УКРАЇНСЬКОМУ ТА ПОЛЬСЬКОМУ
ДИСКУРСАХ: МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД

Монографія

Формування культуромовної
особистості фахівця в умовах
неперервної освіти

Ресурсний центр професійного
розвитку вчителя
української мови і літератури

Суми – 2019

Друкується згідно з рішенням вченої ради
Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України
(протокол № 1 від 20.01.2019 р.)

Рецензенти:

Л.Мацько, доктор філологічних наук, професор, дійсний член НАПН України (Національний педагогічний університет імені М.Драгоманова);

Л.Б.Лук'янова, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України.

А.А.Сбруєва, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки (Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка)

Л.В.Лавринович, кандидат філологічних наук, доцент, декан філології і журналістики (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).

Семеног О. Концептосфера *освіта* в українському та польському дискурсах: міждисциплінарний підхід: монографія / Олена Семеног: наук. ред. Ю.Громик. – Суми : Видавництво **СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. – 246 с.**

У монографії окреслено теоретичні засади дослідження концептосфери *освіта* в українському та польському освітньому дискурсах; представлено етноспецифіку концепту *освіта* на матеріалі українських і польських прислів'їв, в освітньо-теологічному дискурсі Івана Павла II; схарактеризовано поняттєвий компонент концепту *освіта* у законодавчо-нормативних документах; лексеми на позначення учасників освітнього процесу в освітньому дискурсі; здійснено огляд новітніх понять на позначення освітніх реалій в освітньо-педагогічному дискурсі; розкрито концепт *освіта* як особистісно-орієнтований, соціально-орієнтований, національно-орієнтований, ціннісно-орієнтований феномен, що перебуває під впливом інноваційних тенденцій в освіті та мові.

Для науково-педагогічних працівників, студентів, магістрантів, аспірантів.

УДК 37.091.32:811.2:821:373.5

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ КОНЦЕПТОСФЕРИ	
ОСВІТА В УКРАЇНСЬКОМУ ТА ПОЛЬСЬКОМУ ДИСКУРСАХ.....	13
1.1. Базові поняття дослідження	14
1.2. Сучасний стан і проблематика досліджень концептосфери	
<i>освіта</i>	27
1.3. Зміст і тематичні групи концепту <i>освіта</i>	31
Висновки до розділу 1.....	39
РОЗДІЛ 2 КУЛЬТУРНИЙ КОМПОНЕНТ КОНЦЕПТУ ОСВІТА В	
АСПЕКТИ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО ПІДХОДУ.....	41
2.1. Міждисциплінарний підхід у дослідженні концептосфери	
<i>освіта</i>	42
2.2. Концепт <i>освіта</i> у мовних та педагогічних словниках.....	48
2.3. Етноспецифіка концепту <i>освіта</i>	52
2.3.1. Концепт <i>освіта</i> на матеріалі українських і польських	
прислів'їв.....	52
2.3.2. Концепт <i>освіта</i> в освітньо-теологічному дискурсі	
Івана Павла II.....	58
Висновки до розділу 2.....	62
РОЗДІЛ 3. ПОНЯТТЄВИЙ КОМПОНЕНТ КОНЦЕПТУ ОСВІТА В	
УКРАЇНСЬКОМУ ТА ПОЛЬСЬКОМУ ОСВІТНЬОМУ ДИСКУРСАХ	65
3.1. Концепт <i>освіта</i> в законодавчо-нормативних	
документах.....	66
3.2. Українсько-польське партнерство в галузі освіти:	
академічний дискурс.....	69
3.3. Ціннісні орієнтири вищої філологічної освіти у ХХІ	
столітті.....	79
Висновки до розділу 3.....	85
РОЗДІЛ 4. КОНЦЕПТ УЧИТЕЛЬ У ВИМІРАХ КРОС-КУЛЬТУРНОГО	
ДІАЛОГУ	87
4.1. Лексеми на позначення учасників освітнього процесу	88
4.2. Концепт «учительська праця» у рефлексіях українських та	
польських педагогів: аксіологічний контекст.....	97
4.3. Професійне становлення вчителя-словесника у вимірах крос-	
культурного діалогу	101
Висновки до розділу 4.....	111
РОЗДІЛ 5. НОВІТНІ ПОНЯТТЯ В УКРАЇНСЬКОМУ	
ТА ПОЛЬСЬКОМУ ОСВІТНЬО-ПЕДАГОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ.....	113
5.1. Лексичні інновації в освітньо-педагогічному дискурсі	114
5.2. Академічна лекція і академічний учитель в цифрову епоху.....	135

5.3. Ресурсний центр професійного розвитку вчителя (з урахуванням практик «Artes Liberales», Школа едукації, Варшавський університет; Ягеллонський університет).....	146
Висновки до розділу 5.....	150
ВИСНОВКИ	153
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	158

Semenog O. The Conceptual Sphere of Education in Ukrainian and Polish Discourses: An Interdisciplinary Approach: Monograph / Olena Semenog. – Sumy: A. S. Makarenko SSPU Publishing House, 2019. – 246 p.

The monograph outlines the theoretical foundations for the study of the conceptual sphere of *education* in Ukrainian and Polish educational discourses. The ethno-specificity of the concept of education is presented on the material of Ukrainian and Polish proverbs, in the educational and theological discourse of John Paul II.

This section describes the conceptual component of the concept of education in legislative and regulatory documents; Ukrainian-Polish Partnership in Education: Academic Discourse Valuable Landmarks of Higher Philological Education in the 21st Century.

The lexemes for the designation of participants in the educational process, the concept “teaching work” in the reflections of Ukrainian and Polish teachers are outlined according to axiological context, professional formation of teacher-dictionary in the dimensions of cross-cultural dialogue.

The lexical innovations in educational and pedagogical discourse, lexemes of “academic lecture and academic teacher in the digital age” are characterized. Also, it was described the work of resource center of teachers’ professional development according to the practices of “Artes Liberales”, School of Education, Warsaw University; Jagiellonian University.

The concept of education as a personality-oriented, socially oriented, nationally-oriented, value-oriented phenomenon under the influence of innovative tendencies in education and language was revealed.

ПЕРЕДМОВА

«Ціннісним скарбом», «необхідною умовою сталого розвитку»¹, важливим індикатором національної безпеки держави дослідники називають освіту, що формує «культурний капітал людства на принципах людиноцентризму, толерантності, гуманності, виховання інтеркультурної комунікабельної особистості»². «Освіта додає людині гідності», - наголошував французький мислитель доби просвітництва Дені Дідро (1713 -1784)³. Виконуючи інтегративну місію щодо реально здійснюваних інновацій в усіх сферах соціально-культурного й економічного розвитку, освіта покликана вивести людину на цивілізаційну платформу європейського та світового спілкування.

На особливу увагу заслуговує міжнародне науково-освітнє співробітництво України і Республіки Польща – «стратегічного партнера у євроінтеграційному поступі нашої держави, міжособистісна взаємодія близьких за ментальністю, історією і сучасними національними цілями народів», - зазначає український філософ В.Кремень⁴.

Слов'янський контекст, географічну близькість, спорідненість мов і культур, подібність народних традицій українські та польські дослідники вважають однією із визначальних рис співпраці з Україною та чинником, що увиразнює ціннісний контекст освітньої співпраці. В Угоді між Урядом України і Урядом Республіки Польща про співробітництво в галузі культури, науки і освіти (1997) акцентовано на сприянні сторін у глибшому вивченні української мови,

¹ Report of Commission of the European Communities. *Memorandum on Lifelong Learning* [Electronic resource] – Brussels., 2018. Retrieved from: http://arhiv.acs.si/dokumenti/Memorandum_on_Lifelong_Learning.pdf. (viewed on 18.11. 2019). – Title from the screen.

² Кремень В. Освіта як запорука миру: шлях до людини / В. Кремень // Освіта для миру = Edukacja dla pokoju : зб. наук. пр. / Міністерство освіти і науки України, НАПН України ; [редкол.: В. Г. Кремень, В. П. Коцур, Н.Г.Ничкало, Ф. Шльосек та ін.]. – Київ : ТОВ «Юрка Любченка», 2019. – Т. 1. – С.6.

³ Антологія афоризмів / [упор. Л. П. Олексієнко]. – Донецьк : Сталкер, 2004. – С.349.

⁴ Кремень В. Освіта як запорука миру: шлях до людини / В. Кремень // Освіта для миру = Edukacja dla pokoju : зб. наук. пр. / Міністерство освіти і науки України, НАПН України ; [редкол.: В. Г. Кремень, В. П. Коцур, Н.Г.Ничкало, Ф. Шльосек та ін.]. – Київ : ТОВ «Юрка Любченка», 2019. – Т. 1. – С.6.

літератури і українознавства у закладах вищої освіти Республіки Польща та польської мови, літератури і полоністики у закладах вищої освіти України.

Євроінтеграційний вектор розвитку освіти двох країн, освітні реформи в Україні і Польщі, прийняття Законів України «Про вищу освіту» (2014)⁵. [143], «Про освіту» (2017)⁶. [142], «Prawo o szkolnictwie wyższym⁷. [151] (2005, 2018) впливають на інтенсивне формування тематичної групи лексики освітянської галузі в законодавчо-нормативному, освітньому дискурсах. Виникає потреба в міждисциплінарному розгляді сучасного стану освіти крізь призму українського та польського освітнього дискурсів. Інтерпретація концепту *oswita* у вимірах лінгвокультурології, когнітивної лінгвістики, педагогічної аксіології дозволяє простежити соціокультурну динаміку українського та польського соціумів, їх освіти, відображеної у мовній картині учасників освітнього процесу.

Актуальна проблема перебуває в полі зору філософів (В.Андрущенко⁸. [91], В.Кремень⁹, І.Зязюн¹⁰), українських і польських педагогів (Н.Ничкало¹¹. [122], С.Сисоєва¹², З.Вятровський¹³ [109], Т.Новацький¹⁴), мовознавців

⁵ Закон України «Про вищу освіту». Відомості Верховної Ради, 2014, № 37–38, ст. 2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

⁶ Закон України «Про освіту». Відомості Верховної Ради, 2017, №38–39, [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

⁷ Ustawa z dnia 27 lipca 2005 roku. Prawo o szkolnictwie wyższym; . – URL [Electronic resource]. – Mode of access: : <https://www.nauka.gov.pl> (дата звернення: 07.09.2019); U S T A W A z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce [Electronic resource]. – Mode of access: : <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20180001668/U/D20181668Lj.pdf>.

⁸ Філософсько-методологічні засади підвищення якості вищої освіти України: європейський вимір : монографія / авт. кол.: В. Андрущенко (кер.), М. Бойченко, Л. Горбунова, І. Надольний та ін. – К. : Педагогічна думка, 2012.– 220 с.

⁹ Кремень В. Освіта як запорука миру: шлях до людини / В. Кремень // Освіта для миру = Edukacja dla pokoju : зб. наук. пр. / Міністерство освіти і науки України, НАПН України ; [редкол.: В. Г. Кремень, В. П. Коцур, Н.Г.Ничкало, Ф. Шльосек та ін.]. – Київ : ТОВ «Юрка Любченка», 2019. – Т. 1. – С.6.

¹⁰ [

¹¹ Ничкало Н.Г. Розвиток професійної освіти в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів: монографія Н.Г. Ничкало. – К.: Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. – 125 с.

¹² Сисоєва С. Сфера освіти як об'єкт дослідження / С. Сисоєва // Освітологія: польсько-український /українсько-польський щорічник. – К.: ВП «Едельвейс». – 2012. – Вип. I. – С. 22-29.

(Л.Мацько¹⁵, І.Серебрянська¹⁶, О.Тараненко). Концепт як ментально-мовний, лінгвокультурний, лінгвокраєзнавчий феномен досліджують Є. Бартмінський¹⁷, Т. Вільчинська¹⁸, С.Воркачов¹⁹, І.Голубовська²⁰, Ю.Громик²¹, В.Кононенко²², В.Маслова²³, Ю.Степанов та інші. Концепт освіта як фрагмент національно-мовної картини світу носіїв англійської мови студіюють І.Боднар, Л. Вергун, Л.Глухова, Д.Гончарова та інші.

¹³ Wiatrowski Z. Praca człowieka – wątpliwości, nieporozumienia i realia/ Z. Wiatrowski // *Semper in Altum. Zawsze wzwyż* / red.: ks. Prof. Dr hab Jan Zimny, Prof. Dr hab Nella Nyczkało ; Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II. – Stalowa Wola, 2010. – s. 613-616.

¹⁴ Ничкало Н.Г. Розвиток професійної освіти в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів: монографія Н.Г. Ничкало. – К.: Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. – 125 с.

¹⁵ Мацько Л. І. Українська мова в освітньому просторі : [навч. посіб.] /Л.І.Мацько. – Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – 607 с.

¹⁶ Серебрянська І. М. Освіта в Україні : спостереження крізь призму мовної картини світу : [монографія] / І. М. Серебрянська. – Харків : Видавництво Іванченка І. С., 2018. – 416 с.

¹⁷ Bartmiński J. Językowe podstawy obrazu świata // J. Bartmiński. – Lublin. – 2012. – 328 s.

¹⁸ Wiatrowski Z. Praca człowieka – wątpliwości, nieporozumienia i realia/ Z. Wiatrowski // *Semper in Altum. Zawsze wzwyż* / red.: ks. Prof. Dr hab Jan Zimny, Prof. Dr hab Nella Nyczkało ; Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II. – Stalowa Wola, 2010. – s. 613-616.

¹⁹ Воркачев С. Г. Культурный концепт и значение / С. Г. Воркачев // Труды Кубанского государственного технологического университета. Серия : Гуманитарные науки. – Т. 17. – Вып. 2. – Краснодар, 2003. – С. 268–276.

²⁰ Голубовська І. О. Етноспецифічні константи мовної свідомості : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : спец.10.02.15 – загальне мовознавство [Електронний ресурс] / І. О. Голубовська. – Київ, 2004. – 38 с. – Режим доступу : <http://referatu.net.ua/referats/7569/153925>.

²¹ Громик Ю. В. Лексичні запозичення з польської мови в поліській говірці с. Липне// *Pogranicza słowiańskie w opisach językoznawczych. W 110 rocznicę urodzin Profesora Władysława Kuraszkiewicza (1905–1997)*/ Ю.В.Громик., 2015. – С. 67–72.

²² Кононенко В. І. Концептологія в лінгвістичному аспекті /В.І.Кононенко // Мовознавство. – Київ, 2006. – № 2–3. – С. 111–117.

²³ Маслова В. А. Лингвокультурология : [учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений] / В. А. Маслова. – Москва : Академия, 2001. – 208 с.

Лінгвокультурну модель концепту *освіта* в національній самосвідомості, порівняльний аналіз у різних лінгвокультурах пропонують А.Беляєва²⁴ [5], Ю.Трегубова²⁵ [88]. Метафоричному моделюванню базових концептів педагогічного дискурсу присвячені роботи А.Габідуліної²⁶, [14], Д.Гончарової²⁷, [18], К.Кабаченко; лінгвокраїнознавчий аспект шкільного справи розкрито в роботі Л.Кочегарової²⁸, [41].

Український і польський дискурс досліджують Н.Арутюнова²⁹, Г.Вільке³⁰, Р.Гжегожевська³¹, Т. Ван Дейк³², А.Загнітко³³, А.Моклиця, Л.Оляндер³⁴,

²⁴ Беляєва А. В. Концепт ОСВІТА в англійській, французькій, українській та російській мовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.17 – порівняльно історичне і типологічне мовознавство /А.В. Беляєва. – Донецьк : Б. в., 2012. – 20.

²⁵ Трегубова Ю. О. Сфера образования в американской и британской лингвокультурах : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 – теория языка / Ю. О. Трегубова. – Волгоград, 2007. – 19 с.

²⁶ Габідуліна А. Р. Навчально-педагогічний дискурс: категоріальна структура та жанрова своєрідність (на прикладі шкільного предмета —російська мова) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.02.02 – російська мова / Габідуліна Алла Рашатівна. – К., 2010. – 40 с.

²⁷ Гончарова Д. А. Лингвокультурный концепт «education» в педагогическом дискурсе / Д. А. Гончарова // Материалы Научной сессии (Волгоград, апрель 2014 г.). – Волгоград : Изд-во ВолГУ, 2014. – С. 217–221.

²⁸ . Кочегарова Л. И. Лингвострановедческое описание лексики школьного дела Англии : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 /Л.И.Кочегарова. – Москва, 1984. – 14с.

²⁹ Арутюнова Н. Д. Дискурс / Н. Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь. – Москва : Советская энциклопедия, 1990. – С.136–137.

³⁰ Габриела Вильк Семантика труда в русско-польском языковом сопоставлении: дисс. на соиск. ученой степени канд. филол. наук. –Катовице 2013–[Электронный ресурс]. – Режим доступа:
https://wydawnictwo.us.edu.pl/sites/wydawnictwo.us.edu.pl/files/semantika_g_wilk_czw_st_e.pdf

³¹ Grzegorzczkova R. Pojęcie językowego obrazu świata / R. Grzegorzczkova // Językowy obraz świata ; pod red. J. Bartminkiego. – Lublin : UMCS, 1999. – S.39–47.

³² Дейк Т. А. Анализ новостей как дискурса // Дейк Т. А. Язык. Познание. Коммуникация. Сборник работ. – Москва : Прогресс, 1989. – С. 118–149.

³³ Загнітко А. П. Основи дискурсології : [науково-навчальне видання] / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2008. – 194 с.

В.Хлебда³⁵ та ін. Аналіз і узагальнення означених робіт дозволяє здійснити дослідження на тему «Концептосфера *освіта* в українському та польському дискурсах: міждисциплінарний підхід».

Об'єкт дослідження: концептосфера *освіта* в українському та польському дискурсах, а предметом є вербалізація культурного і поняттєвого компонентів концепту *освіта* в українському та польському освітньому дискурсах на засадах міждисциплінарного підходу.

Мета дослідження: з'ясувати особливості вербалізації культурного і поняттєвого компонентів концепту *освіта* в українському та польському освітньому дискурсах на засадах міждисциплінарного підходу.

Завдання дослідження:

- схарактеризувати базові поняття, проблематику досліджень концептосфери *освіта*, зміст, компоненти і тематичні групи концепту *освіта*;
- з'ясувати сутність міждисциплінарного підходу у дослідженні концептосфери *освіта*;
- окреслити культурний компонент концепту *освіта* в аспекті міждисциплінарного підходу, зокрема етноспецифіку концепту *освіта* на матеріалі прислів'їв, в освітньо-теологічному дискурсі Івана Павла II;
- схарактеризувати поняттєвий компонент концепту *освіта* в законодавчо-нормативних документах та в освітньому дискурсі;
- здійснити огляд новітніх понять на позначення освітніх реалій в освітньо-педагогічному дискурсі.

Джерельною базою дослідження став корпус таких текстів: національні лексикографічні та енциклопедичні праці («Словник української мови» : в 11 т. (1970–1980), «Словник української мови» (онлайн). Томи 1–6; [Електронний ресурс] // Український мовно-інформаційний фонд НАН України (2016);

³⁴ Оляндер Л. К. Загальнолюдські цінності й людина в європейській літературі /Оляндер Л.К. //Філологічні студії : наук. часоп.; редкол. : В.Л. Удалов [та ін.]. – Луцьк, 2000. – № 2. – С. 12–16

³⁵ Chlebda W. Płaszczyzny oglądu językowego obrazu świata, [w:] / Chlebda W. // Komparacja systemów i funkcjonowania współczesnych języków słowiańskich. 1, red. S. Gajda, Opole 2000.- s. 164–178.

«Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів» (2001); «Słownik języka polskiego» (1996); «Mały słownik języka polskiego»; «Енциклопедія освіти» (2008); «Український педагогічний словник» (1997); «Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku» (2004), Mały słownik etyczny (1994), Okoń W. «Nowy słownik pedagogiczny» (2007); нормативні документи в галузі освіти (Закон України «Про вищу освіту» (2014), Закон України «Про освіту» (2017), «Національний освітній глосарій: вища освіта», Prawo o szkolnictwie wyższym (2005, 2028); Strategia rozwoju szkolnictwa wyższego w Polsce do 2020 roku, Karta nauczyciela (2008), наукові дослідження з лінгвістики, педагогіки.

Методи дослідження. Для досягнення мети використано загальнонаукові методи аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення. У процесі опрацювання мовного матеріалу застосовано описовий метод, аналіз словникових дефініцій. Для з'ясування образно-ціннісного аспекту концепту залучено метод контекстуального аналізу. Зіставний метод дозволив порівняти особливості вербалізації концепту в українській та польській мовних картинах світу.

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що в ньому окреслено теоретичні засади дослідження концептосфери *освіта* в українському та польському освітньому дискурсах на засадах міждисциплінарного підходу; представлено етноспецифіку концепту *освіта* на матеріалі українських і польських прислів'їв, в освітньо-теологічному дискурсі Івана Павла II; схарактеризовано поняттєвий компонент концепту *освіта* у законодавчо-нормативних документах; лексеми на позначення учасників освітнього процесу в освітньому дискурсі; здійснено огляд новітніх понять на позначення освітніх реалій в освітньо-педагогічному дискурсі; розкрито концепт *освіта* як особистісно-орієнтований, соціально-орієнтований, національно-орієнтований, ціннісно-орієнтований феномен, що перебуває під впливом інноваційних тенденцій в освіті та мові; з'ясовано зміст базових понять «антропоцентрична парадигма», «мовна картина світу», «мовна свідомість», «мовна особистість», «концепт», «концептосфера», «дискурс», «освітній дискурс».

Практичну цінність роботи визначає можливість використання її результатів у викладанні навчальних дисциплін «Сучасна українська літературна

мова», «Лінгвокультурологія», у процесі розроблення спеціальних курсів з питань зіставної лінгвокультурології, компаративної педагогіки.

Результати роботи знайшли відображення у процесі викладання освітніх компонентів «Культура наукової мови», «Академічна культура дослідника», у діяльності науково-дослідної лабораторії «Академічна культура дослідника в освітньому просторі університету», ресурсного центру професійного розвитку учителя української мови і літератури, який функціонує при кафедрі української мови і літератури в Сумському державному педагогічному університеті імені А.С.Макаренка за українсько-польським проєктом *Innowacyjny uniwersytet i przywództwo. Faza IV: strategie komunikacyjne i relacje uniwersytet-szkoła* /Інноваційний університет та лідерство. Фаза IV: комунікаційні стратегії і відносини: університет школа, що підтримується Міністерством науки та вищої освіти Республіки Польща, Міністерством освіти і науки України та за результатами стажування на факультеті «Artes Liberales» Варшавського університету та в Ягеллонському університеті у 2018 році.

Розділ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ КОНЦЕПТОСФЕРИ *ОСВІТА* В УКРАЇНСЬКОМУ ТА ПОЛЬСЬКОМУ ДИСКУРСАХ

У розділі схарактеризовано базові поняття дослідження, з'ясовано сучасний стан і проблематику досліджень концептосфери *освіта*, окреслено зміст і тематичні групи концепту *освіта*.

1.1. Базові поняття дослідження

Євроінтеграційний вектор розвитку освіти України, геополітичні умови розташування, спільне історичне минуле України і Польщі дослідники називають важливими чинниками у вивченні концептосфери *освіти* крізь призму українського та польського дискурсів. Як українська, так і польська освітні сфери знаходяться в активному пошуку оптимальної структури і змісту. Паралельно із нововведеннями в системі освіти кожної із слов'янських країн на законодавчому-номативному, освітньо-педагогічному дискурсах відбувається інтенсивне формування лексичної системи концептосфери *освіти*.

Відповідно до завдань роботи окреслимо базові поняття дослідження: *дискурс, антропоцентрична парадигма, зіставна лінгвокультурологія, мовна картина світу, мовна особистість, мовна свідомість, концепт*.

Поняття *дискурс*, як показує аналіз, мовознавці взаємопов'язують із поняттям «текст». У дослідженні дотримуємось визначення поняття тексту, яке запропонував І. Гальперін: текст – це «витвір мовотворчого процесу, об'єктивованій у вигляді письмового документу, якому властива завершеність, складається з одиниць, об'єднаних різними типами лексичного, граматичного, стилістичного зв'язку, характеризується певною цілеспрямованістю і прагматичною настановою»³⁶.

Науковці характеризують дискурс так:

- текст («мовна форма і значення») у поєднанні з особистісними й соціальними характеристиками мовця і слухача, а також культурними та іншими аспектами соціальної ситуації («дії») (Т.ван Дейк)³⁷;
- мовлення, «занурене в життя» (Н. Арутюнова)³⁸;
- зв'язний текст у сукупності з естралінгвальними (прагматичними, соціокультурними, психологічними та іншими чинниками (А. Загнітко)³⁹;

³⁶ Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И.Р.Гальперин. – Москва : Наука, 1981. – С.19.

³⁷ Дейк Т. А. Анализ новостей как дискурса // Дейк Т. А. Язык. Познание. Коммуникация. Сборник работ. – Москва : Прогресс, 1989. – С. 121.

³⁸ Арутюнова Н. Д. Дискурс / Н. Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь. – Москва : Советская энциклопедия, 1990. – С.136.

– особливе використання мови для вираження ментальності, існує головним чином у текстах, за якими стоїть особлива граматика, лексика, правила слововживання й синтаксису, особлива семантика, особливий світ (Ю.Степанов)⁴⁰ ;

– тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, мовленнєвий потік, що має різні форми вияву (усну, писемну, паралінгвальну), відбувається в межах конкретного каналу спілкування, регулюється стратегіями і тактиками учасників; синтез когнітивних, мовних і позамовних (соціальних, психічних, психологічних тощо) чинників, які визначаються конкретним колом «форм життя», залежно від тематики спілкування, а результатом визначено формування різноманітних мовленнєвих жанрів (Ф.Бацевич)⁴¹ .

У дослідженні керуємось характеристикою *дискурсу* в авторській інтерпретації В.Карасика: багатопланове явище, яке можна розглядати в комунікативному аспекті та як вербальне спілкування, у структурно-семантичному – як фрагмент тексту, вищий, аніж рівень мовлення, у структурно-стилістичному – як нетекстову організацію розмовного мовлення, в соціально-прагматичному – текст, занурений у ситуацію спілкування⁴² . З-поміж дискурсів, які визначає дослідник (персональний, інституційний, статусно-орієнтований дискурси), у роботі акцентуємо увагу на інституційний, зокрема, на такі його різновиди: освітньо-педагогічний, освітньо-теологічний, законодавчо-нормативний дискурси.

До базових понять відносимо поняття *антропоцентрична парадигма* (від грецьк. *anthrōpos* людина + лат. *centrum* < грецьк. *kentron* центр), предметом досліджень якої визначають *homo loquens* (людину як суб'єкт мови, культури і комунікації). Як показує аналіз наукових джерел, антропоцентрична

³⁹ Загнітко А. П. Основи дискурсології : [науково-навчальне видання] / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2008. – С.34.

⁴⁰ Степанов Ю. С. Альтернативный мир, дискурс, факт и принцип причинности / Ю. С. Степанов // Язык и наука конца 20 века. – Москва : Институт языкознания РАН, 1995. – С.45.

⁴¹ Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : [підручник] / Ф.С.Бацевич. – [2-ге вид., доп.]. – Київ : ВЦ «Академія», 2009. – 376 с.

⁴² Карасик В. И. Структура институционального дискурса / В. И. Карасик //Проблемы речевой коммуникации. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 2000. – С.6.

парадигма актулізується із другої половини XX ст. й охоплює міждисциплінарні дослідження з когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології, етнолінгвістики, лінгвопедагогічної аксіології.

На продуктивності міждисциплінарних студій наголошує польський дослідник С. Гайда: «Poznawcza produktywność integracji międzydyscyplinarnych sprawia, że w drugiej połowie XX wieku wzrastają powiązania o charakterze interdyscyplinarnym, multidyscyplinarnym i transdyscyplinarnym, tworzą się para dyscypliny typu: „badania nad...” i „dyscypliny hybrydowe”. Z jednej strony scalają one wiedzę, przełamując podział na zamknięte obszary, por. psycholingwistyka, socjolingwistyka, z drugiej – wykazują również specjalizującą tendencję rozwojową. Poszczególne interdyscypliny nie wykazują często troski o wzajemną integrację, a także „gubią” lingwistyczną oporę»⁴³; Цит за Г.Вільк⁴⁴. («Пізнавальна продуктивність міждисциплінарних інтеграцій означає, що у другій половині XX століття міждисциплінарні, мультидисциплінарні, трансдисциплінарні зв'язки посилюються, утворюються гібридні дисципліни. З одного боку, вони закріплюють знання, наприклад, психолінгвістики, соціолінгвістики, з іншого - виявляють спеціалізовану тенденцію розвитку" – переклад наш – О.С.).

З урахуванням наукових напрацювань В.Жайворонок⁴⁵, М.Толстого⁴⁶ поняття «етнолінгвістика» (польськ. Etnolingwistyka) розглядаємо як комплексну міждисциплінарну наукову галузь, що знаходиться на суміжжі власне лінгвістики, етнографії, фольклористики, культурології, соціології і досліджує мовні, етнокультурні, етнопсихологічні фактори. Паралельно використовують терміни «антропологічна лінгвістика», «лінгвістична антропологія».

⁴³ Gajda S. Prestiż a język / Stanisław Gajda // NAUKA 4/2010 • 147-162 [Electronic resource] – Mode of access: http://www.pan.poznan.pl/nauki/N_410_18_Gajda.pdf.

⁴⁴ Габриела Вильк Семантика труда в русско-польском языковом сопоставлении: дисс. на соиск. ученой степени канд. филол. наук. –Катовице 2013–[Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://wydawnictwo.us.edu.pl/sites/wydawnictwo.us.edu.pl/files/semantika_g_wilk_czw_st_e.pdf

⁴⁵ Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика : нариси /В.В.Жайворонок. – Київ : Довіра, 2007. – 262 с.

⁴⁶ Толстой Н. И. Язык и народная культура. Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике / Н. И. Толстой. – М. : Индрик, 1995. – 512 с.

Лінгвокультурологія (польськ. *lingwistyka kulturowa*) вивчає прояв, відображення і фіксацію культури в мові та дискурсі»⁴⁷. «Малий словник польської мови» (1996) визначає «культуру» як «сукупність напрацювань людства, створену в загальному історичному розвитку або в якусь конкретну епоху»⁴⁸. На лінгвокультурологію, зауважує А.Домбровська (A.Dąbrowska), потужно впливають досягнення філософії, історії, антропології, соціології, психології, етнології, етнографії, когнітивістики⁴⁹.

Американський мовознавець Е.Сепір наголошує: «...дві різні мови ніколи не бувають настільки схожими, щоб їх можна було вважати засобом вираження однієї і тієї ж соціальної дійсності. Світи, в яких живуть різні суспільства, – це різні світи, а зовсім не один і той же світ...»⁵⁰. Отже, спостереження за українською та польською лінгвокультурами дозволяє пояснити існування спільних рис й відмінностей у способах сприйняття освіти носіями. Тому в дослідженні керуємось надбанням також *зіставної лінгвокультурології*, яку дослідники (Т.Вільчинська⁵¹, С.Воркачов⁵², І.Голубовська⁵³, А.Загнітко⁵⁴,

⁴⁷ Маслова В. А. Лингвокультурология : [учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений] / В. А. Маслова. – Москва : Академия, 2001. – С.13.

⁴⁸ Mały słownik języka polskiego / Elżbieta Sobol (red.). – Warszawa: PWN. Kultura, 1996. – s.188

⁴⁹ Dąbrowska A. Współczesne problemy lingwistyki kulturowej / A.Dąbrowska, // [Postscriptum nr 2-1(48-49), 2004-2005. [Electronic resource] – Mode of access: [http://bazhum.muzhp.pl/media//files/Postscriptum/Postscriptum-r2004_2005-t-n2_1\(48_49\)/Postscriptum-r2004_2005-t-n2_1\(48_49\)-s140-155/Postscriptum-r2004_2005-t-n2_1\(48_49\)-s140-155.pdf](http://bazhum.muzhp.pl/media//files/Postscriptum/Postscriptum-r2004_2005-t-n2_1(48_49)/Postscriptum-r2004_2005-t-n2_1(48_49)-s140-155/Postscriptum-r2004_2005-t-n2_1(48_49)-s140-155.pdf).

⁵⁰ Сепир Э. Статус лингвистики как науки / Э. Сепир // Избранные труды по языкознанию и культурологии. Москва : Прогресс : Универс, 1993. – С.259–265.

⁵¹ Вільчинська Т. Слово і концепт : методика аналізу / Т. Вільчинська //Лексика на перетині наукових парадигм : [монографія] / за ред. Л.Струганець. – Тернопіль : Осадца Ю. В., 2018. – С. 106–122.

⁵² Воркачев С. Г. Культурный концепт и значение / С. Г. Воркачев // Труды Кубанского государственного технологического университета. Серия : Гуманитарные науки. – Т. 17. – Вып. 2. – Краснодар, 2003. – С. 268–276.

⁵³ Голубовська І. О. Етноспецифічні константи мовної свідомості : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : спец.10.02.15 – загальне мовознавство [Електронний ресурс] / І. О. Голубовська. – Київ, 2004. – 38 с. – Режим доступу : <http://referatu.net.ua/referats/7569/153925>.

В.Карасик ⁵⁵, В.Маслова ⁵⁶, Ю.Степанов ⁵⁷) визначають як самостійну інтердисциплінарну галузь науки синтезувального типу, що на матеріалі двох і більше мов за допомогою системних методів й орієнтацією на сучасні пріоритети та культурні настанови вивчає у зіставному ракурсі взаємодію мов і культур у їхньому функціонуванні. Основними принципами, на яких ґрунтується зіставна лінгвокультурологія, науковці називають антропоцентризм, експланаторність, етноцентризм і функціоналізм.

В антропоцентричній парадигмі останніх десятиліть набули актуальності дослідження з когнітивної лінгвістики, лінгвоконцептології (польськ.lingokonceptologia) (лат. *cognitio* – «знання»; англ. *cognition* – «пізнавальні можливості, знання, мисленнєвий процес»). Мета наукових студій, зауважує О.Селіванова, – «максимально повно описати семантику слів, словосполучень, фразеологізмів чи текстів, що стосуються пізнавальної діяльності людини, та, застосовуючи когнітивну інтерпретацію результатів лінгвістичного дослідження, моделювати зміст концепту»⁵⁸.

До базових понять у дослідженні відносимо поняття «мовна картина світу». В основу розуміння покладено твердження німецького філософа В.фон Гумбольдта (1767 – 1835) про те, що «різні мови - це не різні звукові позначення одного і того ж предмета, а різні бачення його»⁵⁹.

⁵⁴ Воркачев С. Г. Культурный концепт и значение / С. Г. Воркачев // Труды Кубанского государственного технологического университета. Серия : Гуманитарные науки. – Т. 17. – Вып. 2. – Краснодар, 2003. – С. 268–276.

⁵⁵ Карасик В. И. Культурные доминанты в языке / В. И. Карасик // Языковая личность ; культурные концепты : [сб. научн. тр.]. – Волгоград-Архангельск, 1996. – С. 3–16.

⁵⁶ Маслова В. А. Лингвокультурология : [учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений] / В. А. Маслова. – Москва : Академия, 2001. – 208 с.

⁵⁷ Степанов Ю. С. Альтернативный мир, дискурс, факт и принцип причинности / Ю. С. Степанов // Язык и наука конца 20 века. – Москва : Институт языкознания РАН, 1995. – С. 35–73.

⁵⁸ Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми : [підручник] / О.О.Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – С.221.

⁵⁹ Гумбольдт В. О различии строения человеческих языков и его влияния на духовное развитие человечества. Избранные труды по языкознанию. Москва: Прогресс, 1984. – С.167.

Німецький лінгвіст Л. Вайсгербер (1899 - 1985) розвинув актуальні ідеї філософа й описував мовну картину світу як зоряне небо, на якому серед незліченної кількості зірок є і такі, що отримують свої назви, а безладність зірок лише уявна, бо вони об'єднуються у групи. Мовна картина світу полягає в тому, щоб визначити, який зміст, знання, досвід, оцінки дійсності акумулюються в мові і передаються наступним поколінням.

Для Л.Вайсгербера мова є енергією, що визначає специфіку певного народу, «проміжний світ» між людиною та зовнішнім світом і є результатом «перетворення матеріального, речового, фізичного світу в інтелектуально-поняттєвий»⁶⁰. Учений доводив, що основними характеристиками мовної картини світу є системність і синкретичність (поєднання в мовній картині світу ментальних настанов етносу, що знаходять відображення в мові); мінливість та історичність (мовна картина світу є наслідком історичного розвитку етносу й водночас рушійною силою його еволюції); багаторівневість структури (фонетико-артикуляційний, лексичний, фразеологічний, словотвірний, граматико-синтаксичний рівні); функціональність (мовна картина світу кодує мовну й культурну самобутність етносу за допомогою мовних засобів, є способом вияву духовного надбання народу й одночасно фактом його існування).

Узагальнення і систематизація наукових джерел (І.Голубовська⁶¹., С.Єрмоленко⁶²., Н.Гончарова⁶³.⁶⁴, Т.Космеда⁶⁵, М.Кочерган⁶⁶, Л.Лисиченко,

⁶⁰ Вайсгербер Л. Родной язык и формирование духа / [пер. с нем., вступ. ст. и коммент. О. А. Радченко ; 2-е изд., испр. и доп. / Л. Вайсгербер]. [Электронный ресурс]. – Москва : Едиториал УРСС, 2004. – 232 с. – Режим доступа : <https://www.livelib.ru/book/1000928883/about-rodnoj-yazyk-i-formirovanie-duha-j-l-vajsgerber>.

⁶¹ Голубовська І. О. Етноспецифічні константи мовної свідомості : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : спец.10.02.15 – загальне мовознавство [Електронний ресурс] / І. О. Голубовська. – Київ, 2004. – 38 с. – Режим доступу : <http://referatu.net.ua/referats/7569/153925>.

⁶² Єрмоленко С. Я. Мінлива стійкість мовної картини світу / С.Я.Єрмоленко // Мовознавство. – 2009. – № 3–4. – С. 94–103.

⁶³ Гончарова Д. А. Лингвокультурный концепт «education» в педагогическом дискурсе / Д. А. Гончарова // Материалы Научной сессии (Волгоград, апрель 2014 г.). – Волгоград : Изд-во ВолГУ, 2014. – С. 217–221; Гончарова Н. Н. Языковая картина мира как объект лингвистического описания / Н. Н. Гончарова // Известия ТулГУ. Гуманитарные науки. – 2012. – № 2. – С. 396–405.

О.Маленко, З. Попова, В.Постовалова, В.Телія, Н.Уфимцева та ін.) дає підстави виокремити такі характеристики терміна *мовна картина світу*:

– «сукупність зафіксованих в одиницях мови уявлень народу про дійсність»; «членування предметного і поняттєвого світу засобами мови – словниковими, граматичними одиницями» (С. Єрмоленко)⁶⁷;

– «подання предметів, явищ, фактів, ситуацій дійсності, ціннісних орієнтирів, життєвих стратегій, сценаріїв поведінки в мовних знаках, категоріях, явищах мовлення, що є семіотичним результатом концептуальної репрезентації дійсності в етносвідомості» (О. Селіванова)⁶⁸;

– «мозаїкоподібна польова структура взаємопов'язаних мовних одиниць, що через складну систему фонетичних явищ, лексико-семантичних і граматичних значень, а також стилістичних характеристик відбиває відносно об'єктивний стан речей довкілля і внутрішнього стану людини, тобто загалом картину (модель) світу як таку» (В. Жайворонок)⁶⁹;

– «закріплені в мові комплексні знання про людину і світ» (Є.Бартмінський та Р. Токарський)⁷⁰;

«zawarta w języku interpretacja rzeczywistości, którą można ująć w postaci zespołu sądów o świecie. Mogą to być sądy bądź to utrwalone w samym języku, w jego formach gramatycznych, słownictwie, kliszowanych tekstach (np. przysłów), bądź to przez formy i teksty języka implikowane», «zbiór prawidłowości zawartych w kategorialnych związkach gramatycznych (fleksyjnych, słowotwórczych,

⁶⁴ Вайсгербер Л. Родной язык и формирование духа / [пер. с нем., вступ. ст. и коммент. О. А. Радченко ; 2-е изд., испр. и доп. / Л. Вайсгербер]. [Электронный ресурс]. – Москва : Едиториал УРСС, 2004. – 232 с. – Режим доступа : <https://www.livelib.ru/book/1000928883/about-rodnoj-yazyk-i-formirovanie-duha-j-l-vajsgerber>.

⁶⁵ Космеда Т. А. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки / Т. А. Космеда. – Львів : Вид-во ЛНУ ім. І.Франка, 2000. – 350 с.

⁶⁶ Кочерган М. П. Зіставне мовознавство і проблема мовних картин світу / М. П. Кочерган // Мовознавство. – 2004. – № 5–6. – С. 12–30.

⁶⁷ Єрмоленко С. Я. Мінлива стійкість мовної картини світу / С.Я.Єрмоленко // Мовознавство. – 2009. – № 3–4. – С. 93.

⁶⁸ Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми : [підручник] / О.О.Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – С.365.

⁶⁹ Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика : нариси /В.В.Жайворонок. – Київ : Довіра, 2007. – С.15.

⁷⁰ Bartmiński J. Językowy obraz świata a spójność tekstu / J. Bartmiński, R. Tokarski // Teoria tekstu. Zbiór studiów / red. T. Dobrzyńska. – Wrocław. – 1986. – S.72.

składniowych) oraz w semantycznych strukturach leksyki, pokazujących swoiste dla danego języka sposoby widzenia poszczególnych składników świata oraz ogólniejsze rozumienie organizacji świata, panujących w nim hierarchii i akceptowanych przez społeczność językową wartości» (короткий переклад: «поняттєва структура, закріплена в системі мови, в її граматичних і лексичних властивостях, реалізована, як і все в мові, за допомогою текстів (висловлювань)» (Р. Гжегорчикова / Grzegorzczkova R.)⁷¹ (цит. за Г.Вільк).

У дослідженні керуємось визначенням поняття «мовна картина світу», що подане в публікаціях І.Голубовської: «виражене засобами певної мови світовідчуття та світорозуміння етносу, вербалізовану інтерпретацію мовним соціумом навколишнього світу і себе в цьому світі»⁷².

Основою для мовної картини слугує концептуальна картина світу, що є універсальною для українського та польського народів з однаковим рівнем знань про світ. І.Серебрянська зазначає, що концептуальній картині світу відповідають поняття, а мовній картині світу – значення⁷³.

Національна мовна картина світу, за Н.Поповою, відбиває картини світу певних груп людей-носіїв однієї мови, об'єднаних територіально, а також іншими ознаками (освітою, професією, статтю, ерудованістю, темпераментом, характером тощо)⁷⁴.

У національній мовній картині світу І.Голубовська виділяє універсальний складник (загальний поняттєвий базис, сукупність «ментальних універсалій, позанаціональний мисленнєвий код, який виступає спільною основою природної мови, мислення та культури») та національно-специфічний, що «утворюється внаслідок перекодування єдиного для всіх етносів мисленнєвого

⁷¹ Grzegorzczkova R. Pojęcie językowego obrazu świata / R. Grzegorzczkova // Językowy obraz świata ; pod red. J. Bartmińskiego. – Lublin : UMCS, 1999. – S.47.

⁷² Голубовська І. О. Етноспецифічні константи мовної свідомості : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : спец.10.02.15 – загальне мовознавство [Електронний ресурс] / І. О. Голубовська. – Київ, 2004. – 38 с. – Режим доступу : <http://referatu.net.ua/referats/7569/153925>.

⁷³ Серебрянська І. М. Освіта в Україні : спостереження крізь призму мовної картини світу : [монографія] / І. М. Серебрянська. – Харків : Видавництво Іванченка І. С., 2018. – С.345.

⁷⁴ Попова Н. М. Принцип єдності свідомості й діяльності та його відображення у взаємодії концептуальної й мовної картини світу /Н.М.Попова // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – 2013. – Вип. 24. – С. 345.

коду на вербальний у межах конкретної етнічної мови, супроводжується накладанням національно-специфічних нюансів світовідчуття, світомислення й світооцінки на універсальну логіко-поняттєву основу»⁷⁵.

Представники лінгвокогнітивного напрямку (В. Карасик⁷⁶, О.Семенюк⁷⁷) окреслюють поняття *ціннісної картини світу*, оскільки різні соціальні групи можуть мати різні цінності.

Представники різних напрямів лінгвістики, філософії, педагогіки розрізняють також *наукову картину світу*, що відображає результат діяльності вчених. Наукова картина світу єдина для носіїв української та польської мов, натомість мовна картина має свої особливості і слугує змістом мовної свідомості.

Зокрема, польський лінгвіст Р. Токарски (R.Tokarski) зазначає, що «Obraz świata zawarty w języku ogólnym, zwany niekiedy obrazem naiwnym bądź potocznym, uwzględnia zarówno obiektywnie dane cechy rzeczywistości, jak też kulturowe uwarunkowania rządzące myśleniem i ocenami człowieka. Naukowe poznanie świata i pochodny od niego naukowy obraz świata są zasadniczo wspólne ludziom mówiącym różnymi językami, z kolei potoczny obraz świata jest utrwalony i odtwarzany przez język ogólny i dlatego każdy język narodowy ma w sobie tylko właściwy obraz świata».

(Образ світу іноді називають наївним або розмовним образом, враховує як об'єктивно задані риси реальності, так і культурні умови, що регулюють людське мислення та оцінки. Наукове пізнання світу та похідна від нього наукова картина світу в основному є спільною для людей, які говорять різними мовами, тоді як розмовна картина світу фіксується й відтворюється загальною

⁷⁵ Голубовська І. О. Етноспецифічні константи мовної свідомості : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : спец.10.02.15 – загальне мовознавство [Електронний ресурс] / І. О. Голубовська. – Київ, 2004. – 38 с. – Режим доступу : <http://referatu.net.ua/referats/7569/153925>.

⁷⁶ Карасик В. И. Структура институционального дискурса / В. И. Карасик // Проблемы речевой коммуникации. – Саратов : Изд-во Сарат. ун-та, 2000. – С.25.

⁷⁷ Семенюк О. А. Основы теории мовної комунікації : [навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів] [Електронний ресурс] / О.А.Семенюк, В. Ю. Паращук. – Київ : Ін Юре, 2009. – 276 с. – Режим доступу: http://info-library.com/book/20_Osnovi_teorii_movnoi_komynikacii.html.

мовою, тому кожна національна мова має лише правильну картину світу» переклад наш – О.С.)⁷⁸ (цит. за Г.Вільк).

Дослідники (І.Андрощук [1], О.Денисевич [23], І.Колеснікова [35], Н.Ничкало [54], Б.Сітарська [79] та ін.) характеризують поняття професійної картини світу. Здобуття професії, зазначає О.Денисевич⁷⁹, може розглядатися як процес формування інваріантного образу світу, соціально та когнітивно відповідного реаліям цього світу і такого, що слугує основою для ефективної діяльності людини у світі. Здійснюючи розгляд поняттєвого компоненту концепту *освіта*, керуємось у дослідженні і поняттям професійної картини світу.

Динамічні зміни в парадигмі лінгвістичних знань, філософії, культурології, психології, педагогіці впливають на формування і розвиток *мовної особистості* суб'єкта освітнього процесу як головного носія мовної картини світу (дет. див. ⁸⁰). Вивчення наукових праць дає змогу визначити мовну особистість як таку, котра:

- здатна творчо самовиражатися рідною мовою, пропагувати її, захищати і розвивати, тобто ставитися до неї свідомо, з почуттям відповідальності за її долю (Л. Мацько)⁸¹;

- виражена в мові (текстах) і через мову, акумулює в собі психічний, соціальний, культурний, етичний та інші компоненти, відображені через мову і дискурс (Ю. Караулов⁸², Л. Струганець⁸³);

⁷⁸ Tokarski R. Słownictwo jako interpretacja świata / R. Tokarski // Współczesny język polski [pod red. J. Bartmińskiego]. – Lublin, 2001. – S.344.

⁷⁹ Денисевич О. В. Професійна картина світу українських та польських студентів: порівняльний аспект // Сборник научных докладов: Наука сегодня: теория, методология, практика. – Часть 5. – Вроцлав – 2013. – С. 71– 75.

⁸⁰ Семенов О.М. Українська культуромовна особистість учителя (шляхи її формування в системі професійної підготовки): Монографія /За ред. Л.І.Мацько. – К.: , 2007. – 303 с. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <https://repository.sspu.sumy.ua/handle/123456789/1860>

⁸¹ Мацько Л. І. Українська мова в освітньому просторі : [навч. посіб.] /Л.І.Мацько. – Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – 607 с.

⁸² Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – Москва : Наука, 1987. – 264 с.

⁸³ Струганець Л. Поняття «мовна особистість» в україністиці /Л.Струганець / Культура слова. – 2012. – № 77. – С. 127–133.

- сприймає зміни в мові, прилаштовує свій тезаурус (лексикон) до вимог чинних реалій, формує для себе фрагменти нової мовної картини світу (О.Семенюк)⁸⁴;

- виявляється в багаторівневій та багатокомпонентній парадигмі мовленнєвих особистостей (Т. Космеда)⁸⁵.

Для характеристики учасників освітнього процесу в освітньому дискурсі (розділ 3) керуємось визначенням українського лінгвіста О.Семенюка, а також російського вченого Ю.Караулова щодо мовної особисті.

Ю.Караулов виділяє три рівні володіння мовою:

– нульовий рівень (*вербально-семантичний*), або внутрішній лексикон особистості, представлений у мовній свідомості у вигляді лексико-семантичних груп, граматичних засобів, словосполучень і речень; рівень повсякденної мови, володіння природною мовою на основі знань системи мови;

– перший рівень, або *лінгвокогнітивний*, представлений тезаурусом особистості, який складають поняття, слова-символи, образи, уривки фраз, що формуються в кожній мовній індивідуальності в більш або менш упорядковану й систематизовану «мовну картину світу»;

– мотиваційно-прагматичний рівень, або *рівень діяльнісно-комунікативних потреб*, визначається лексиконом, пізнавальною діяльністю, інтелектуальною сферою, інтересами, мотивами особистості. Саме прагматикон зумовлює уявлення про мовну особистість як «насичення додатковим змістом поняття особистості взагалі»⁸⁶.

Ю. Караулов зазначав, що поняття мовної особистості переплітається з етнокультурними й національними рисами індивідуальності й наполягав на трактуванні мовної особистості як глибоко національного феномену.

⁸⁴ Семенюк О. А. Основи теорії мовної комунікації : [навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів] [Електронний ресурс] /О.А.Семенюк, В. Ю. Паращук. – Київ : Ін Юре, 2009. – 276 с. – Режим доступу: http://info-library.com/book/20_Osnovi_teorii_movnoi_komynikacii.html.

⁸⁵ Космеда Т. А. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки / Т. А. Космеда. – Львів : Вид-во ЛНУ ім. І.Франка, 2000. – 350 с.

⁸⁶ Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – Москва : Наука, 1987. – С.19.

До змісту мовної особистості важливо включити і такі компоненти: *ціннісний, світоглядний, культурологічний* (рівень засвоєння культури), *особистісний* (індивідуальний)⁸⁷.

Узагальнення наукових студій дає підстави узагальнити дослідницькі підходи стосовно поняття «мовна свідомість»:

- інструмент, набір таких мовних структур, за допомогою яких формується своєрідне «вікно», крізь яке маємо можливість «зазирнути» у свідомість» (Ю.Караулов)⁸⁸;

- форма свідомості, яка обіймає погляди, уявлення, почуття, оцінки й настанови щодо мови та мовної дійсності. Інакше кажучи, мовна свідомість – це небайдуже, шанобливе ставлення до мови» (П. Селігей)⁸⁹.

Мовна свідомість охоплює вербально виражені знання про світ, її змістом є вербалізована частина картини світу – мовна картина світу. Л. Мацько⁹⁰ доводить, що мовна спроможність є першоосною для формування мовної свідомості, виповнюється мовомисленням, мислеобразами, рефлексіями. Мовна свідомість формує когнітивний (пізнавальний) зміст мовлення.

Концепт дослідники (Т.Вільчинська⁹¹, В.Жайворонок⁹², В.Кононенко⁹³, Л.Мацько⁹⁴, Л.Оляндер⁹⁵, А.Приходько⁹⁶, О.Селіванова⁹⁷ та ін.) розглядають

⁸⁷ Струганець Л. Поняття «мовна особистість» в україністиці /Л.Струганець / Культура слова. – 2012. – № 77. – С. 33.

⁸⁸ Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – Москва : Наука, 1987. – С.23.

⁸⁹ Селігей П. О. Мовна свідомість : структура, типологія, виховання /П.О.Селігей. – Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2012. – С.40.

⁹⁰ Мацько Л. І. Українська мова в освітньому просторі : [навч. посіб.] /Л.І.Мацько. – Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – 607 с.

⁹¹ Вільчинська Т. Слово і концепт : методика аналізу / Т. Вільчинська //Лексика на перетині наукових парадигм : [монографія] / за ред. Л.Струганець. – Тернопіль : Осадца Ю. В., 2018. – С. 106–122.

⁹² Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика : нариси /В.В.Жайворонок. – Київ : Довіра, 2007. – 262 с.

⁹³ Кононенко В. І. Концептологія в лінгвістичному аспекті /В.І.Кононенко // Мовознавство. – Київ, 2006. – № 2–3. – С. 111–117.

⁹⁴ Мацько Л. І. Українська мова в освітньому просторі : [навч. посіб.] /Л.І.Мацько. – Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – 607 с.

як предмет лінгвокогнітології та лінгвокультурології і характеризують як словесно виражену змістову одиницю свідомості, збагачену культурними смислами й індивідуальними асоціаціями, які реалізуються в мові за допомогою певного набору слів у контексті й відображають основні етапи розвитку мови й культури.

Концептосферу, за С.Аскольдовим⁹⁸, І.Боднар⁹⁹, розглядаємо як сегмент концептуальної системи окремого народу, що репрезентує певну сферу знань. Різні аспекти концептів сфери освіта аналізують лінгвісти, філософи, педагоги, культурологи, що дає можливість у межах нашого дослідження узагальнити напрацьований досвід в українському та польському дискурсах.

Отже, проведений аналіз й узагальнення наукових джерел дозволило окреслити базові поняття дослідження. Характеристику *дискурсу* запропоновано в інтерпретації В.Карасика: багатопланове явище, яке можна розглядати в комунікативному аспекті як вербальне спілкування, у структурно-семантичному – як фрагмент тексту, вищий, аніж рівень мовлення, у структурно-стилістичному – як нетекстову організацію розмовного мовлення, у соціально-прагматичному – текст, занурений у ситуацію спілкування. У роботі акцентуємо увагу на інституційний дискурс, зокрема, на такі його різновиди: освітньо-педагогічний, освітньо-теологічний, законодавчо-нормативний.

⁹⁵ Оляндер Л. К. Загальнолюдські цінності й людина в європейській літературі /Оляндер Л.К. //Філологічні студії : наук. часоп.; редкол. : В.Л. Удалов [та ін.]. – Луцьк, 2000. – № 2. – С. 12–16

⁹⁶ Приходько А. Н. Концепты и концептосистемы / А. Н. Приходько. – Днепропетровск : Белая Е. А., 2013. – 307 с.

⁹⁷ Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми : [підручник] / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.

⁹⁸ Аскольдов С. А. Концепт и слово / С. А. Аскольдов // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста : [антологія] / [под ред. проф. В. П. Нерознака]. – Москва : Academia, 1997. – С. 269–273.

⁹⁹ Боднар І. М. Концепт ОСВІТА як фрагмент мовної картини світу носіїв англійської мови / І. М. Боднар // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. – 2015. – Вип. 4. – С. 16–21.

Поняття «мовна картина світу» пропонуємо у дефініції І.Голубовської: виражене засобами певної мови світовідчуття та світорозуміння етносу, вербалізовану інтерпретацію мовним соціумом навколишнього світу і себе в цьому світі. Ціннісна картина світу як елемент мовної картини світу, за І.Серебрянською, містить сукупність найважливіших для культури смислів, ціннісних домінантів, які утворюють певний тип культури, що підтримується і зберігається в мові. Здійснюючи розгляд культурного і поняттєвого компонентів концепту освіта, керуємось поняттям ціннісної та професійної картин світу.

Поняття мовної особистості пропонуємо за визначенням українського лінгвіста О.Семенюка, а також російського вченого Ю.Караулова, важливі лінгвокогнітивний та мотиваційно-прагматичний рівні, що визначаються лексиконом, пізнавальною діяльністю, інтелектуальною сферою, інтересами, мотивами особистості.

Узагальнення наукових джерел дозволило визначити концепт як словесно виражену змістову одиницю свідомості, збагачену культурними смислами й індивідуальними асоціаціями. Концептосферу, за С.Аскольдовим, І.Боднар, розглядаємо як сегмент концептуальної системи окремого народу, що репрезентує певну сферу знань.

1.2. Сучасний стан і проблематика досліджень концептосфери *освіта*

Відповідно до завдань роботи здійснимо огляд досліджень, в яких здійснено опис чи аналіз змісту, компонентів, тематичних груп концептосфери *освіта*.

Актуальна проблема концептосфери *освіта* перебуває в полі дослідницької уваги законодавців [141-154], філософів (В.Андрущенко [91], В.Кремень [43], І.Зязюн), українських і польських педагогів (Н.Ничкало [122], С.Сисоєва [78], З.Вятровський [109], Т.Новацький), мовознавців (Р.Гжегожевська [99], Л.Мацько [51], І.Серебрянська [77], О.Тараненко [84]).

Важливою групою досліджень є міжнародні та законодавчі документи, в яких подано поняттєво-термінологічний апарат сфери освіти. Для аналізу в беремо тексти вітчизняних нормативних документів України (Закон України

«Про вищу освіту» (2014) [142], Закон України «Про освіту» (2017) [141], «Національного освітнього глосарію: вища освіта» [118], а також Законів Польщі (Ustawa z dnia 27 lipca 2005 roku. Prawo o szkolnictwie wyższym) [151], Стратегії розвитку освіти до 2020 року Республіки Польща [150], Конституції Республіки Польща (1997) [144], Karta nauczyciela (2008) [147], а також міжнародні документи (World declaration on higher education for the twenty-first century: vision and action (1998) [152]; Bucharest Declaration on Ethical Values and Principles of Higher Education in the Europe Region [145]; Memorandum on Lifelong Learning (2018) [149]), в яких акцентовано на потребі якісного розвитку освіти, вищої школи та науки.

Зафіксовані у вітчизняних нормативних документах терміни на позначення національної системи освіти І.Серебрянська¹⁰⁰ об'єднує в кілька основних лексико-семантичних груп: «Освітній процес», «Здобувачі освіти», «Педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники», «Заклади освіти», «Освітній менеджмент». У дослідженні, характеризуючи концепт *oswita* в законодавчо-нормативних документах, спираємось на наукові розвідки вченої.

Важливою групою в дослідженні є національні лексикографічні та енциклопедичні праці («Словник української мови»: в 11 т. (1970–1980), Словник української мови (онлайн). Томи 1–6 [Електронний ресурс] // Український мовно-інформаційний фонд НАН України (2016); «Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів»; «Słownik języka polskiego»; «Mały słownik języka polskiego»; «Енциклопедія освіти»; «Український педагогічний словник»; «Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku» (2004), Mały słownik etyczny (1994), (1996); Okoń W. Nowy słownik pedagogiczny, Leksykon Pedagogiczny. Angielsko-polsko-ukraiński («Педагогічний лексикон англо-польський-український»), що упорядковують освітню терміносистему.

Окрему групу становлять роботи, присвячені опису польової структури (моделі) концептосфери /концепту *oswita* як фрагменту національно-мовної

¹⁰⁰ Серебрянська І. М. Освіта в Україні : спостереження крізь призму мовної картини світу : [монографія] / І. М. Серебрянська. – Харків : Видавництво Іванченка І. С., 2018. – 416 с.

картини світу носіїв англійської мови (І. Боднар¹⁰¹, Л. Вергун¹⁰², Л.Глухова¹⁰³, Д.Гончарова¹⁰⁴). У дослідженні О.Ніколаєвої здійснено структурно-семантичну характеристику лексико-семантичної групи «Вища освіта у США».

Лінгвокультурну модель концепту *освіта* в національній самосвідомості, порівняльний аналіз у різних лінгвокультурах пропонують А.Беляєва¹⁰⁵, І.Колеснікова¹⁰⁶, Ю.Трегубова¹⁰⁷.

Метафоричному моделюванню базових концептів педагогічного дискурсу присвячені роботи А.Габідуліної¹⁰⁸, Д. Гончарової¹⁰⁹, К.Кабаченко¹¹⁰).

¹⁰¹ Боднар І. М. Концепт ОСВІТА як фрагмент мовної картини світу носіїв англійської мови / І. М. Боднар // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. – 2015. – Вип. 4. – С. 16–21.

¹⁰² Вергун Л. І. Перекладна взаємовідповідність англійської та української освітньої лексики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.16 – перекладознавство / Л. І. Вергун. – Київ, 2004. – 20 с.

¹⁰³ Глухова Л. О. Вербалізація концепту EDUCATIONAL MANAGEMENT в сучасній англійській картині світу : дис. ... канд. філол. наук : спец.10.02.04 / Глухова Людмила Олександрівна. – Дніпропетровськ, 2016. – 212 с.

¹⁰⁴ Гончарова Д. А. Лингвокультурный концепт «education» в педагогическом дискурсе / Д. А. Гончарова // Материалы Научной сессии (Волгоград, апрель 2014 г.). – Волгоград : Изд-во ВолГУ, 2014. – С. 217–221.

¹⁰⁵ Беляєва А. В. Концепт ОСВІТА в англійській, французькій, українській та російській мовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.17 – порівняльно історичне і типологічне мовознавство / А.В. Беляєва. – Донецьк : Б. в., 2012. – 20 с.

¹⁰⁶ Колеснікова І. А. Лінгвокогнітивні та комунікативно-прагматичні параметри професійного дискурсу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.15 – загальне мовознавство / І.А.Колеснікова. – Київ, 2009. – 33 с.

¹⁰⁷ Трегубова Ю. О. Сфера образования в американской и британской лингвокультурах : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 – теория языка / Ю. О. Трегубова. – Волгоград, 2007. – 19 с.

¹⁰⁸ Габідуліна А. Р. Навчально-педагогічний дискурс: категоріальна структура та жанрова своєрідність (на прикладі шкільного предмета —російська мова) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.02.02 – російська мова / Габідуліна Алла Рашатівна. – К., 2010. – 40 с.

¹⁰⁹ Гончарова Д. А. Лингвокультурный концепт «education» в педагогическом дискурсе / Д. А. Гончарова // Материалы Научной сессии (Волгоград, апрель 2014 г.). – Волгоград : Изд-во ВолГУ, 2014. – С. 217–221.

На перекладній взаємовідповідності термінології мов (української й англійської) акцентована увага в роботах Л.Вергун¹¹¹, латизнімам освітньої сфери в українській мові присвячено дослідження І.Макар¹¹². Лінгвокраїнознавчий аспект шкільного справи розкрито в роботах Л.Кочегарової¹¹³, Н.Пасічник¹¹⁴.

Наше дослідження носить компаративний характер і потребує врахування соціокультурної ситуації в Україні і Польщі. Історія українсько-польських мовних, освітніх взаємозв'язків є предметом наукової рефлексії як українських (І.Андрощук¹¹⁵ [1], А.Василіук¹¹⁶ [130], Н.Ничкало¹¹⁷ [54], С. Сисоєва¹¹⁸ [78]), так

¹¹⁰ Кабаченко Е. Г. Метафорическое моделирование базисных концептов педагогического дискурса : автореф. дисс. ... на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 – русский язык / Е. Г. Кабаченко. – Екатеринбург, 2007. – 23 с.

¹¹¹ Вергун Л. І. Перекладна взаємовідповідність англійської та української освітньої лексики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.16 – перекладознавство / Л. І. Вергун. – Київ, 2004. – 20 с.

¹¹². Макар І. С. Латинізми освітньої сфери в українській мові / І. С. Макар // Науковий вісник Чернівецького університету. Германська філологія. – 2014. – Вип. 692–693. – С. 65–68.

¹¹³ Кочегарова Л. И. Лингвострановедческое описание лексики школьного дела Англии : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / Л.И.Кочегарова. – Москва, 1984. – 14с.

¹¹⁴ Пасічник Н. Реалізація концепту «Освіта» на прикладі англійських дидактичних термінів, що позначають учасників навчального процесу [Електронний ресурс] / Н. Пасічник. – Режим доступу: www.rusnauka.com/18_EN_2009/.../48811.doc.htm.

¹¹⁵ Андрощук І. Професійний розвиток науково-педагогічних/дидактичних і педагогічних / дидактичних працівників закладів вищої освіти України і Республіки Польща в контексті освіти для миру / Ірина Андрощук // Освіта для миру = Edukacja dla pokoju : зб. наук. пр. / Міністерство освіти і науки України, НАПН України ; [редкол.: В.Г.Кремень, В. П. Коцур, Н. Г. Ничкало, Ф. Шльосек та ін.]. – Київ : ТОВ «Юрка Любченка», 2019. – Т. 2. – С.153–166.

1. ¹¹⁶ Wasyluk A. Leksykon Pedagogiczny. Angielsko-polsko-ukraiński /Wasyluk A., TanaśM. – Warszawa-Kijó : Wyd. Naukowe NOVUM, 2006. –257 s.
2. ¹¹⁷ Ничкало Н.Г. Розвиток професійної освіти в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів: монографія / Н.Г. Ничкало. – К.: Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. – 125 с.
3. ¹¹⁸. Сисоєва С. Сфера освіти як об'єкт дослідження / С. Сисоєва // Освітологія: польсько-український /українсько-польський щорічник. – К.: ВП «Едельвейс». – 2012. – Вип. І. – С. 22-29.

і польських вчених (М. Квієк (M. Kwiek), Р.Гжегожевська (R.Grzegorzczukowa)¹¹⁹, К. Денек (K. Denek)¹²⁰, Б.Сітарська¹²¹, М.Тонась¹²²). Як показує аналіз, творча співпраця освітян двох країн є багатоаспектною і міждисциплінарною. Інноваційні підходи, спільні проекти успішно втілюються у творчій діяльності закладів загальної середньої, професійної, вищої освіти, академічних установ, інститутів.

Отже, аналіз проблематики концептосфери *освіта* дозволив виокремити такі групи досліджень: міжнародні та законодавчі документи, в яких подано поняттєво-термінологічний апарат сфери освіти; дисертаційні роботи, публікації, присвячені опису концептосфери /концепту *освіта* як фрагменту національно-мовної картини світу носіїв різних мов, порівняльному аналізу в різних лінгвокультурах, метафоричному моделюванню базових концептів педагогічного дискурсу, перекладній взаємовідповідності освітньої термінології української й англійської мов.

Вивчення документів та наукових праць дало можливість визначити компоненти концепту *освіта*: поняттєвий, культурний, ціннісний, виділити терміни концептосфери *освіта* за тематичними групами, деякі з яких розкрито у третьому розділі («Освітній процес», «Педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники»).

1.3. Зміст і тематичні групи концепту *освіта*

Розглянемо змістове наповнення концепту. Термін походить від латинського *conceptus*, а у сферу гуманітарного знання його увів С.Аскольдов

¹¹⁹ Grzegorzczukowa R. Pojęcie językowego obrazu świata / R. Grzegorzczukowa // Językowy obraz świata ; pod red. J. Bartmińskiego. – Lublin : UMCS, 1999. – S.39–47.

¹²⁰ Denek K. Aksjologiczne aspekty edukacji szkolnej / Kazimierz Denek – Torun : Wydawnictwo Adam Marszałek, 2000. – 196 s.

¹²¹ Сітарська Б. Теоретичні і методологічні засади дидактичних завдань з педагогіки у процесі підготовки та вдосконалення вчителів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2005. – 30 с.

¹²² Wasyluk A. Leksykon Pedagogiczny. Angielsko-polsko-ukraiński /Wasyluk A., TanaśM. – Warszawa-Kijó : Wyd. Naukowe NOVUM, 2006. –257 s.

(1870–1945). Мовознавець характеризував концепт як символічний, динамічний, потенційний і виділяв пізнавальні й художні типи концептів¹²³.

У лінгвістичних та педагогічних джерелах *концепт* активно розпочали використовувати з 90-х рр. XX ст., водночас термін характеризують під кутом лінгвокогнітивного та лінгвокультурологічного підходів.

Представники лінгвокогнітивного (Ф.Бацевич¹²⁴, Т.Вільчинська¹²⁵, О.Маленко¹²⁶, В.Нерознак¹²⁷, З.Попова¹²⁸, В. Телія) зосереджують увагу на виявленні загальних закономірностей у формуванні ментальних утворень. Представники культурологічного підходу (Н.Гончарова, В.Карасик, В.Кононенко, В.Маслова, Н.Слухай, Ю. Степанов та ін.) трактують концепт як осередок культури в ментальному світі людини, змістову сторону знака, представлену в ментальності.

До концептів фахівці відносять лексеми, значення яких складають зміст національної мовної свідомості й формують наївну картину світу носіїв мови, а сукупність концептів створює відповідно концептосферу.

У дослідженні керуємось науковими студіями А. Приходько¹²⁹, в яких пояснено концепт як феномен життєвої філософії, буденний аналог світоглядних понять, які закріплені в лексиці природних мов і забезпечують

¹²³ Аскольдов С. А. Концепт и слово / С. А. Аскольдов // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста : [антологія] / [под ред. проф. В. П. Нерознака]. – Москва : Academia, 1997. – С. 269–273.

¹²⁴ Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : [підручник] / Ф.С.Бацевич. – [2-ге вид., доп.]. – Київ : ВЦ «Академія», 2009. – 376 с.

¹²⁵ Вільчинська Т. Слово і концепт : методика аналізу / Т. Вільчинська //Лексика на перетині наукових парадигм : [монографія] / за ред. Л.Струганець. – Тернопіль : Осадца Ю. В., 2018. – С. 106–122.

¹²⁶ Маленко О. О. Лінгво-естетична інтерпретація буття в українській поетичній мовотворчості (від фольклору до постмодерну) : [монографія] / О. О. Маленко. – Харків : Харківське історико-філологічне товариство, 2010. – 488 с.

¹²⁷ Нерознак В. П. От концепта к слову : к проблеме филологического концептуализма / В. П. Нерознак // Вопросы филологии и методики преподавания иностранных языков. – Омск : Изд-во Омск. гос. пед. ун-та, 1998. – С. 80–85.

¹²⁸ Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова // Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Москва, АСТ : Восток-Запад, 2007. – 314 с.

¹²⁹ Приходько А. Н. Концепты и концептосистемы / А. Н. Приходько. – Днепропетровск : Белая Е. А., 2013. – 307 с.

стабільність і спадкоємність духовної культури етносу, тобто як важливу культурно значущу категорію внутрішнього світу людини, а також міркуваннями науковців С.Воркачова, В. Карасика про концепт як багатовимірне ментальне утворення з образно-перцептивним, поняттєвим і ціннісним шарами¹³⁰; лінгвіста В.Нерознака щодо повнозначного образу, який відображає фрагмент національної картини світу, узагальнений у слові»¹³¹.

У польській лінгвістиці, як засвідчує аналіз, термін *koncept* уживають паралельно з терміном поняття *pojęcie (reprezentacja)*. Я. Пузиніна¹³² [104] зазначає: «Bardzo ważne jest określenie cech – czy też szerzej: pojęć, inaczej: konceptów – o które tu chodzi, jako istotnych i trwałych oraz wynikających z historii i kultury narodu». (переклад: Дуже важливо визначити особливості поняття, які розглядаються як відповідні і впливають з історії та культури нації).

Е. Бартминьский (J.Bartmiński)¹³³ ПИШЕ: «W programie etnolingwistycznych» зазначає: badań tożsamościowych podstawę materiałową poszukiwań zawartości treściowej „konceptów narodowych” (czyli pojęć typu *polskość, rosyjskość, czeskość* itp.) powinny więc utworzyć cztery podstawowe grupy faktów» (у програмі дослідження етнолінгвістичної ідентичності основою для пошуку змісту національних понять слугують основні групи фактів про польськість, російськість, чеськість тощо).

¹³⁰ Воркачев С. Г. Культурный концепт и значение / С. Г. Воркачев // Труды Кубанского государственного технологического университета. Серия : Гуманитарные науки. – Т. 17. – Вып. 2. – Краснодар, 2003. – С. 268–276.; Карасик В. И. Культурные доминанты в языке / В. И. Карасик // Языковая личность ; культурные концепты : [сб. научн. тр.]. – Волгоград-Архангельск, 1996. – С. 3–16.

¹³¹ Нерознак В. П. От концепта к слову : к проблеме филологического концептуализма / В. П. Нерознак // Вопросы филологии и методики преподавания иностранных языков. – Омск : Изд-во Омск. гос. пед. ун-та, 1998. – С. 81.

¹³² Puzynina J. Jakie wartości współtworzą „duszę” Europy u progu XXI wieku, „PAUza Akademicka” 2010. [Electronic resource] – Mode of access: http://pauza.krakow.pl/102_34_2010.pdf (data of appeal: 04.03.2019).

¹³³ Bartmiński J. Językowe podstawy obrazu świata // J. Bartmiński. – Lublin. – 2012. – 328 s.

У дослідженні керуємось визначенням, яке запропонувала Т.Вільчинська¹³⁴: *концепт* – це згусток певних понять і уявлень, отриманих людиною упродовж життя, який вербалізується різними мовними засобами, що формують його номінативне поле, яке має комплексний характер і охоплює різні групи лексики. Концептосферу *освіта* розглядаємо як культурну психоментальну особливість українців і поляків, особистісно-орієнтований, соціально-орієнтований, національно-орієнтований, ціннісно-орієнтований феномен, що перебуває під впливом інноваційних тенденцій в освіті та мові.

Узагальнення наукових джерел дає підстави припускати, що концепти сфери *освіта* вербалізуються через мовні засоби – мовні знаки (слова, фразеосполучення, вільні словосполучення, синтаксичні конструкції, тексти та сукупність текстів), які передають специфіку кожного концепту і становлять і лексико-семантичні групи. У межах лексико-семантичної групи *освіта* виділяємо ключові номінації, що характеризуються високою частотністю використання в паремійних, законодавчо-нормативних, освітньо-педагогічних дискурсах, розгалуженою системою синтагматичних зв'язків, інтегральною ознакою яких є «*належність до освіти*».

Освітня лексика в українській та польській мовах об'єднана асоціативно-логічними зв'язками та забезпечує міжкультурну комунікацію на різних рівнях у сфері освіти. Зокрема, до тезаурусу освітніх термінів фахівці відносять лексеми, що номінують поняття і явища цієї галузі та використовуються для професійного і науково-теоретичного спілкування фахівців освіти.

С.Сисоєва та І.Соколова¹³⁵ характеризують тезаурус як сукупність понять певної галузі науки, що відтворює обсяг і якість інформації, якою володіє наука про предмет дослідження. Для освітнього дискурсу важливі зв'язки між термінами, які належать до однієї чи кількох галузей знань.

¹³⁴. Вільчинська Т. Слово і концепт : методика аналізу / Т. Вільчинська //Лексика на перетині наукових парадигм : [монографія] / за ред. Л.Струганець. – Тернопіль : Осадца Ю. В., 2018. – С. 115.

¹³⁵ Сисоєва С. О., Соколова І. В. Проблеми непервної освіти: тезаурус наукового дослідження / С.О.Сисоєва, І.В.Соколова наук. видання НАПН України, Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих, МОН. Маріупольський держ. гуманітарний ун-т. К. : ЕКМО, 2010. – с.327.

У структурі концепту *освіта*, за І.Серебрянською¹³⁶, виокремлюємо культурний, поняттєвий та образно-ціннісний складники, необхідні для ідентифікації предмета та явища як фрагмента національної мовної картини світу. І.Серебрянська на основі аналізу законодавчо-нормативного, медіадискурсу виокремлює такі лексико-семантичні групи:

- «Освіта та її види, загальні поняття» (*освіта, академічна свобода, безоплатна освіта, електронний підручник, індивідуальна освітня траєкторія, інклюзивне навчання, освітній процес, освітня діяльність, освітня послуга, освітня програма, результати навчання, рівень освіти тощо*),

- «Заклади освіти» (*неприбутковий заклад освіти, прибутковий заклад освіти, автономія закладу освіти, управління закладом освіти, наглядова (підкувальна) рада закладу освіти, університет, академія, інститут, коледж, національний вищий навчальний заклад, дослідницький університет тощо*), *школа*;

- «Забезпечення якості освіти» (*система забезпечення якості освіти, гарантування якості освіти, система та механізми забезпечення академічної доброчесності, ліцензування освітньої діяльності, акредитація освітньої програми, академічний плагіат, самоплагіат, моніторинг освітніх програм, оцінювання, якість вищої освіти, контроль якості тощо*),

- «Учасники освітнього процесу» (*здобувач освіти, здобувач вищої освіти, студент, курсант, аспірант, докторант, слухач, особа з особливими освітніми потребами, іноземний студент, науковий працівник, науково-педагогічний працівник, педагогічний працівник, доцент, професор, академічний персонал тощо*), *номінації осіб, які здійснюють педагогічну діяльність (викладач, учитель, педагог, наставник, професор, освітянин)*,

- «Освітній менеджмент» (*Кабінет Міністрів України, центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки, Національна академія наук України, засновник вищого навчального закладу, орган громадського самоврядування у сфері вищої освіти і науки, керівник закладу вищої освіти*,

¹³⁶ Серебрянська І. М. Освіта в Україні : спостереження крізь призму мовної картини світу : [монографія] / І. М. Серебрянська. — Харків : Видавництво Іванченка І. С., 2018. — 416 с.

вчена рада, керівник факультету/навчально-наукового інституту/кафедри, завідувач (начальник) кафедри, наглядова рада, робочий та дорадчий орган, студентське самоврядування, наукове товариство студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих учених тощо),

- «Освітній процес» (рейтинговий список вступників, зарахування поза конкурсом, зовнішнє незалежне оцінювання, очна (денна, вечірня) форма навчання, заочна (дистанційна) форма навчання, самостійна робота, практична підготовка, контрольний захід, індивідуальне заняття тощо).

Базою для класифікації освітніх термінів І.Серебрянська обирає нові нормативні документи (Закони України «Про вищу освіту» (2014), «Про наукову і науково-технічну діяльність» (2016), «Про освіту» (2017) та медіадискурс. У межах третього розділу розглянемо деякі із запропонованих понять *освіта, вища освіта, науково-педагогічний працівник, педагогічний працівник, викладач, учитель, педагог, наставник, академічна культура.*

Ураховуємо також роботу Л.Вергун¹³⁷, яка на основі аналізу освітньої лексики англійської і української мов виділяє терміни власне терміносистеми освіти, розмовну шкільну лексику, розмовну студентську лексику, професійну і розмовну лексику викладачів і вчителів.

Для вибірки лексем концептосфери *освіти* важливими для нашого дослідження є результати вільного асоціативного експерименту О.Денисевич¹³⁸ з метою виявлення найважливіших професійних понять, в якому взяли участь 277 інформантів, з них 218 студентів різних спеціальностей та викладачів Житомирського державного університету імені Івана Франка та 59 польських студентів, носіїв української мови, які навчаються у закладах вищої освіти Польщі (університети Варшави, Кракова, Любліна, Гданська, Вроцлава, Торуня, Познаня, Гнєзна, Жешува та Лодзя). Виявлено такі лексеми (скісним шрифто виділено лексеми, які певною мірою пояснено в нашому дослідженні):

¹³⁷ Вергун Л. І. Перекладна взаємовідповідність англійської та української освітньої лексики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.16 – перекладознавство / Л. І. Вергун. – Київ, 2004. – 20 с.

¹³⁸ Денисевич О. В. Професійна картина світу українських та польських студентів: порівняльний аспект // Сборник научных докладов: Наука сегодня: теория, методология, практика. – Часть 5. – Вроцлав – 2013. – С. 71– 75.

обов'язок, розвиток, *викладач*, перспектива, актуальність, *кар'єра*, професіонал, предмет, робота, урок, *освіта*, інтерес, сім'я, *майстерність*, розклад, самокритика, школа, гроші, практика, книга, *успіх*, самовдосконалення, учень, *університет*, талант, *вчитись*, підготовка, *наука*, лідер, *розум*, рівень, організація, відмінник, диплом, діяльність, людина, іспит, життя, колектив, культура, репутація, навчання, мета, література, мрія, світогляд, відпустка, кваліфікація, комп'ютер, мова, душа, мислення, досвід, інформація, досягнення, виховання, зарплата, *цінності*, наукова робота, настрої, *знання*, Україна, результат, іноземна мова, стимул, працевлаштування, характер, читання, *учити*, що склали список слів-стимулів.

Концептуально важливими, як показує аналіз, для групи українських студентів є стимули: перспектива (з частотністю 17), *освіта* (33), інтерес (36), сім'я (18), *майстерність* (24), самокритика (17), школа (19), практика (19), книга (24), учень (23), я (31). талант (17), *вчитись* (18), рівень (23), відмінник (23), диплом (19), діяльність (34), колектив (16), мета (19), відпустка (30), мислення (18), досягнення (13), зарплата (27), Україна (23), результат (14), іноземна мова (16), працевлаштування (19), читання (20). У групі польських студентів важливими є стимули: обов'язок (8), викладач (7), перспектива (7), актуальність (8), *кар'єра* (6), предмет (10), робота (10), *освіта* (7), інтерес (12), *майстерність* (16), розклад (6), школа (7), книга (8), самовдосконалення (7), я (9), талант (14), *вчитись* (6), рівень (6), діяльність (11), колектив (6), культура (7), мета (6), відпустка (10), комп'ютер (6), мислення (6), досвід (8), досягнення (6), виховання (7), зарплата (10), *цінності* (7), Україна (10), результат (7), іноземна мова (8), працевлаштування (10).

Зазначимо також, що в дослідженні керуємось пропозицією польських дослідників (Є. Бартминський¹³⁹, В. Хлебда¹⁴⁰), які досліджують поняття (концепт) за схемою, що враховує широкий контекст лексико-семантичних і концептуальних зв'язків: гіпероніми; антоніми, колекції (польськ. *kolekcje*

¹³⁹ Bartmiński J. Językowe podstawy obrazu świata // J. Bartmiński. – Lublin. – 2012. – 328 s.

¹⁴⁰ Chlebda W. Płaszczyzny oglądu językowego obrazu świata, [w:] / Chlebda W. // Komparacja systemów i funkcjonowania współczesnych języków słowiańskich. 1, red. S. Gajda, Opole 2000.- s. 164–178.

/siaǵi), найменування понять, що регулярно паралельно вживаються; синоніми; коллокації (стійкі ознаки, закріплені у фразеологічних одиницях).

Отже, проведений аналіз, систематизація, узагальнення наукових джерел дозволив обрати за вихідні позиції характеристики концепту, які запропонували Т.Вільчинська (концепт – це згусток певних понять і уявлень, отриманих людиною упродовж життя, який вербалізується різними мовними засобами, що формують його номінативне поле, яке має комплексний характер і охоплює різні групи лексики); А. Приходько (концепт - це феномен життєвої філософії, буденний аналог світоглядних понять, які закріплені в лексиці природних мов і забезпечують стабільність і спадкоємність духовної культури етносу, тобто як важливу культурно значущу категорію внутрішнього світу людини); С.Воркачов, В. Карасик (концепт - це багатовимірне ментальне утворення з образно-перцептивним, поняттєвим і ціннісним шарами); В.Нерознак (повнозначний (сигніфікативний) образ, який відображає фрагмент національної картини світу, узагальнений у слові. У польській лінгвістиці, як засвідчує аналіз, термін *koncept* уживають паралельно з терміном поняття *pojęcie (reprezentacja)*).

До концептів фахівці відносять лексеми, значення яких складають зміст національної мовної свідомості й формують наївну картину світу носіїв мови, а сукупність концептів створює відповідно концептосферу.

Узагальнення наукових джерел дає підстави припускати, що концепти сфери *освіта* вербалізуються через мовні засоби – мовні знаки (слова, фразеосполучення, вільні словосполучення, синтаксичні конструкції, тексти та сукупність текстів), які становлять певні лексико-семантичні групи. У межах лексико-семантичної групи *освіта* виділяємо ключові номінації, що характеризуються високою частотністю використання в паремійному, законодавчо-нормативному, освітньо-педагогічному дискурсах, розгалуженою системою синтагматичних зв'язків, інтегральною ознакою яких є «*належність до освіти*». Освітня лексика в українській та польській мовах об'єднана асоціативно-логічними зв'язками та забезпечує міжкультурну комунікацію на різних рівнях у сфері освіти.

Висновки до розділу 1

Аналіз і узагальнення наукових джерел дозволило окреслити базові поняття дослідження. Характеристику дискурсу запропоновано в інтерпретації В.Карасика: багатопланове явище, яке можна розглядати в комунікативному аспекті як вербальне спілкування, у структурно-семантичному – як фрагмент тексту, вищий, аніж рівень мовлення, у структурно-стилістичному – як нетекстову організацію розмовного мовлення, у соціально-прагматичному – текст, занурений у ситуацію спілкування. З-поміж дискурсів, які визначає дослідник (персональний, інституційний, статусно-орієнтований дискурси), у роботі акцентовано увагу на інституційний дискурс, зокрема, на такі його різновиди: освітньо-педагогічний, освітньо-теологічний, законодавчо-нормативний.

Поняття «мовна картина світу» пропонується у дефініції І.Голубовської: виражене засобами певної мови світовідчуття та світорозуміння етносу, вербалізовану інтерпретацію мовним соціумом навколишнього світу і себе в цьому світі. Ціннісна картина світу як елемент мовної картини світу, за І.Серебрянською, містить сукупність найважливіших для культури смислів, ціннісних домінантів, які утворюють певний тип культури, що підтримується і зберігається в мові. Здійснюючи розгляд культурного і поняттєвого компонентів концепту *освіта*, керуємось поняттям ціннісної та професійної картин світу. Мовна свідомість охоплює вербально виражені знання про світ, її змістом є вербалізована частина картини світу – мовна картина світу.

Аналіз проблематики концептосфери *освіта* дозволив виокремити такі групи досліджень: міжнародні та законодавчі документи, в яких подано поняттєво-термінологічний апарат сфери освіти; словники, дисертаційні роботи, публікації, присвячені опису концептосфери /концепту *освіта* як фрагменту національно-мовної картини світу носіїв різних мов, порівняльному аналізу в різних лінгвокультурах, метафоричному моделюванню базових концептів освітнього дискурсу.

Вивчення документів та наукових праць дало можливість визначити компоненти концепту: поняттєвий, культурний, ціннісний, виділити терміни на

позначення національної системи освіти за тематичними групами, деякі з яких розкрито у третьому розділі («Освітній процес», «Педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники»).

Аналіз, систематизація, узагальнення наукових джерел дозволив обрати вихідні позиції для аналізу концепту *oswita*: це згусток певних понять і уявлень, отриманих людиною упродовж життя, який вербалізується різними мовними засобами, що формують його номінативне поле, яке має комплексний характер і охоплює різні групи лексики; феномен життєвої філософії, буденний аналог світоглядних понять, які закріплені в лексиці природних мов і забезпечують стабільність і спадкоємність духовної культури етносу, тобто як важливу культурно значущу категорію внутрішнього світу людини; багатовимірне ментальне утворення з образно-перцептивним, поняттєвим і ціннісним шарами; повнозначний образ, який відображає фрагмент національної картини світу, узагальнений у слові.

У польській лінгвістиці, як засвідчує аналіз, термін *koncept* уживають паралельно з терміном поняття *pojęcie (reprezentacja)*. Концептосферу представлено як сегмент концептуальної системи окремого народу, що репрезентує певну сферу знань. Узагальнення наукових джерел дає підстави припускати, що концепти сфери *oswita* вербалізуються через мовні засоби – мовні знаки (слова, фразеосполучення, вільні словосполучення, тексти), які становлять певні лексико-семантичні групи. У межах лексико-семантичної групи *oswita* виділено ключові номінації, що характеризуються високою частотністю використання в паремійних, законодавчо-нормативних, освітньо-педагогічних дискурсах, а інтегральною ознакою їх є «*належність до освіти*». Освітня лексика в українській та польській мовах об'єднана асоціативно-логічними зв'язками та забезпечує міжкультурну комунікацію на різних рівнях у сфері освіти. У структурі концепту *oswita*, за І.Серебрянською, виокремлено культурний, поняттєвий та образно-ціннісний складники, необхідні для ідентифікації предмета та явища як фрагмента національної мовної картини світу. Важливим є розгляд концепту *oswita* як особистісно-орієнтованого, соціально-, національно-, ціннісно-орієнтованого феномену, що перебуває під впливом інноваційних тенденцій в освіті та мові.

Розділ 2

КУЛЬТУРНИЙ КОМПОНЕНТ КОНЦЕПТУ *ОСВІТА* В АСПЕКТІ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО ПІДХОДУ

Другий розділ містить характеристику міждисциплінарного підходу до вивчення концепту *освіта*. Пропонується аналіз деяких словникових статей у мовних та педагогічних словниках, етноспецифічних ознак концепту *освіта* на матеріалі польських і українських прислів'їв та в освітньо-теологічному дискурсі Івана Павла II.

2.1. Міждисциплінарний підхід до вивчення концептосфери *освіта*

Відповідно до завдань дослідження окреслимо сутність міждисциплінарного підходу до вивчення концептосфери *освіта*.

Українсько-польські контакти на соціальному, освітньо-педагогічному і культурному рівнях набули якісно нових рис з початку 90-х рр. XX століття, зі здобуттям Україною незалежності. Науковці відзначають і пожвавлення взаємодії, зокрема в галузі зіставної лінгвокультурології, освітнього дискурсу, що дозволяє систематизувати стан і виконувати функцію своєрідного моніторингу якості польсько-українських, українсько-польських мовних взаємин у сфері освіти.

Здійснюючи аналіз концепту *освіта*, керуємось положеннями міждисциплінарного підходу, в якому поєднані методи лінгвокультурології, когнітивної лінгвістики, педагогічної аксіології, положення когнітивно-дискурсивного, лінгвокультурологічного, лінгвоаксіологічного, праксеологічного підходів.

Міждисциплінарні дослідження, зазначає С.Сисоєва¹⁴¹, – це дослідження, що передбачають узаємодію різних галузей наукового знання у вивченні одного й того ж об'єкта складної реальності. До основних ознак міждисциплінарних досліджень науковці відносять поєднання різних галузей наукового знання, аналіз та інтерпретацію результатів із позиції «провідної» дисципліни.

Когнітивно-дискурсивний підхід ураховує стилістично-прагматичні елементи і морально-етичні настанови мовців, що забезпечують освітній дискурс. Освітнім дискурсом дослідники (А.Загнітко¹⁴², В.Карасик¹⁴³,

¹⁴¹ Сисоєва С. Сфера освіти як об'єкт дослідження / С. Сисоєва // Освітологія: польсько-український /українсько-польський щорічник. – К.: ВП «Едельвейс». – 2012. – Вип. I. – С. 23.

¹⁴² Загнітко А. П. Основи дискурсології : [науково-навчальне видання] / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2008. – 194 с.

¹⁴³ Карасик В. И. Структура институционального дискурса / В. И. Карасик // Проблемы речевой коммуникации. – Саратов : Изд-во Сарат. ун-та, 2000. – С.25–33.

І. Колеснікова¹⁴⁴, Т. Радзієвська¹⁴⁵, С. Сисоєва¹⁴⁶ [78]) називають сукупність текстів, об'єднаних загальною тематикою освітньої діяльності людини, що знаходить лінгвістичне відображення в різних функціонально-стильових типах текстів – нормативно-законодавчому, науковому, медійному, художньому, розмовному. Освітній дискурс охоплює такі ключові категорії концепту освіти, як *знання, виховання, учитель, педагог, викладач, учень, майстерність, інновація*.

Культурологічний підхід дозволяє розглядати народознавчий /етнокультурний складник концепту *освіта*. Т. Вільчинська¹⁴⁷ слушно зауважує, що в кожній мові існують ключові слова, за допомогою яких можливе розуміння певної культури і виокремлює критерії лінгвокультурної значущості концепту: поширеність (високочастотність); входження до усталених ідіоматичних конструкцій; номінативна щільність; лінгвокультурна маркованість; наявність «етимологічної пам'яті». Зіставний метод застосовуємо для виявлення загального і специфічного у розумінні знання, навчання в українській та польській лінгвокультурах.

Необхідними у дослідженні вважаємо положення В. Кременя щодо діалогічного розвитку культури як способу людського спілкування з прагненням взаєморозуміння і толерантної міжкультурної комунікації. Зокрема, зазначають

¹⁴⁴ Концептосфера непрерывного образования : опыт лингво-педагогического исследования : [в 3 ч.] / [И. А. Колесникова, Н. С. Барымова, М. С. Гвоздева, Е. В. Игнатович, И. А. Котюрова, И. В. Кренёва, С.Р.Недбайлик, Л. А. Нечаева, Е. И. Соколова, Н. И. Токко] ; под ред. профессора И. А. Колесниковой ; М-во образования и науки Рос. Федерации, Федер. гос.бюджет. образоват. учреждение высш. образования Петрозавод. гос. ун-т. – Петрозаводск : Издательство ПетрГУ, 2016. [Электронный ресурс] – Режим доступа :

<https://cyberleninka.ru/article/n/kontseptosfera-nepreryvnogo-obrazovaniya-logika-i-metodologiya-izucheniya>.

¹⁴⁵ Радзієвська Т. В. Дискурсивні простори : історико-лінгвістичний вимір /Радзієвська Т.В.. – Київ : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2018. – 323 с.

¹⁴⁶ Сисоєва С. Сфера освіти як об'єкт дослідження / С. Сисоєва // Освітологія: польсько-український /українсько-польський щорічник. – К.: ВП «Едельвейс». – 2012. – Вип. І. – С. 23.

¹⁴⁷ Вільчинська Т. Слово і концепт : методика аналізу / Т. Вільчинська //Лексика на перетині наукових парадигм : [монографія] / за ред. Л.Струганець. – Тернопіль : Осадца Ю. В., 2018. – С. 106–122.

А.Загнітко¹⁴⁸ , Т.Космеда¹⁴⁹ , власне лінгвістичний аспект міжкультурної комунікації спрямований на дослідження мовних і паравербальних маркерів культурної інформації з метою досягнення комунікативної співпраці, взаєморозуміння носіїв різних культур і запобігання комунікативному конфлікту, формування міжкультурної комунікативної компетенції на засадах культурного релятивізму й толерантності до чужої культури й мови, до їхніх культурних стандартів. Пріоритетність етнокультурного підходу, за В.Кононенком¹⁵⁰, полягає в тому, що етнокультура розглядається в органічному зв'язку історичного розвитку народу, його ментальності, національного характеру, самосвідомості, як один із визначальних засобів формування етноособистості; особистість здатна успішно долучатися до пізнання світової культури, загальнолюдських цінностей після того, як опанує свою національну культуру.

Важливу роль відводимо аксіологічному підходу (аксіологія з грецьк. *аксіа* – цінність, *logos* – слово), що якісно збагачує наукові погляди на роль текстів, дискурсів, що розвиває пам'ять, увагу, уяву, «мовомислення і мовотворення» (Л. Мацько¹⁵¹). Аксіологічний контекст концепту освіта розглядається дослідниками в межах лінгвістичної та педагогічної аксіології, що поєднують філософські, соціологічні, історичні та культурологічні, лінгвістичні засади формування системи цінностей. Поняття «цінності» характеризуємо за Малим словником етичним як «усе те, що гідне бажання і вибору; є кінцевою метою

¹⁴⁸ Загнітко А. П. Основи дискурсології : [науково-навчальне видання] / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2008. – 194 с.

¹⁴⁹ Космеда Т. А. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки / Т. А. Космеда. – Львів : Вид-во ЛНУ ім. І.Франка, 2000. – 350 с.

¹⁵⁰ Кононенко В. І. Концептологія в лінгвістичному аспекті /В.І.Кононенко // Мовознавство. – Київ, 2006. – № 2–3. – С. 111–117.

¹⁵¹ Мацько Л. І. Українська мова в освітньому просторі : [навч. посіб.] /Л.І.Мацько. – Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – 607 с.

людських прагнень»¹⁵². Поза системою цінностей, слушно зауважує Казімеж Денек (*Kazimierz Denek*), освіта не має сенсу¹⁵³.

Польський дослідник наголошує, що для освіти та науки засадничий характер мають *цінності* пізнання та цінності універсального (загальнолюдського) характеру. Для освіти властиві такі цінності, як новизна, істинність, творчість¹⁵⁴. Важливі також ясність, чіткість та очевидність знання, а також певні характеристики суб'єктів освітнього процесу: свобода, відповідальність, справжність, діалог, відкритість, повага.

Для аналізу інновацій в освіті доцільно застосовувати також і лінгвопраксеологічний підхід, що ґрунтується на принципах праксеології: якість, успішність, продуктивність, результативність, ефективність. У довідникових джерелах поняття «праксеологія» (грец. *praxis* (дія, практика), *praktikos* – діяльний; лат. *praxeus* (дія) і *logos* – слово, вчення) означає «знання про дії», пізнання практики в її філософському розумінні, отримання загальної інформації про людську діяльність, галузь соціологічних досліджень, що вивчає методику розгляду різних дій або їх сукупності під кутом зору ефективності; науку, що вивчає історичні типи і види практики - раціональні форми організації людських дій, що спрямовані на зміну природи, суспільства і самої людини. Поряд використовують і термін лінгвопрагматика (грецьк. *pragma* – дія; *pragmatos* – справа); так називають галузь мовознавства, що вивчає мову в соціальному, ситуативному контексті (Дет. див.¹⁵⁵ [70]).

Дослідження вчених у другій половині ХХ століття були покладені в основу теорії ефективної діяльності («вправної життєдіяльності») Т. Котарбіньського (1886-1981). Польський вчений визначив праксеологію як загальну теорію ефективної організації діяльності, дисципліну, що синтезує дані

¹⁵² Mały słownik etyczny / S. Jedynak (red.). – Bydgoszcz, 1994. – 248 s.

¹⁵³ Denek K. Aksjologiczne aspekty edukacji szkolnej / Kazimierz Denek – Torun : Wydawnictwo Adam Marszalek, 2000. – s.21.

¹⁵⁴ Denek K. Aksjologiczne aspekty edukacji szkolnej / Kazimierz Denek – Torun : Wydawnictwo Adam Marszalek, 2000. – s.37.

¹⁵⁵ Семенов О. М. Етнолінгводидактична культура учителя у праксеологічному вимірі / О.М.Семенов // Рідне слово в етнокультурному вимірі : зб. наук. праць / Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка. – Дрогобич : Посвіт, 2017. – С.461–471.

різних наук, які відносять до організації праці, як «граматику дій», що у практичному відношенні з'ясовує шляхи і засоби підвищення продуктивності праці в кількісному і якісному смислах. Завдання праксеології, довів Т.Котарбинський¹⁵⁶), – на основі широких узагальнень акумуляції історичного досвіду обґрунтувати і виробити норми максимальної доцільності діяльності. Положення праксеології використовуємо у дослідженні новітніх понять в освітньо-педагогічному дискурсі.

Окреслимо міждисциплінарні тенденції в освітньому дискурсі.

Аналіз наукових лінгвістичних [7; 9; 16; 18; 35; 41; 45; 1; 77], педагогічних [36; 38; 54; 55; 79] джерел засвідчує: освіта натеper є важливим чинником духовної і матеріальної скарбниці Європи й сучасного світу. Актуальним і для польської, й української освітянської громади є вирішення таких проблем, як надмірність знань та їх швидка деактуалізація, доволі часто непридатність набутих освітніх кваліфікацій до змінної суспільної, економічної та культурної реальності. На тлі вказаних важливим є мета освітнього дискурсу – аналіз професійної, суспільної, особистісної сфер для формування світогляду, моральних цінностей суспільства.

Мета і завдання освітнього дискурсу полягає у створенні текстів, що дозволяють поширити повідомлення про знання, сформувати нові знання про зміст освіти, методи і прийоми навчання і виховання. Різні варіанти освітнього дискурсу, зокрема освітньо-педагогічний, на якому акцентується увага в нашому дослідженні, об'єднує тематична побудова, соціальна сфера (освіта), комуніканти (педагог, викладач, учитель, учень), мета (соціалізація суб'єктів освітнього процесу), цінності.

Широкий тематичний спектр освітньо-педагогічного дискурсу щодо багатоаспектного аналізу системи освіти Республіки Польща й України пропонують як українські (І.Андрощук, А.Василіук, Н.Ничкало, С.Сисоєва, так і польські вчені (М. Квієк (M. Kwiek), Р.Гжегожевська (R.Grzegorzczukowa), К. Денек (K. Denek), Б.Сітарська, М.Тонась).

¹⁵⁶ Котарбинский Т. Избранные произведения / Тадеуш Котарбинський. – М. : Издательство иностранной литературы, 1963. – 911 с.

Досліджують й упорядковують українську педагогічну терміносистему С.Гончаренко («Український педагогічний словник») ¹⁵⁷, І. Зязюн, Н. Ничкало («Професійна освіта», 2001) ¹⁵⁸.

Польську педагогічну терміносистему аналізують В.Оконь (Nowy słownik pedagogiczny) ¹⁵⁹, А. Василук у співавторстві з польським колегою М.Танась (Leksykon Pedagogiczny. Angielsko-polsko-ukraiński («Педагогічний лексикон англо-польський-український») ¹⁶⁰. У виданнях подано основні поняття і терміни стосовно освітнього процесу, нові педагогічні теорії, концепції, категорії. Джерельною базою для довідникових видань слугують терміни з таких наук, як лінгвістика, педагогіка, психологія, філософія, інформатика тощо.

Тезаурус неперервної освіти, що показує змінність процесів та явищ, що відбуваються у сучасній педагогічній освіті Польщі й Україні узагальнюють С.Сисоева та І.Соколова ¹⁶¹, А.Габідулліна ¹⁶² характеризує категоріальну структуру та жанрову своєрідність навчально-педагогічного дискурсу.

Отже, здійснюючи аналіз концепту *освіта*, керуємось положеннями міждисциплінарного підходу, в якому поєднані методи лінгвокультурології, когнітивної лінгвістики, педагогічної аксіології, положення когнітивно-дискурсивного, лінгвокультурологічного, лінгвоаксіологічного, праксеологічного підходів.

¹⁵⁷ Гончаренко С. У. Український педагогічний словник /С.У.Гончаренко ; [гол. ред. С. Головка]. – Київ : Либідь, 1997. – 374 с.

¹⁵⁸ Професійна освіта : словник / [уклад. С. У. Гончаренко та ін.; за ред. Н. Г. Ничкало]. – Київ : Вища школа, 2000. – 380 с.

¹⁵⁹ Okoń W. Nowy słownik pedagogiczny / Okoń Wincenty /Warszawa: Wydawnictwo Akademickie "Żak", 2007. – 490с.

¹⁶⁰ Wasyluk A. Leksykon Pedagogiczny. Angielsko-polsko-ukraiński /Wasyluk A., TanaśM. – Warszawa-Kijó : Wyd. Naukowe NOVUM, 2006. –257 s.

¹⁶¹ Сисоева С. О., Соколова І. В. Проблеми непервної освіти: тезаурус наукового дослідження / С.О.Сисоева, І.В.Соколова наук. видання НАПН України, Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих, МОН. Маріупольський держ. гуманітарний ун-т. К. : ЕКМО, 2010. -362с.

¹⁶² Габідулліна А. Р. Навчально-педагогічний дискурс: категоріальна структура та жанрова своєрідність (на прикладі шкільного предмета —російська мова) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.02.02 – російська мова / Габідулліна Алла Рашатівна. – К., 2010. – 40 с.

Когнітивно-дискурсивний підхід ураховує стилістично-прагматичні елементи і морально-етичні настанови мовців, що забезпечують освітній дискурс. Освітній дискурс визначено як сукупність текстів, об'єднаних загальною тематикою освітньої діяльності, що знаходить лінгвістичне відображення в різних функціонально-стильових типах текстів – нормативно-законодавчому, науковому, медійному, художньому, розмовному.

Культурологічний підхід дозволяє розглядати народознавчий /культурний складник концепту *освіта*, етнокультура розглядається в органічному зв'язку історичного розвитку народу, його ментальності, національного характеру, самосвідомості, як один із визначальних засобів формування етноособистості. Зіставний метод застосовуємо для виявлення спільного і специфічного у розумінні освіти в українському та польському освітньому дискурсі.

Аксіологічний контекст концепту *освіта* розглядається в межах лінгвістичної та педагогічної аксіології, що поєднують філософські, соціологічні, історичні та культурологічні, лінгвістичні засади формування системи цінностей. Для аналізу інновацій в освіті доцільно застосовувати також і лінгвопраксеологічний підхід, що ґрунтується на принципах праксеології: якість, успішність, продуктивність, результативність, ефективність.

2.2. Концепт *освіта* у мовних та педагогічних словниках

Вагомою є роль словника у формуванні терміносистеми освіти. Українська дослідниця В.Перебийніс характеризує словник як «інтелектуальний наставник та путівник в океані лексичних скарбів мови»¹⁶³.

Польський науковець В. Хлебда зазначає: «Słowniki można traktować zarówno jako kondensaty мовної картини світу (jako podsumowanie i zwięzczenie prac nad obserwacją i analizą JOS), jak też i jako podstawę do rekonstruowania JOS (na podstawie składu siatki hasłowej, definicji znaczeń, kwalifikatorów, nawet

¹⁶³ Перебийніс В. І. Теорія і практика укладання навчальних словників / В. І. Перебийніс // Вісник Житомирського державного університету імені І. Франка. № 17. – Житомир, 2004. – С. 73-75.

ilustracji przykładowych»¹⁶⁴. (Цит за Габриела Вильк¹⁶⁵). (переклад: словники можуть розглядатися як конденсати, які можуть бути зображені у світі (як підсумок та кульмінація роботи з спостереження та аналізу мовної картини світу), а також як основа для реконструкції мовної картини світу (на основі складу вхідної сітки, визначення смислів, кваліфікаторів, прикладів»- О.С.).

Джерелом надійної інформації є академічні словники і довідники [110-113; 125-129], створені в НАН, НАПН України з метою забезпечити культурно-освітні потреби та вимоги особистості.

Проблематика досліджень концептосфери «освіта» пов'язана, власне, з багатозначністю слова *освіта*, яке фіксують словники.

Окреслимо лексему *освіта*, зокрема, за словником української мови (ред. І.Білодід): це сукупність /рівень знань, здобутих у процесі навчання; освіченість; процес засвоєння знань; загальний рівень знань (у суспільстві, державі і т. і.); піднесення рівня знань; навчання; система навчально-виховних заходів; система закладів і установ, через які здійснюються ці заходи; рідко. письменність, грамотність¹⁶⁶.

В «Українській радянській енциклопедії» подано такі значення лексеми «освіта»: «соціальне явище, що виступає атрибутом і незмінним супутником людства на всьому його поступальному шляху еволюційного розвитку», «соціальна цінність для кожного індивіда й для соціуму», «особлива функція суспільства та його важливого інституту – держави щодо своїх громадян (формування й розвиток соціально значущих якостей кожного індивіда як члена суспільства та громадянина держави), з одного боку, і водночас функція свідомого саморозвитку громадян, з іншого»; «процес і результат соціалізації

¹⁶⁴ Chlebda W. Płaszczyzny oglądu językowego obrazu świata, [w:] / Chlebda W. // Komparacja systemów i funkcjonowania współczesnych języków słowiańskich. 1, red. S. Gajda, Opole 2000.- s. 167.

¹⁶⁵ Габриела Вильк Семантика труда в русско-польском языковом сопоставлении: дисс. на соиск. ученой степени канд. филол. наук. –Катовице 2013–[Електронный ресурс]. – Режим доступа:
https://wydawnictwo.us.edu.pl/sites/wydawnictwo.us.edu.pl/files/semantika_g_wilk_czw_st_e.pdf

¹⁶⁶ Словник української мови : в 11 т. / [редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін. ; Акад. наук УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. Потебні]. – Київ : Наукова думка, 1970–1980. V, с. 755.

членів суспільства, тобто включеності людей до складних, осмислених соціальних зв'язків», «складна ієрархічна система, що охоплює різноманітні рівні освіти, змістовно, логічно й послідовно пов'язані між собою», «сектор нематеріальної галузі (невиробничої у вузькому розумінні цього слова) життєдіяльності суспільства, органічно пов'язаний з іншими «спорідненими» секторами – культурою, наукою, охороною здоров'я, мистецтвом та ін.», «особливого роду інтелектуальна, фізична та управлінська діяльність – педагогічна, основний зміст якої складає взаємодію педагогів і тих, хто є суб'єктом освітнього впливу», «процес засвоєння знань», «результат освітньої діяльності (освіченість)»¹⁶⁷. Цит. вибірку за І.Серебрянською¹⁶⁸.

С.Гончаренко, автор «Українського педагогічного словника», акцентує увагу на духовній складовій освіти: «освіта – це духовне обличчя людини, яке складається під впливом моральних і духовних цінностей, що є адбанням її культурного кола, а також процес виховання, самовиховання, впливу, шліфування, тобто процес формування обличчя людини. Головним є не обсяг знань, а поєднання останніх з особистісними якостями, вміння самостійно розпоряджатися своїми знаннями»¹⁶⁹. В енциклопедичному виданні відомий дослідник зробив успішну спробу систематизувати українську педагогічну термінологію, привести її у відповідність із освітньою термінологією в європейських країнах світу.

Окреслимо термін *вища освіта*. У «Словнику української мови» вищу освіту порівняно із середньою освітою представлено як сукупність ширших і глибших знань з ряду певних дисциплін¹⁷⁰.

В «Українському педагогічному словнику» лексему охарактеризовано ширше: як рівень освіти, яку одержують на основі середньої у вищих

¹⁶⁷ Українська радянська енциклопедія : в 12-ти т. [2-ге вид.] / [гол. ред. М. П. Бажан ; редкол. : О. К. Антонов та ін.]. [Електронний ресурс]. – Київ : голов. ред. УРЕ, 1977–1985. – Режим доступу : <http://leksika.com.ua/18920924/ure/osvita>.

¹⁶⁸ Серебрянська І. М. Освіта в Україні : спостереження крізь призму мовної картини світу : [монографія] / І. М. Серебрянська. – Харків : Видавництво Іванченка І. С., 2018. – с.145.

¹⁶⁹ Гончаренко С. У. Український педагогічний словник /С.У.Гончаренко ; [гол. ред. С. Головка]. – Київ : Либідь, 1997. – 374 с.

¹⁷⁰ Словник української мови : в 11 т. / [редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін. ; Акад. наук УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. Потебні]. – Київ : Наукова думка, 1970–1980. І, с. 546

навчальних закладах і який підтверджується офіційно визнаними документами (дипломами, сертифікатами тощо); як результат засвоєння такої сукупності систематизованих знань і навичок діяльності, що дає можливість фахівцеві самостійно й відповідально вирішувати дослідницькі і практичні завдання, творчо використовуючи й розвиваючи досягнення культури, науки, техніки.

Мета вищої освіти – розвиток особистості, її інтелектуальних здібностей, моральних якостей; специфіка – безпосередня взаємодія освіти й наукової діяльності, вивчення навчальних дисциплін на рівні, максимально наближеному до актуальних досягнень науки і практики, підвищені вимоги до соціально-громадянської підготовки випускників навчальних закладів¹⁷¹.

Метафорична складова у визначенні терміна *вища освіта* наявна в «Енциклопедії освіти» за ред. В.Кременя; в енциклопедичному виданні зацентована увага на уявленні про вищу освіту «як вершинну стадію багаторічного формування працівника-професіонала»¹⁷².

Для нашого дослідження важливим є проведений компонентний аналіз лексико-семантичної структури терміна *вища освіта* І.Серебрянською¹⁷³. Дослідниця виділяє семантичні ознаки, що розмежовують семантику понять «освіта» і «вища освіта»:

«наявність повної загальної середньої освіти як підґрунтя для отримання вищої освіти»,

«вищий навчальний заклад (європейський вищий навчальний заклад), університет, коледж як місце здобуття вищої освіти»,

«рівень знань, що надає вища освіта, у порівнянні з рівнем повної загальної середньої освіти»,

¹⁷¹ Гончаренко С. У. Український педагогічний словник /С.У.Гончаренко ; [гол. ред. С. Головка]. – Київ : Либідь, 1997. – с.54.

¹⁷² Енциклопедія освіти / [гол. ред. В. Г. Кремень ; Акад. пед. наук України]. – Київ : Юрінком Інтер, 2008. – С.98.

¹⁷³ Серебрянська І. М. Освіта в Україні : спостереження крізь призму мовної картини світу : [монографія] / І. М. Серебрянська. – Харків : Видавництво Іванченка І. С., 2018. – 416 с.

«уміння, практичні навички та різноманітні компетенції, які формує вища освіта»,

«перелік освітньо-кваліфікаційних рівнів (бакалавр, спеціаліст, магістр), за якими здійснюється підготовка у ВНЗ»,

«отримання диплома фахівця та здобуття кваліфікації як завершальна стадія вищої освіти»,

«взаємодія з наукою як специфіка вищої освіти»,

«складання ЗНО як необхідна умова здобуття вищої освіти»,

«Закон України «Про вищу освіту» як основний норматив, що визначає процедури здобуття вищої освіти в Україні»,

«відповідність рівня наданої освіти рівням Європейської рамки кваліфікацій»,

«формування працівника-професіонала».

Отже, проблематика досліджень концептосфери «освіта» пов'язана з багатозначністю, власне, слова *освіта*, *вища освіта*, яке фіксують словники. Серед значень, які фіксуються у мовних словниках, виділено сукупність/рівень знань, здобутих у процесі навчання; система навчально-виховних заходів; система закладів і установ, через які здійснюються ці заходи; рідко. письменність, грамотність. У педагогічних словниках зацентована увага також на духовній та метафоричній ціннісній складовій.

2.3. Етноспецифіка концепту *освіта*

2.3.1. Концепт *освіта* на матеріалі українських і польських прислів'їв

Українська та польська національна мовна картина неповторно кодують етнокультурний досвід навчання.

Для характеристики цілісного процесу взаємодії культури та освіти, що ґрунтується на специфіці культури і педагогічних досягнень народів, діяльнісного засвоєння етнокультурних здобутків виховання особистості білоруські мовознавці виокремлюють і термін «етнокультурна освіта».

Білоруські дослідники О. Афанасьєва¹⁷⁴, В.Піщик¹⁷⁵, характеризуючи лексему, зазначає: для процесу становлення особистості важливо осмислити синхронні та діахронні інформаційні зв'язки, які враховують поліетнічну горизонталь географічного простору та історико-часову вертикаль розвитку етносу у структурі розвитку світової культури. Таким вимогам відповідають прислів'я і приказки.

Серцевиною етнокультурного досвіду кожної мови є прислів'я і приказки, – зазначає польська дослідниця Р.Гжегожевська¹⁷⁶. Поляки називають прислів'я і приказки *mądrością ludu*, українці – мудрістю народів.

Український мовознавець С. Єрмоленко¹⁷⁷ підкреслює: «...одиниці традиційного лексично-фразеологічного рівня в їхній текстовій реалізації набувають багатопланового змісту, формують структуровані концепти...».

Українські прислів'я і приказки, польські *przysłowie*, слушно зауважує Х.Марьяк¹⁷⁸ у повчальній формі описують життєвий досвід поколінь, виконують виховну, волюнтативну, комунікативну, естетичну функції. Важливим є також прагматизм, аргументованість й активний вплив паремій на користувачів.

Узагальнення довідникових (енциклопедії «Українська мова» «Слоўнік лінгвістычных тэрмінаў»; "Паслухай, што людзі кажуць / Упорядник Валянцін Рабкевіч (Білоруські народні приказки, прислів'я, прикмети, жарти; Приповідки

¹⁷⁴ Афанасьєва, А. Б. Этнокультурное образование: сущность, структура содержания, проблемы совершенствования / А. Б. Афанасьєва // Знание. Понимание. Умение. – 2009. – № 3 – С. 189–195.

¹⁷⁵ Піщык В. Г. ЭТНАКУЛЬТУРНАЯ АДУКАЦЫЯ: ПЫТАННІ СУЧАСНАГА СТАНУ / Піщык В. Г. // Личность. Образование. Общество. Современное образование: теория, методология, практика : материалы междунар. науч.-практ. конф., Гродно, 9–10 ноября 2017 г. : в 2 ч. / ред. кол.: С. А. Сергейко [и др.]. – Гродно : ГУО «Гродненский областной институт развития образования», 2018. – Ч. 2. – 144с.

¹⁷⁶ Grzegorzczkova R. Pojęcie językowego obrazu świata / R. Grzegorzczkova // Językowy obraz świata ; pod red. J. Bartmińskiego. – Lublin : UMCS, 1999. – S.39–47.

¹⁷⁷ Abramowicz M., J. Bartmiński, W. Chlebda, Językowo-kulturowy obraz świata Słowian na tle porównawczym [Electronic resource] – Mode of access: http://www.ethnolinguistica-slavica.org/index.php?option=com_content&view=article&id=74:językowo-kulturowy-obraz-wiata-sowian-na-tle-porownawczym&catid=4:2008-12-13-17-04-25&Itemid=3

¹⁷⁸ Марьяк Х. Проба історіографічного переліку польських прислів'їв і приказок. хронологія пареміологічних збірок / Марьяк Христина. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://cyberleninka.ru/article/n/proba-istoriografichnogo-pereliku-polskih-prisliviyiv-i-prikazok-hronologiya-paremiologichnih-zbirok>.

або українсько-народна філософія: зібрав та видав В.С. Плав'юк¹⁷⁹) та наукових джерел (Х.Марьяк¹⁸⁰, І.Серебрянська¹⁸¹) дає підстави припускати: українські та білоруські прислів'я і приказки у лаконічній, образній, експресивній і повчальній формі коротко і яскраво описують життєвий досвід поколінь, виконують пізнавальну, виховну, волюнтативну, комунікативну, естетичну функції, функцію народно-педагогічних приписів, виховують життєві чесноти, стимулюють асоціативне мислення та уяву, розвивають здібності.

І.Серебрянська¹⁸² на основі аналізу етнічної специфіки концепту *освіта* виокремила основні лексичні одиниці паремій у приповідках, які зібрав В.Плав'юк¹⁸³: *наука, знання, розум, мудрість, учитися, учитель, школа, грамота: Наука для мудрості є тим, чим буква для науки (Без грамоти не здобудеш знань, а без знань не станеш мудрим); Без науки так, як без рук; Вчися азбуки, прийде хліб у руки.*

Прислів'я та приказки із зазначеними лексичними компонентами І.Серебрянська у приповідках, які зібрав В.Плав'юк, розподіляє за такими групами: про взаємну користь навчання для учнів і вчителів (*Навчай інших – і сам навчишся; Навчання приносить користь не лише учням, але й вчителям; Ціле наше життя - це наука, бо здобуємо досвід за досвідом*);

¹⁷⁹ Паслухай, што людзі кажуць / Упорядник Валянцін Рабкевіч. (Білоруські народні приказки, прислів'я, прикмети, жарти). – Мінск: Мастацкая літаратура, 1985 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://obyava.ua/ru/folklor-prisliv-ya-ta-prikazki-4553033.html>; Приповідки або українсько-народна філософія : зібрав та видав В.С. Плав'юк [Електронний ресурс]. – Едмонтон, Альберта, 1946. – 355с. – Режим доступу : <http://diasporiana.org.ua/folklor/7784-plavyuk-v-p>.

¹⁸⁰ Марьяк Х. Проба історіографічного переліку польських прислів'їв і приказок. хронологія пареміологічних збірок / Марьяк Христина. [Електронний ресурс] – Режим доступу :

<https://cyberleninka.ru/article/n/proba-istoriografichnogo-pereliku-polskih-prisliviyiv-i-prikazok-hronologiya-paremiologichnih-zbirok>.

¹⁸¹ Серебрянська І. М. Освіта в Україні : спостереження крізь призму мовної картини світу : [монографія] / І. М. Серебрянська. – Харків : Видавництво Іванченка І. С., 2018. – 416 с.

¹⁸² Там само.

¹⁸³ Приповідки або українсько-народна філософія : зібрав та видав В.С. Плав'юк [Електронний ресурс]. – Едмонтон, Альберта, 1946. – 355с. – Режим доступу : <http://diasporiana.org.ua/folklor/7784-plavyuk-v-p>.

*Ад навукі мацнеюць рукі; Ад дубцоў дурнеюць, ад слаўцоў разумнеюць;
Колькі робіш, столькі вучышся; Без навук як без рук; Без навукі і лапця не
спляцеш; Навуку за плячыма не носять;*

про шанобливе ставлення до учителя: *Один учитель ліпше, як дві
книжки; Шануй учителя, як родителя; Поважай учителя, як рідного батька,
бо він тебе розуму навчить та в люди виведе).*

У «Словарі українського мови» Б.Грінченка¹⁸⁴ : читаємо таке прислів'я
Великою працею доходить чоловік освіти. «Праця як благо», працьовитість є
однією із основних цінностей, які характеризують людину в українській та
польській етнокультурі. Основу цих цінностей складають заповіді
загальнолюдських цінностей: люби родичів своїх, не залишай в біді приятеля
свого, самовдосконалюйся Розум, Тіло, Душу¹⁸⁵ .

Лексема праця / *praca*, труд / *trud* презентує концепт *освіта* в українських
та польських приказках. У польській та українській етнокультурі фразеосполуки
вживаються з позитивною етичною оцінкою (*nauczycielski trud, ofiarny trud;
духовний труд, праведний труд, подвижницький труд*) або на позначення
результату творчої діяльності (*praca doktorska, praca naukowa, творча праця*)
[приклади взято із п.10]. В українців крилатим є вислів М.Рильського: *Ми працю
любимо, що в творчість перейшла*.

Польська дослідниця Г. Вільк¹⁸⁶ окреслює цілий спектр значень слова
praca в сучасній польській мові:

1. 'świadoma, celowa działalność człowieka zmierzająca do wytworzenia
określonych dóbr materialnych lub kulturalnych, będąca podstawą i warunkiem

¹⁸⁴ Словарь української мови : у 4 т. / [за ред. Б. Грінченка]. – Київ: Вид-во АН УРСР, 1958–1959.

¹⁸⁵ Семенов О. М. Етнолінгводидактична культура учителя у праксеологічному вимірі / О.М.Семенов // Рідне слово в етнокультурному вимірі : зб. наук. праць / Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка. – Дрогобич : Посвіт, 2017. – С.461–471.

¹⁸⁶ Габриела Вільк Семантика труда в русско-польском языковом сопоставлении: дисс. на соиск. ученой степени канд. филол. наук. –Катовице 2013–[Электронный ресурс]. – Режим доступа:
https://wydawnictwo.us.edu.pl/sites/wydawnictwo.us.edu.pl/files/semantika_g_wilk_czw_st_e.pdf

існування і розвитку суспільства; виконуваний zawód, zajęcie, zatrudnienie, robota, akcja’;

2. ‘wytwór pracy człowieka, opracowanie czegoś; dzieło, utwór’;

3. *zwykle w lm* ‘czynność człowieka (także zwierzęcia) oraz związany z nią wysiłek mięśniowy, intelektualny itp.; funkcjonowanie, działanie organizmu, organu, mechanizmu maszyny itp.; proces, przebieg jakiejś czynności, jakiegoś działania’;

4. *tylko w lp* ‘zajęcie, zatrudnienie jako źródło zarobku; posada, zarobkowanie’;

5. *tylko w lp* ‘działalność zespołowa, ogół czynności grupy ludzi realizujących wspólnie jakieś zadanie’;

6. *pot.* ‘instytucja, w której pracuje się zarobkowo; miejsce pracy, zatrudnienia’

(переклад: 1. свідомо, цілеспрямована діяльність людини, спрямована на виробництво конкретних матеріальних чи культурних благ, що є основою та умовою існування та розвитку суспільства; професія, зайнятість, робота, дія;

2. продукт людської праці, що розвиває щось; робота, пісня;

3. функціонування органу, механізму машини тощо; процес, хід дії, дія;

4. лише у пункті «професія, зайнятість як джерело доходу; робота, заробіток;

5. лише в пункті «командна діяльність, загальна діяльність групи людей, які виконують завдання разом»; 6. «Заклад, де ти працюєш на життя; місце роботи, зайнятість»).

Про значення праці як важливого презентанта натхнення, внутрішньої краси людини, духовного багатства й саморозвитку людини свідчать українські та польські прислів'я:

Każda robota lekka, коли охоче її робити;

*Як є охота, то й під гору потягне, а як нема, то і з гори не трутить*¹⁸⁷;

Bez ochoty niespore roboty;

Sama się robota w palcach robi, kiedy się z ochotą pracuj;

Sama się robota w palcach robi, kiedy się z ochotą pracuje;

¹⁸⁷ Прислів'я та приказки: Природа. Господарська діяльність людини / Упоряд. М. М. Пазяк. – К.: Наук. думка, 1989. – С.298.

Człtek rodzi się do pracy;

*kto czas traci marnie, Tak żyje jako ów, co go sen wieczny ogarnie*¹⁸⁸.

Активно презентує концепт *oswita* в українських та польських приказках і народних порівняннях лексема *розум*, що у «Словнику української мови» виявляється в таких значеннях: здатність людини мислити, відображати і пізнавати об'єктивну дійсність; загальний інтелектуальний розвиток, рівень пізнання, знань кого-небудь; те саме, що мислення; нормальний стан мислення, психіки людини; зміст, значення чого-небудь; доцільність, сенс у чому-небудь; людина, група людей, що характеризується високими розумовими, інтелектуальними здібностями; лексема *розумний* об'єднує кілька основних сем: «тямущий, кмітливий», «який має життєвий досвід, знання», «вправний, умілий»; «який має освіту; письменний, грамотний»¹⁸⁹.

У приказках двох народів знаходимо такі варіанти:

польськ. *a co po czyjej wielkości, jak nie ma w głowie mądrości* – укр. що там чиясь велич, коли немає розуму;

польськ. *bez ciekawości nie ma mądrości* – укр. без інтересу немає мудрості;

польськ. *broda mędrce nie czyni* – укр. борода мудрецем не робить;

co głowa, to rozum – укр. що голова - то розум;

польськ. *komu Bóg rozumu nie da, kowal mu go nie ukuje* – укр. кому Бог розуму не дає, коваль йому не накує;

польськ. *mądrej głowie dość dwie słowie* – укр. мудрій голові достатньо два слова;

польськ. *mądry przyjmie radę, głupi nią wzgardzi* – укр. розумний приймає пораду, дурний нею погордує¹⁹⁰.

У приказках білоруського народу знаходимо такі варіанти:

Калі добры розум, то і галава не патрэбна;

¹⁸⁸ Przysłowia polskie / Wyb. i opracow. K. Stefańska-Jokiel. – Wrocław: Wyd. Europa, 2006. – s.46-47.

¹⁸⁹ Словарь української мови : у 4 т. / [за ред. Б. Грінченка]. – Київ: Вид-во АН УРСР, 1958–1959. VIII, с. 844

¹⁹⁰ Przysłowia polskie / Wyb. i opracow. K. Stefańska-Jokiel. – Wrocław: Wyd. Europa, 2006. – 200 s.

*Разумны ведамі не выхваляецца;
Хто ў другіх пытае, той і розум мае;
Не пішы пяром, а пішы вумом¹⁹¹;
Розум – найлепшае багацце;
Без інтэресу нямае мудрасці; што голова - то розум;
Кому Бог розуму не дае, коваль ёму не накуе;
Мудрай галаві дастатно два слова.*

Отже, українська, польська, білоруська національні мовні картини неповторно кодують етнокультурний досвід навчання. Народні прислів'я відображають ціннісні орієнтири народу щодо виховання, національну специфіку позитивних уявлень про навчання, учителя, розум, працю вчителя, у повчальній формі описують життєвий досвід поколінь, виконують виховну, волюнтативну, комунікативну, естетичну функції. Важливим є також прагматизм, аргументованість й активний вплив паремій на користувачів, на формування здатності мислити, відображати і пізнавати об'єктивну дійсність; на загальний інтелектуальний розвиток, рівень пізнання, такі важливі на початку XXI століття.

2.3.2. Концепт *освіта* в освітньо-теологічному дискурсі Івана Павла II

У контексті аналізу культурного та образно-ціннісного складників концепту *освіта* звернемося до освітньо-теологічного дискурсу Папи Іоана Павла II (1920 - 2005). Колоритна постать теолога, драматурга, поета, філософа, політика дає підстави визнавати Римського архієрея геоПапою, від якого можна було отримати відповіді на складні і гострі питання дійсності. Кожна праця Апостола релігійної толерантності («Пам'ять та ідентичність», «Переступити поріг надії» «Єдність у багатоманітності», «Любов

¹⁹¹ Білорусько-український словник/ Півторак Г. П., Скопненко О. І.; За ред. Г. П. Півторака. — К. : Довіра, 2006. — 723 с.; Паслухай, што людзі кажучь / Упорядник Валянцін Рабкевіч. (Білоруські народні приказки, прислів'я, прикмети, жарти). — Мінск: Мастацкая літаратура, 1985 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://obyava.ua/ru/folklor-prisliv-ya-ta-prikazki-4553033.html>

і відповідальність», «Особа і дія» та ін.) є своєрідним духовним заповітом великого прочанина, який зі словом Божим простував до людей і ділився своєю мудрістю щодо культури, розуміння поняття Європи, сучасних моральних і соціальних питань, причин падінь і злетів людського духу. Рефлексіям наукової педагогічної громади Польщі та України про життя і діяльність Яна Павла II присвячена книга «Semper in Altum. Zawsze wzwyż» («Завжди угору») ¹⁹², що вийшла у видавництві «Stalowa Wola» за заг. ред. Я.Зимного та Н. Ничкало.

Наскрізною рисою освітньо-теологічного дискурсу Понтифіка є виховний чинник. Концепт *oswita* реалізується у лексемах *виховання, праця, вчитель, людина, дитина, мова*.

Митрополит Іларіон в «Етимологічно-семантичному словнику української мови» (Т.І.) зосереджує увагу на таке значення лексеми «виховання»: «вигодування, пізніше й духовне окормлення»; це зовнішня чемність, уміння пристойно триматися на людях ¹⁹³.

Про проблему виховання (насамперед – аксіологічного) особистості Іоан Павло II писав так: «Ціллю виховання є те, щоби людина поставала кожного разу «ще більше людиною», аби більше «була», а не тільки більше «мала», аби так само вміла більше «бути» не тільки з «іншими», але так само і для «інших» ¹⁹⁴.

В енцикліці *Laborem exercens* ¹⁹⁵ Іван Павло II наголошує: «Насамперед праця є власне даром і законом Божим, який становить сутність його як

¹⁹² Semper in Altum. Zawsze wzwyż / red.: ks. Prof. Dr hab Jan Zimny, Prof. Dr hab Nella Nyczkało ; Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II. – Stalowa Wola, 2010. – 862 с.

¹⁹³ Митрополит Іларіон. Етимолого-семантичний словник української мови. – Т. 1 (А-Д). – Вінніпег (Канада): Накладом тов. «Волинь», 1979. – С.223.

¹⁹⁴ Wiatrowski Z. Praca człowieka – wątpliwości, nieporozumienia i realia/ Z. Wiatrowski // Semper in Altum. Zawsze wzwyż / red.: ks. Prof. Dr hab Jan Zimny, Prof. Dr hab Nella Nyczkało ; Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II. – Stalowa Wola, 2010. – s. 613-616.

¹⁹⁵ Цит. за Wiatrowski Z. Praca człowieka – wątpliwości, nieporozumienia i realia/ Z. Wiatrowski // Semper in Altum. Zawsze wzwyż / red.: ks. Prof. Dr hab Jan Zimny, Prof. Dr hab Nella Nyczkało ; Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II. – Stalowa Wola, 2010. – s. 613 . Іван Павло II. Пам'ять та ідентичність. Бесіди на зламі століть/ Іван Павло II / Пер. з італ. М. Прокопович. – Львів: Літопис, 2005. – 168 с.

суб'єкта. Вона є природною властивістю й обов'язком, особливо дорослої людини, яка у професійній діяльності існує орієнтовно сорок років людського життя. Вона є умовою формування людської екзистенції й утвердження справжньої людини».

На виняткову роль праці людини він звернув також увагу у промові, яку виголосив на 68 сесії Міжнародної Організації Праці в Женеві 15 червня 1982 року: «Праця містить «той головний вимір людського існування, згідно з яким будується щоденне життя людини, з якого людина черпає власну гідність, але в якому водночас міститься певна міра людських зусиль, страждань, а також кривди й несправедливості, що глибоко проникли в суспільне життя як окремих народів, так і міжнародної спільноти».

У наукових студіях і виступах Івана Павла II виокреслено концепт «учитель»¹⁹⁶. Це «вірний товариш», «помічник», а «учительський діалог - дружній і відкритий діалог», пріоритетна функція вчителя - виховання людини є працею для майбутнього. «Професія вчителя - це релігійне покликання», якщо не «вистачить власної мотивації, вчительське покликання «відірветься від кореня».

Аналіз праць Святійшого отця дає можливість виокреслити пріоритетні для вчителя моральні постулати *Вітчизна, Народ, Людина*; ключовим –поміж яких виступає концепт *Людина*. За Святійшим, бути Людиною - це основне покликання людини: бути людиною в міру дару, нею отриманого. Усі шляхи Церкви ведуть до людини, і кожна людина проходить, таким чином, шлях Церкви, шлях свого життя і повсякденного досвіду, свого призначення і праці¹⁹⁷. Понтифік закликав «пробуджувати людину в людині»¹⁹⁸. Словом, переконанням, вірою Іоанн Павло II прагнув утверджувати глибоку повагу до життя й гідності Людини.

¹⁹⁶ Іван Павло II. Пам'ять та ідентичність. Бесіди на зламі століть/ Іван Павло II / Пер. з італ. М. Прокопович. – Львів: Літопис, 2005. – С.111.

¹⁹⁷ Іван Павло II відповідає на питання Вітторіо Мессорі, переклад з польської Н. Попач, Київ–Львів 1995. –[Електронний ресурс]–Режим доступу: < <http://dyvensvit.org/audio/7884.html> >. Загол. з екрану.– Мова укр.

¹⁹⁸ Іван Павло II. Послання Папи Івана Павла II. – К.: Літопис, 2001. –[Електронний ресурс] – Режим доступу: < www.litopys.lviv.ua/.../filosofija_1.html >. Загол. з екрану.– Мова укр.

Дослідник не приймає авторитарної ролі вчителя, дозволяє замислитися над сутністю свободної, радісної, оптимістичної вчительської праці, спираючись на досвід співвітчизників, відомих як у католицькому, так і християнському середовищі.

Концепт учительської праці Папа Римський розкриває також через лексеми *дитина*, *мова*. Святий Отець¹⁹⁹ називав дітей «даром життя», «даром Бога», «посмішкою неба, подарованою землі», «справжніми коштовностями сім'ї і суспільства», «надією, яка постійно розцвітає наново, майбутнім, яке завжди залишається відкритим», наголошував на посиленості фізичної і розумової дитячої праці.

Напередодні свята дитини (так Понтифік називав Різдво) в 1994 р. Папа написав спеціальне Послання до дітей. Знаючи, що молитва дитини володіє величезною силою, Папа доручив своїм вихованцям величне завдання: «Ви чутливі до любові і лякаєтеся всякої ненависті. Ось чому Папа може розраховувати на те, що виконаєте його прохання, приєднаєтеся до його молитви за мир в усьому світі, за мир і гармонію у вашій родині, за дітей у різних частинах світу, які змушені страждати від голоду, хвороби, війни, від відсутності родинного тепла»²⁰⁰. У цьому Посланні віра і повага до дітей.

На ролі родини і мови наголошується в посланні Папи Івана Павла II «До молоді всього світу»: «...Якщо родина є першим вихователем кожного..., через родину тим вихователем є рід, плем'я чи народ, з якими нас єднують культура, мова та історія. Найважливішою є культурна спадщина, ядро якої формує мова. Батьки навчили вас тієї мови, яка здатна поєднати із суспільством, з іншими людьми. Ця єдність має ширші кордони, ніж сама родина ... Маю на увазі кордони ... нації чи народу»²⁰¹.

Розвиває ці міркування Іван Павло II у книзі «Пам'ять і ідентичність»: «Головним знаряддям поступового творення національної культури є мова. За її допомогою людина виражає правду про світ і про себе саму і передає іншим

¹⁹⁹ Іван Павло II. Пам'ять та ідентичність. Бесіди на зламі століть/ Іван Павло II / Пер. з італ. М. Прокопович. – Львів: Літопис, 2005. – С.134.

²⁰⁰ Bilicki T. Dziecko i wychowanie w pedagogii Jana Pawła II / T. Bilicki. -Kraków , 2000.- s.55.

²⁰¹ Іван Павло II. Послання Папи Івана Павла II. – К.: Літопис, 2001. –[Електронний ресурс] – Режим доступу: < www.litopys.lviv.ua/.../filosofija_1.html >. Загол. з екрану.– Мова укр.

плоди своїх пошуків у різноманітних царинах знання. Так здійснюється спілкування між суб'єктами, яке слугує глибшому пізнанню істини, а через це – поглибленню і зміцненню власної тотожності»²⁰².

Перед нами особливий підтип професійної мовної особистості. Ідеться про особистість, «що виражена в мові (текстах) і через мову, реконструйована в основних своїх рисах на базі мовних засобів й акумулює в собі психічний, соціальний, культурний, етичний та інші компоненти, відображені через її мову»²⁰³. Своїх колег і опонентів Святий Отець захоплював влучною інтерпретацією фактів і строго вивіреною системою аргументації, рідкісною філігранністю і глибоким проникненням у тканину освітньо-теологічного дискурсу.

Отже, аналіз освітньо-теологічного дискурсу Папи Іоана Павла II дав можливість визначити культурний та образно-ціннісний складники концепту *освіта*. Наскрізною рисою дискурсу Понтифіка є виховний чинник. Концепт *освіта* реалізується у лексемах *виховання, праця, вчитель, людина, дитина, мова*. Концепт «вчитель» представлено в таких лексемах «вірний товариш», «помічник», професію вчителя як релігійне покликання.

Студіювання праць Святійшого отця дає можливість виокреслити пріоритетні для вчителя моральні концепти *Вітчизна, Народ, Людина*, з-поміж яких ключовим є *Людина*. Бути Людиною - це основне покликання людини.

Висновки до розділу 2

Для аналізу концепту *освіта* важливо враховувати положення міждисциплінарного підходу, в якому поєднані методи лінгвокультурології, когнітивної лінгвістики, педагогічної аксіології, положення когнітивно-дискурсивного, лінгвокультурологічного, лінгвоаксіологічного, праксеологічного підходів.

²⁰² Іван Павло II. Пам'ять та ідентичність. Бесіди на зламі століть / Іван Павло II / Пер. з італ. М. Прокопович. – Львів: Літопис, 2005. – С.45.

²⁰³ Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – Москва : Наука, 1987. – С.123.

Когнітивно-дискурсивний підхід урахує стилістично-прагматичні елементи і морально-етичні настанови мовців, що забезпечують освітній дискурс. Освітній дискурс визначено як сукупність текстів, об'єднаних загальною тематикою освітньої діяльності людини, що знаходить лінгвістичне відображення в різних функціонально-стильових типах текстів.

Культурологічний підхід дозволяє розглядати народознавчий/культурний складник концепту *освіта*, етнокультура розглядається в органічному зв'язку історичного розвитку народу, його ментальності, національного характеру, самосвідомості, як один із визначальних засобів формування етноособистості. Зіставний метод застосовуємо для виявлення загального і специфічного у розумінні знання, навчання в українській та польській лінгвокультурах.

Аксіологічний контекст концепту *освіта* розглядається в межах лінгвістичної та педагогічної аксіології; для аналізу інновацій в освіті доцільно застосовувати також і лінгвопраксеологічний підхід, що ґрунтується на принципах праксеології: якість, успішність, продуктивність, результативність, ефективність.

Проблематика досліджень концептосфери «освіта» пов'язана з багатозначністю, власне, слова *освіта*, *вища освіта*, яке фіксують словники. Серед значень, які фіксуються у мовних словниках, виділено сукупність/рівень знань, здобутих у процесі навчання; система навчально-виховних заходів; система закладів і установ, через які здійснюються ці заходи; рідко. письменність, грамотність. У педагогічних словниках зацентрована увага також на духовній та метафоричній ціннісній складовій.

Українська та польська національна мовна картина неповторно кодуєть етнокультурний досвід навчання. Народні прислів'я відображають ціннісні орієнтири народу щодо виховання, національну специфіку позитивних уявлень про навчання, учителя, розум, працю вчителя, у повчальній формі описують життєвий досвід поколінь, виконують виховну, волюнтативну, комунікативну, естетичну функції. Важливим є також прагматизм, аргументованість й активний вплив паремій на користувачів, на формування здатності мислити, відображати і пізнавати об'єктивну дійсність; на загальний інтелектуальний розвиток, рівень пізнання, такі важливі на початку ХХІ століття.

Аналіз освітньо-теологічного дискурсу Папи Іоана Павла II дав можливість визначити культурний та образно-ціннісний складники концепту *освіта*. Наскрізною рисою дискурсу Понтифіка є виховний чинник. Концепт *освіта* реалізується у лексемах *виховання, праця, вчитель, людина, дитина, мова*. Студіювання праць Святійшого отця дає можливість виокреслити пріоритетні для вчителя моральні концепти *Вітчизна, Народ, Людина*, з-поміж яких ключовим є *Людина*. Бути Людиною - це основне покликання людини: Словом, переконанням, вірою Іоанн Павло II прагнув утверджувати глибоку повагу до життя й гідності Людини, що важливо для розвитку освіти в Україні та Польщі на початку XXI століття.

Розділ 3

ПОНЯТТЄВИЙ КОМПОНЕНТ КОНЦЕПТУ *ОСВІТА* В УКРАЇНСЬКОМУ І ПОЛЬСЬКОМУ ОСВІТНЬОМУ ДИСКУРСАХ

У розділі схарактеризовано поняттєвий компонент концепту *освіта* в законодавчо-нормативних документах; лексеми на позначення учасників освітнього процесу в освітньому дискурсі; здійснено огляд новітніх понять на позначення освітніх реалій в освітньо-педагогічному дискурсі.

3.1. Концепт *освіта* в законодавчо-нормативних документах

Законодавча освітня площина України і Польщі засвідчує, що поняттєво-термінологічний тезаурус освіти переживає складний етап становлення разом із процесом становлення системи вищої освіти і стандартизації навчання за Європейською системою перенесення і накопичення кредитів.

У Законі України «Про освіту» (2017) ²⁰⁴ поняття освіти визначено як основу інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави.

У законах Польщі (Ustawa o szkolnictwie wyższym) «Закон про вищу освіту» від 12 вересня 1990 р., «Закон про вищу освіту» / Ustawa z dnia 27 lipca 2005 roku. Prawo o szkolnictwie wyższym²⁰⁵, Закон 2:0) використано освітні метафори (термін І.Серебрянської). Освіта порівнюється із спільним суспільним скарбом. Пояснення подано в Конституції Республіки Польща²⁰⁶. У тексті зазначається: навчання та виховання окреслені системою християнських цінностей, ґрунтуються на універсальних засадах етики. Навчання та виховання слугують для розвитку у молоді почуття відповідальності, любові до Батьківщини та пошани до польського культурного спадку за умови одночасної відкритості до цінностей європейської та світової культур.

Інтеграція України до Європейського освітнього простору потребує європейських підходів до освітніх стандартів модернізації змісту освіти, водночас зберегти національне. Питання освіти регламентуються як

²⁰⁴ Закон України «Про освіту». Відомості Верховної Ради, 2017, №38–39, [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

²⁰⁵ Ustawa z dnia 27 lipca 2005 roku. Prawo o szkolnictwie wyższym; . – URL [Electronic resource]. – Mode of access: : <https://www.nauka.gov.pl> (дата звернення: 07.09.2019); U S T AWA z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce [Electronic resource]. – Mode of access: : <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20180001668/U/D20181668Lj.pdf>.

²⁰⁶ Конституция Республики Польша от 2 апреля 1997 г. [Электронный ресурс] / Национальное собрание Польши // Всемирная организация интеллектуальной собственности. – Режим доступа: http://www.wipo.int/wipolex/ru/text.jsp?file_id=195330 (дата обращения 8.02.2014 г.). – Название с экрана.

міжнародними (World declaration on higher education for the twenty-first century: vision and action (1998) [152]; Bucharest Declaration on Ethical Values and Principles of Higher Education in the Europe Region [145]; Memorandum on Lifelong Learning (2018) [149]), так і національними документами (Закон України «Про вищу освіту» (2014) [142], Закон України «Про освіту» (2017) [142], «Національного освітнього глосарію: вища освіта» [118], Законів Польщі (Ustawa z dnia 27 lipca 2005 roku. Prawo o szkolnictwie wyższym [151]), Стратегії розвитку освіти до 2020 року Республіки Польща [150], Конституції Республіки Польща (1997) [144], Karta nauczyciela (2008) [147]) Досвід Польщі у плані освіти і виховання особистості «не як знаряддя в руках держави, а як вільної особистості» (Т.Новацький) може стати корисним для України у процесі реформування освіти.

Серед лексем, які увиразнюють концепт *освіта* в міжнародних документах (Bucharest Declaration on Ethical Values and Principles of Higher Education in the Europe Region [145]; Memorandum on Lifelong Learning (2018) [149]; World declaration on higher education for the twenty-first century: vision and action [152]; Workshop «Measurement of Human Security». Summary of Deliberations [153]; The Human Security Framework and National Human Development Reports: A Review of Experiences and Current Debates [154]), яскравого забарвлення набуває лексема «Європа-2020». Так названо стратегічний план розвитку Європейського Союзу, розроблений для 28 держав. Документ характеризують три лаконічні пріоритети: розумний розвиток, що ґрунтується на знаннях та інноваціях; сталий розвиток і більш ефективне використання ресурсів, захист довкілля; розвиток, що сприяє соціальній та територіальній згуртованості.

Лексема «Європа-2020» отримує подальший розвиток у тексті Довгострокової стратегії розвитку Польщі до 2030 року. У документі акцентовано увагу на семі *якість*. покращенні якості життя поляків, якісні показники (рівень довіри мешканців, суспільної активності, ефективності

установ, конкурентоспроможність та інноваційність економіки²⁰⁷. Сема *якість* відображена і в лексемі «Україна-2030» (назва стратегії розвитку держави «Україна-2030»).

У Стратегії розвитку освіти в Польщі до 2020 року теж акцентована увага на лексемі *якість* (терміносистема *культура якості* є пріоритетною для досліджень польських науковців в останні десятиліття (див. роботи Kwiek M., Maassen P., (Eds.) *National Higher Education Reforms in a European Context: Comparative Reflections on Poland and Norway* [148], Szołtysek A. E. *Filozofia pedagogiki : podstawy edukacji : teoria, metodyka, praktyka* [107], Tokarski R. *Słownictwo jako interpretacja świata* [108]), на потребі якісного розвитку вищої школи та науки [150].

Лексема *якість* знаходить вияв й у визначенні вищої освіти, яке пропонується в Законі України «Про вищу освіту» (2014): це «сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у закладі вищої освіти (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти»²⁰⁸.

Отже, законодавча освітня площина України і Польщі засвідчує, що поняттєво-термінологічний тезаурус освіти переживає складний етап становлення разом із процесом становлення системи вищої освіти і стандартизації навчання. Серед лексем, які увиразнюють концепт *освіта* в міжнародних документах яскравого забарвлення набуває лексема «Європа-2020», що увиразнюється в семах: розумний розвиток, що ґрунтується на знаннях та інноваціях; сталий розвиток і більш ефективне використання ресурсів, розвиток, що сприяє соціальній та територіальній згуртованості.

²⁰⁷ Strategia rozwoju szkolnictwa wyższego w Polsce do 2020 roku [Electronic resource] – Mode of access: : http://www.nauka.gov.pl/g2/oryginal/2013_05/59579f9e6efaec82014d6d5be081ca23.pdf (viewed on June 18, 2019). – Title from the screen.

²⁰⁸ Закон України «Про вищу освіту». Відомості Верховної Ради, 2014, № 37–38, ст. 2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

У Законі України «Про освіту» (2017) поняття освіти визначено як основу інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави. У законах Польщі (Ustawa o szkolnictwie wyższym) освіта порівнюється із спільним суспільним скарбом і ґрунтуються на універсальних засадах етики. У документах акцентована увага на лексемі *якість* і на потребі якісного розвитку вищої школи та науки, що сприяє формуванню професійних, світоглядних і громадянських компетентностей у відповідній галузі знань.

3.2. Українсько-польське партнерство в галузі освіти: академічний дискурс

Творча співпраця освітян України і Польщі є багатоаспектною і міждисциплінарною. За понад два десятиліття напрями співпраці помітно розширилися, вона набула системності і глибини. Інноваційні підходи, спільні проекти успішно втілюються у творчій діяльності закладів загальної середньої, професійної, вищої освіти, академічних установ, інститутів. Свідченням цього є хроніка наукових форумів, конференцій, методологічних семінарів, круглих столів, творчих зустрічей у Києві, Вінниці, Житомирі, Львові, Хмельницькому, Варшаві, Любліні, Радомі, в Бидгощі, Влоцлавку про освіту, про те, як формувати самодостатню особистість фахівця, конкурентоздатну в інноваційно-технологічному суспільстві XXI століття» (В.Кремень).

Шанований у Польщі Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, у спеціалізованій вченій раді якого успішно захистили дисертації 13 польських науковців. Функціонує Міжнародне наукове товариство «Польща – Україна»; спільно із Вищою педагогічною школою в Ченстохові видано 15 томів українсько-польського, польсько-українського щорічника «Професійна освіта: педагогіка і психологія», а з 2016 р. разом з Академією спеціальної педагогіки імені Марії Гжегожевської (м. Варшава) розпочато видання польсько-українського наукового щорічника «Професійна і неперервна освіта», присвяченого дослідницьким рефлексіям стосовно

порівняльної педагогіки, педагогіки праці, педагогіки дорослих, медійної педагогіки, професійної підготовки і діяльності вчителя у міждисциплінарному просторі.

Польські колеги вивчають досвід Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка, а також Інституту соціальної та політичної психології НАПН України у плані допомоги дітям із психофізичними порушеннями або травмами. В освітню діяльність закладів Польщі й України упроваджується науково-дослідницький проєкт «Utalentowane dziecko w domu i w szkole» / «Обдарована дитина вдома і в школі», який відповідно до угоди у 2015 – 2019 рр. виконувався Університетом Яна Кохановського в м. Кельце та Інститутом інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України. Предметом наукових розвідок слугують, зокрема, біографічні дослідження умов виявлення і розвитку обдарувань видатних діячів культури: природознавців, інженерів, кібернетиків, лікарів, педагогів, психологів, філософів, благодійників, художників, композиторів, музикантів, акторів, письменників, казкарів.

Підручники з української мови для 3, 4, 5 класів закладів загальної середньої освіти з навчанням польською мовою, що мають інтегрований характер, українсько-польський проєкт «Лідери освітніх ініціатив» для керівників субрегіонального рівня з проблем міжкультурної освіти та оцінювання якості інноваційних освітніх систем, спільні з польськими вченими наукові заходи відображають плідну роботу колективу Інституту педагогіки НАПН України.

Інститут професійно-технічної освіти НАПН України спільно з Академією фізичного виховання у Вроцлаві здійснює вивчення досвіду підготовки учнівської молоді щодо вибору робітничих професій, а результатом співпраці Інституту з Фундацією «Вільний ринок і підприємництво» з метою розвитку підприємницької компетентності міжкультурного діалогу є проєкт міжнародного обміну студентської молоді «Джокер – моя компанія, моє я».

Важливі результати плідних взаємин наукової діяльності Інституту обдарованої дитини, Національного центру «Мала академія наук України» як центру ЮНЕСКО з багатьма польськими науковими й освітніми організаціями,

Центрами науки Коперник (Варшава, Гданськ, Гдиня, Торунь, Вроцлав, Валбжих), інституціями культури, громадськими організаціями.

Національними та польськими університетами ініціюються інноваційні наукові пошуки. Перебіг співпраці інститутів Київського національного університету імені Тараса Шевченка з польськими університетами унаочнюють проєкт Еразмус+ «Переосмислення регіональних досліджень: зв'язок Балтійського і Чорного морів (BBSR)» (2017 - 2020), щорічні міжнародні інтердисциплінарні наукові конференції («Іван Франко і польська культура», «Українська і польська політична еміграція XX ст.: традиції – особистості – ідеї – риторика», «Figury swojskości i obcości współczesnego świata w literaturze i kulturze popularnej krajów słowiańskich», «Поетичний діалог Дмитра Павличка з Ярославом Івашкевичем»), українсько-польські /польсько-українські щорічники, Київські полоністичні студії.

Успішні угоди щодо проведення спільного навчання з видачею двох дипломів університетів-партнерів, наукові проєкти («Поляки-науковці на теренах України за часів Російської імперії та радянської України періоду між двома світовими війнами» та ін.), міжнародні художні пленери, виставки графіки, конкурси, міжнародні наукові конференції («Лексико-граматичні інновації в сучасних слов'янських мовах» та ін.) характеризують діяльність структурних підрозділів і, зокрема, українсько-польського науково-культурного центру Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара. Залучення до проєктів «Школа відкритого розуму», «Тарнув – Кам'янець-Подільський: історія, культура, музика» стимулює студентську спільноту Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка та Гуманістично-природничого університету імені Яна Кохановського в Кельцах, Лодзинського університету отримувати цінний досвід спілкування, толерантного ставлення, стимулює молодь до прояву власних ініціатив.

Системним характером позначена співпраця Київського національного торговельно-економічного університету із польськими закладами: підготовка спільних заявок для участі у міжнародних програмах Erasmus Mundus, ЕРАЗМУС+, TEMPUS, обговорення питань гармонізації навчальних програм підготовки здобувачів вищої освіти, виконання угод за такими основними

напрямами, як обмін науково-педагогічними працівниками, докторантами, аспірантами, студентами з метою навчання та стажування, участю в наукових заходах; обмін досвідом застосування новітніх технологій навчання; проведення спільної роботи в рамках міжнародних освітніх і науково-дослідних проєктів і програм. Ефективною формою підвищення фахового і наукового рівня викладачів Львівського національного університету імені Івана Франка й Інституту педагогіки Вроцлавського університету є система взаємного наукового стажування. За участю Львівської політехніки і польських університетів упродовж багатьох років проведено близько 200 наукових заходів.

Понад десять років триває плідна науково-педагогічна співпраця істориків та педагогів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника і польських закладів освіти; кафедрою педагогіки імені Богдана Ступарика, наприклад, проведено чотири українсько-польські історично-педагогічні читання «Розвиток української та польської освіти і педагогічної думки (XIX – XXI ст.)». Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки тісно співпрацює з Варшавським університетом, Люблінським католицьким університетом Яна Павла II, Гуманістично-природничим університетом Яна Длугоша в Ченстохові, Поморською академією у Слупську в рамках програми «Еразмус+» за напрямом академічної мобільності, сприяє підтриманню конструктиву в українсько-польському діалозі.

Знаковою подією для двох держав є Міжнародна науково-практична конференція «Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи», що проводиться на базі Хмельницького національного університету з метою визначення проблемних питань професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти і віднайдення конструктивних способів їх розв'язання в контексті модернізації професійно-технічної освіти, розроблення і застосування інноваційних методів професійного становлення особистості в умовах ринкової економіки, забезпечення андрагогічного підходу до професійного становлення особистості, дослідження й поширення зарубіжного досвіду професійної освіти і навчання.

Заклади освіти України брали участь у V польсько-українському науковому форумі «Інтердисциплінарність педагогіки та її субдисциплін»;

українсько-польському студентському обміні (українська філологія), в конкурсі на написання інноваційної статті, есе в рамках проекту «Науковий дебют» (Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка), готують українсько-польські та польсько-українські щорічники, міжнародний науковий альманах «*Studia methodologica*» (Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка спільно з Університетом Яна Кохановського в Кельцах та ін.); виконують угоди та меморандуми про співпрацю з Поморською академією в Слупську, Університетом Казимира Великого (м.Бидгощ), Вищою лінгвістичною школою в Ченстохові, Сілезьким університетом у Катовіце, Вищою школою бізнесу «*National-Louis-University*» (м. Новий Сонч), Університетом економіки в Бидгощі, Малопольською школою державної адміністрації Економічного університету у Кракові, Педагогічним університетом імені Комісії національної освіти в Кракові (Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»).

Широка палітра спільних наукових інтересів Вищої школи імені Богдана Янського (Польща) та НПУ імені М. П. Драгоманова. У межах угоди створено польсько-український Центр європейських студій, в якому студенти мають можливість прослухати цикл лекцій провідних вчених та викладачів Польщі, а викладачі – вивчити досвід польських колег щодо нових методик викладання та впровадити їх у власну практику. У закладі проведено VI Українсько-польський / польсько-український науковий Форум «Освіта для сучасності» (14–16 вересня 2015 р.), що засвідчив плідні наукові пошуки стосовно психопедагогічних засад професійного розвитку особистості в умовах євроінтеграційних процесів, упровадження наукових здобутків як фундаментального, так і прикладного характеру в реальну освітню практику.

У польських закладах добре відома й визнана Педагогічна Конституція Європи, одним із авторів якої є ректор академік НАПН України В.Андрущенко; положення стратегічного проекту спрямовані на зміцнення і розвиток єдиного Європейського дому, поглиблення взаємодії і співпраці народів європейського простору, мають відкритий характер та можуть бути адаптовані до національних особливостей і педагогічних традицій країн.

Почесними докторами НПУ імені М. П. Драгоманова є Міхал Сліва, ректор Педагогічного університету імені Комісії національної освіти в Кракові, Ян Лащик, ректор Академії спеціальної педагогіки імені Марії Гжегожевської у Варшаві, Стефан Квятковські – заступник Голови Комітету педагогічних наук Польської академії наук, ректор Академії спеціальної педагогіки імені Марії Гжегожевської у Варшаві.

Польські наставники-волонтери залучаються для активізації освітнього процесу у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського: організовано навчальні курси з методики викладання польської мови учням; функціонує Центр європейських студій з вивчення історії й культури Польщі, навчально-наукова лабораторія з етнології Поділля. Результатом співпраці з Міжнародною організацією «Свобода і демократія» «Wolność i demokracja» (м. Варшава) є отримання стипендій студентами та викладачами факультету за популяризацію польської мови і культури серед українців у форматі грантової програми «Biało-czerwone ABC» організації «Wolność i Demokracja», а укладання угоди про співпрацю з Інститутом славістики Польської академії наук (м. Варшава) започаткувало реалізацію наукового проєкту щодо перекладу, наукового аналізу та перевидання подільського діалектного словника XIX ст. «Słowniczek Prowincjalizmów Podolskich».

У Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені Івана Франка реалізуються спільні проєкти, зокрема, з Жешувським університетом («Інтеграція наукових середовищ польсько-української прикордонної території»), з Полонійною академією в Ченстохові («Комунікація без кордонів»), Університетом Казимира Великого в Бидгощі («Польсько-українська науково-методична співпраця з метою підтримки розвитку системи профілактики та навчання спеціалістів в обсязі протидії ризикованій поведінці дітей та молоді в Україні»), Університетом Казимира Великого в Бидгощі («Розробка технології психолого-педагогічного супроводу осіб, постраждалих від міграційних процесів в умовах сучасних українських реалій»). відповідно до угоди про співпрацю ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» і Університету імені Миколи Коперника

втілюється програма «Еразмус+». організовуються конгреси, колоквиуми, семінари, виходять у світ колективні праці.

Вагома діяльність центрів полоністики, що функціонують у структурі українських університетів. В основу концепції діяльності Полонійного центру Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького покладено принцип вивчення мови в контексті її культури, промоція польської мови і культури у регіоні. Полонійний центр Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького пропонує авторські навчальні програми, що передбачають ознайомлення студентів з різними аспектами життя країни, мову і культуру якої вони вивчають; обмін студентами для участі в дидактично-пізнавальних програмах, літніх курсах польської мови, олімпіадах і конкурсах з польської мови.

Польсько-український центр Хмельницького національного університету започаткував вивчення польської мови як обов'язкового предмета для студентів спеціальності «Українська філологія» Наукові працівники кафедри працюють над теоретичними дослідженнями і прикладними аспектами польської мови, літератури, історії та культури Польщі. Особливе місце займає навчання, пов'язане з контрастною лінгвістикою. Спільною науковою темою є «Проблеми польської та української філології: історія та сучасність».

Українсько-польський центр Київського політехнічного інституту імені Ігоря Сікорського, українсько-польський академічний центр науки та культури Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, центр полоністики у Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника, Кременчуцькому національному університеті імені Михайла Остроградського реалізують проекти з вивчення польської мови і культури «Study in Poland», польської культури, історії, науки, спорту, реалізують програми «Подвійний диплом» та ін., проводять щорічного всеукраїнський диктант для студентської молоді під патронатом посольства Республіки Польща в Україні. Головною метою Центру славістичних (полоністичних) студій SLAVIA при Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича є розширення існуючих та розвиток нових наукових, освітніх та культурних зв'язків розповсюдження різноманітної інформації, що може становити інтерес для науковців,

студентської молоді та інших зацікавлених осіб стосовно можливостей співпраці, отримання ґрантів, стипендій, наявності програм для стажування та досліджень, обміну тощо; допомога в підготовці проєктів та координації спільних дій; популяризація й вивчення мови, історії та культури Республіки Польща в Україні, а також – активне поширення різноаспектної мовно-культурно-наукової інформації про Україну в Республіці Польща.

Приходимо до висновку: українсько-польська / польсько-українська наукова співпраця вийшла за межі офіційних зустрічей і протоколів; закономірно перейшла на високий рівень спільної діяльності, системної співпраці, спільних творчих пошуків, що є взаємною потребою науковців-педагогів обох країн, наукового міжособистісного спілкування, якому, незважаючи на деякі перепони і труднощі, властиві креативність, методологічне і морально-етичне збагачення. Науковий огляд слугує своєрідним моніторингом якості педагогічної освіти в Україні і Польщі, мета якої – формування творчих особистостей, готових працювати в умовах технологічних або ринкових змін у суспільстві.

З-поміж продуктивних заходів, що у рамках виконання угоди про українсько-польську освітньо-наукову співпрацю, V міжнародний науковий форум «Польща – Україна. Інтердисциплінарність педагогіки та її субдисципліни». Зініціювали науковий захід Комітет педагогічних наук Польської академії наук і Національна академія педагогічних наук України, Відділення професійної освіти і освіти дорослих НАПН України (академік-секретар – Н. Ничкало). Відділення понад двадцять років опікується методологічними пошуками, теоретико-експериментальним упровадженням інноваційних проєктів як українських, так і польських учених, відділів порівняльної педагогіки, андрагогіки, мистецької освіти, теорії та історії педагогічної майстерності, інноваційних педагогічних технологій Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, Інституту педагогіки Академії спеціальної педагогіки імені Марії Гжегожевської, педагогічного університету у Кракові та ін.

Мета V Наукового форуму – актуалізувати дослідження польської та української педагогіки у взаємодії з іншими науками, обґрунтувати можливості

розвитку інтердисциплінарного статусу педагогічних субдисциплін, окреслити гуманістичні аспекти професійної підготовки вчителя в умовах міждисциплінарного простору. Доповіді відомих у науковому світі особистостей учених відзначалася глибиною і принциповістю власних наукових позицій щодо актуальних проблем сучасної педагогічної науки.

Голова Комітету Педагогічних Наук ПАН Б. Сільверський зосередив увагу присутніх на аналізі стану інтердисциплінарності польської педагогіки в контексті парадигматичних суперечок у галузі гуманістичних і суспільних наук, на дослідницьких міркуваннях щодо формування особистості нового педагога, котрий успішно працює у плюралістичному світі, на межі різних наук і дисциплін. Людиноцентричний вимір філософії освіти й освітньої діяльності, інтердисциплінарність як ознака сьогодення, її функції, основні вимоги до інтердисциплінарно-гуманістичної підготовки майбутніх фахівців – такі концептуальні ідеї фундаментальної доповіді президента Національної академії педагогічних наук України В.Кременя.

Контент-аналіз соціологічного контексту розвитку польської педагогіки як науки представив науковій громаді директор Інституту педагогіки Академії спеціальної педагогіки імені Марії Гжегожевської, професор звичайний Ф. Шльосек, розмислами щодо педагогіки в культурно мінливому ХХІ столітті стимулював подальший науковий пошук старійшина польської педагогічної науки, багаторічний член Комітету педагогічних наук Польської академії наук, доктор педагогічних наук, професор звичайний, іноземний член НАПН України С. Качор, проблеми діалогу громадянського суспільства і держави в контексті реформування освіти України, впровадження україно-, народознавчих і загальнолюдських цінностей вияскравив академік НАПН України Г.Філіпчук.

Розгляду історичного зрізу проблеми інтердисциплінарності педагогіки як гуманістичної науки в її взаємозв'язках з технічними, медичними, суспільними науками та використанні цих взаємозв'язків у шкільній практиці присвятив свій виступ професор звичайний доктор педагогічних наук, відомий учений у галузі педевтології, полікультурної освіти, багаторічний голова Комітету педагогічних наук Польської академії наук Т.Левовицький. У польських вищих навчальних закладах добре відома й визнана Педагогічна Конституція

Європи, що встановлює принципи узгодженої трансуніверситетської політики, регламентує педагогічну діяльність та визначає загальний механізм підготовки нового вчителя, – продовжив наукову дискусію колеги В.Андрущенко, один з авторів названого міжнародного документа, академік НАПН України, - положення стратегічного проекту спрямовані на зміцнення і розвиток єдиного Європейського дому, поглиблення взаємодії і співпраці народів європейського простору, мають відкритий характер та можуть бути адаптовані до національних особливостей і педагогічних традицій країн.

Полемічно яскрава доповідь директора Інституту педагогіки Вищої школи економічно-гуманістичної у м. Влоцлавку, професора звичайного, доктора наук хабілітованого З.Вятровського про багатовимірний і багатоаспектний вимір інтердисциплінарності сучасної педагогіки та її субдисциплін слугувала основою для подальшого розгляду проблем субдисциплін, їх категоріального апарату в доповідях професорів, докторів С.Квятковського і Н. Ничкало (педагогіка праці).

Енергетично-потужно авторську систему «людина – праця» як основу міждисциплінарності педагогічної науки на виваженому аналізі польських та українських наукових праць презентувала доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України Н.Ничкало. Особливу увагу вчена приділила прогностичній ролі діалектичного взаємозв'язку педагогіки праці, психології праці та професійної педагогіки в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів. У контексті педагогіки праці був вибудувана і доповідь директора Інституту професійно-технічної освіти, член-коресп. НАПН України В.Радкевич, яка розкрила роль інтердисциплінарного підходу до створення нових й інтегрованих професій, стандартизації змісту професійної освіти і навчання, проектування інноваційних педагогічних технологій, процедури педагогічних вимірювань навчальних результатів, що сприяє забезпеченню її якості.

Доповіді українських науковців ілюстрували, доповнювали й увиразнювали електронні презентації, підготовлені польською й українською мовами, а доповіді докторів педагогічних наук, професорів В.Бикова (директора Інституту інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України), М.Козяра (ректора Львівського державного університету безпеки

життєдіяльності), І.Грищенко (ректора Київського національного університету технологій та дизайну), власне, і стосувалися ролі інформаційно-комунікаційних, медіальних технологій у реалізації міжпредметного підходу у загальноосвітній і вищій школі.

Важливим результатом роботи польсько-українського форуму стало прийняття практичних висновків та рекомендацій, в яких віддзеркалилися позиції учасників. На сучасному етапі розвитку й інтенсивного саморозвитку педагогічної науки, що базується на процесах інтеграції та диференціації, активізується поява нових галузей педагогічного знання, педагогічні субдисципліни (порівняльна педагогіка, педагогіка праці, педагогіка дорослих, соціальна педагогіка, медійна педагогіка та ін.). Водночас педагогіка залишається цілісною, оскільки педагогічні субдисципліни розвиваються в контексті єдиного об'єкта вивчення, об'єднані основними загальнопедагогічними поняттями. Перспективним є вивчення факторів та механізмів саморозвитку педагогіки як науки на основі міждисциплінарного підходу, проблеми професійної підготовки і діяльності вчителя в міждисциплінарному просторі. Вирішення цих проблем потребують спільних творчих зусиль та плідних наукових пошуків українських і польських учених.

3.3. Ціннісні орієнтири вищої філологічної освіти у XXI столітті

Специфікою професійної діяльності філолога є володіння насамперед практикоорієнтованими профільними компетентностями. Ідеться про володіння словом і стилем, розуміння принципів побудови, читання, коментування, аналіз, моделювання тексту, про розуміння механізмів і законів комунікації, здатність до аргументації. Вимоги роботодавців заaktуалізують такі професійно важливі якості філолога, як креативність, товариськість, комунікабельність, ефективність вербального впливу на співбесідника, прагнення встановлювати і підтримувати мовний контакт, здійснювати контроль і корекцію комунікативної поведінки (власної і співбесідника), високий ступінь дискусійності спілкування і доречності вживання стилістично забарвлених мовних засобів, спрямованість на самовираження і саморозвиток.

Означені риси характеризують філолога як *культуромовну особистість*, котра глибоко шанує державну (рідну) мову, досконало нею володіє, вправно користується усною й писемною формами та стильовими різновидами мови.

З цією метою у США, наприклад, читають курси мовленнєвої комунікації, риторики, іміджології²⁰⁹,²¹⁰; у Німеччині розвиток комунікативно-діяльнісної компетенції здійснюється в курсах культури мови, педагогіки комунікативних засобів²¹¹. Ці країни потурбувалися про: диференціацію та індивідуалізацію професійної підготовки, застосування широкого спектра новітніх технологій у процесі навчання. Успішні країни проводять узгоджену й послідовну політику у сфері розвитку «трикутника знань» – освіти, науки та інновацій.

Завданням магістерських програм, зокрема, в аналізованих країнах є підготовка молодих дослідників кар'єрного зростання як у напрямі дослідницької діяльності, так і в напрямі досягнення успіху в різних наукових галузях або дисципліни. У закладах вищої освіти США для магістрів працюють освітні програми різної орієнтації та профілів зі спеціалізаціями наукового (дослідницького) і прикладного (професійного) характеру. В університеті Беміджі (Міннесота) магістерська програма з англійської мови передбачає вивчення британських і американських літературних, фільмознавчих та фольклорних традицій, а також має на меті розвиток навичок критичного письма²¹². Після закінчення цієї програми можливе працевлаштування в кіно- або літературним критиком, фахівцем з фольклору чи викладачем. У Брігемському університеті студентам пропонують курси з антропологічної лінгвістики, соціолінгвістики, лінгвокультурології²¹³, в університеті Дрексела - творче, доказове, аналітичне письмо²¹⁴, в університеті у Глазгоу - порівняльну

²⁰⁹ The University of Cambridge. Education Studies [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.cam.ac.uk>. – Заголовок з екрану.

²¹⁰ University of Pennsylvania Graduate School of Education [Электронный ресурс]. – Режим доступу: http://www.gse.upenn.edu/degrees_programs/

²¹¹ The Educational System in Germany. Case study Findings [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ed.gov>. – Заголовок з екрану.

²¹² Bemidji State University: Department of English [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://bemidjistate.edu/academics/departments/english/ate>.

²¹³ Brigham Young University-Hawai. - [Електронний ресурс]- Режим доступу: <http://www.byuh.edu/>.

²¹⁴ Drexel University. -[Електронний ресурс]- Режим доступу: <http://www.drexel.edu/>.

філологію, текстову лінгвістику, комп'ютерні технології в гуманітарних науках²¹⁵. Водночас наявні програми з підготовки фахівців з видавничого бізнесу, менеджерів, магістрів мистецтв у галузі навчання англійської мови, магістрів мистецтв у галузі навчання викладанню англійської мови, магістрів наук з освіти з викладання англійської мови.

Засобом підвищення популярності філологічного напрямку є створення міждисциплінарних спеціальностей, які ґрунтуються на наукових школах професорсько-викладацького складу освітнього закладу²¹⁶. Деякі із цих аспектів створення багатоваріантності підготовки магістрів у США придатні для використання в Україні.

О.Зіноватна, провівши компаративне дослідження, робить висновок про те, що у вітчизняних університетах у рамках філологічної магістерської спеціальності «Мова і література (англійська)» може існувати щонайменше три магістерські програми з різними орієнтаціями: мовознавча чи літературознавча (науковець-викладач), психолого-педагогічна (учитель-методист для ліцеїв або гімназій), мова професійного спрямування (застосування мови у різних галузях) тощо²¹⁷. Проте міждисциплінарні курси в Україні поки ще не набули поширення.

В університетах США увага прикута до розвитку компетенцій як професійного (мовна, лінгвістична, методична), так і управлінського характеру. Наприклад, програма магістр наук з освіти з викладання англійської мови у Державному університеті Беміджі²¹⁸ розрахована на студентів і ліцензованих учителів, які мають на меті підвищити рівень власних умінь у викладанні англійської мови. Курс методики викладання рідної (англійської) мови у навчальних закладах США виступає як метagaluzь наукових знань. Серед

²¹⁵ Department of Educational Studies University of Glasgow. -[Електронний ресурс]- Режим доступу: <http://www.gla.ac.uk>.

²¹⁶ Georgia State University: English Education (MAT) [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://msit.gsu.edu/1452.html>.

²¹⁷ Bemidji State University: Department of English [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://bemidjistate.edu/academics/departments/english/ate>.

²¹⁸ Bemidji State University: Department of English [Електронний ресурс] /Режим доступу : <http://bemidjistate.edu/academics/departments/english. ate>.

навчальних модулів, які пропонують студентам, - важливе місце займають модулі «Принципи викладання англійської мови», «Теорія і методика викладання англійської мови», «Теорія і педагогіка вивчення англійської мови».

Особливістю змісту навчання у Польщі є спрямованість на формування лінгвістичних, літературознавчих, культурологічних, комунікативних компетенцій, а отримати диплом педагога можна, окремо закінчивши дворічний курс магістра, наприклад, в Інституті педагогіки у Вроцлавському університеті або через систему заочного навчання²¹⁹.

Зростає необхідність у знаннях особливостей професійного розвитку особистості, прийомів і технологій саморегуляції й самоосвіти, в уміннях організовувати діяльність з професійного самовдосконалення, потребі опанування культурою мислення, здатності до креативності. З цієї метою вища школа США спрямована на зміну лекційних стратегій; вони орієнтовані на співтворчість і співміркування лектора і слухачів. Запроваджені лекції-діалоги, лекції-візуалізації, лекції-дискусії.

Українські фахівці звертають увагу і на специфіку лекцій з різних лінгвістичних дисциплін. Аналітичні лекції з граматики сучасної української мови і з історичної граматики української мови істотно різняться, адже різними є методи аналізу сучасної мови й історико-лінгвістичні методи аналізу, проблематика, мовний матеріал і способи його інтерпретації також відрізнятимуться, що й впливатиме на специфіку підготовки лекції [20]. Це зауваження є суттєвим з огляду на те, що студенти магістратури повинні проходити асистентську практику, розробляти і проводити лекції, практичні, семінарські заняття із різних лінгвістичних дисциплін обраної спеціалізації.

Вартісною для використання в українській вищій школі і така форма навчання на магістерському відділенні, як лекція монографічна (*Wykład monograficzny*), яку пропонують у польських вищих навчальних закладах²²⁰.

²¹⁹ П'ятакова Г. Особливості підготовки магістрів за спеціальністю "українська філологія" у Львівському та Вроцлавському університетах /Галина П'ятакова // Вісник Львівського університету: Серія педаг. 2011, Вип. 27. -С.155–162-[Електронний ресурс]- Режим доступу: http://www.lnu.edu.ua/Pedagogika/periodic/visnyk/27/18_pyatakova.pdf

²²⁰ Szerlag A. Funkcje szkoły wyższej w kontekście procesu Bolońskiego //Problemy edukacji w szkole wyższej. Oficyna Wydawnicza "Impuls". – Krakow, 2008. – S. 16–29.

Викладач, який будує свій курс за вимогами цієї форми організації навчання, ретельно добирає дидактичний матеріал, посилається на власні дослідження, наукові доробки, уміщує власне бачення досліджуваної проблеми у мовознавстві та літературознавстві.

Освітньо-професійні магістерські програми в аналізованих нами країнах передбачають проведення занять, наповнених евристичними, дослідницькими методами (перевірка гіпотез, моделювання). У цьому контексті науковий і практичний інтерес становить модель (стратегія) науково-дослідницької підготовки магістрів британського науковця Р.Гріффітса, що ґрунтується на взаємозв'язку дослідницько-орієнтованого навчання (*research-based learning, RBL*), дослідницько-орієнтованого викладання (*research-based teaching, RBT*)²²¹, за якою в аудиторні заняття і самостійну роботу уведено дослідницький компонент, виконання магістрами індивідуальних дослідницьких проектів у рамках досліджень в університетах.

Як приклад, відзначимо, що в Польщі у 2014 р. магістранти взяли активну участь у пілотному міжнародному конкурсі «Сталий розвиток – Науковий дебют», який відбувся під патронатом Голови Європейського Парламенту (2009–2012 рр.) професора Єжи Бузека, Президента НАПН України В. Кременя та академіка-секретаря Відділення професійної освіти і освіти дорослих НАПН України, дійсного члена НАПН України Н.Ничкало. Учасники конкурсу з глибоким інтересом досліджували методологічні та соціально-економічні впровадження ідей сталого розвитку в Україні, трансформації смисложиттєвих орієнтацій молоді в умовах глобалізаційних та євроінтеграційних процесів; український контекст комунікативних чинників в європейському просторі²²².

У підготовці магістрів в американських вищих навчальних закладах, частково в російських з-поміж методів інноваційного навчання застосовують кейс-метод (*case-study*), сутність якого полягає у тому, що слухачам пропонують

²²¹ Griffiths R. Knowledge production and the research-teaching nexus: the case of the built environment disciplines / R. Griffiths // *Studies in Higher Education*, 2004. – Vol. 29(6). – P. 709–726.

²²² Ничкало Н. «Сталий розвиток – Науковий дебют 2013»: нові результати / Нелля Ничкало // *Порівняльна професійна педагогіка: наук. журнал* / голов. ред. Н.М. Бідюк. – К.; Хмельницький: ХНУ, 2014. – № 2 (Т.4). – С.229–236.

осмислити реальну професійну ситуацію і прийняти рішення; кластер, т. звану графічну організацію навчального матеріалу, що показує смислові поля певного поняття, перфоменс-тести, або тести дії, що застосовують для формування умінь і навичок, а також як форму контролю й оцінки (наприклад: розробити і показати фрагмент лекції /практичного заняття з філологічних дисциплін на певну тему; виступити з повідомленням; підготувати план інтерв'ю з діячем культури), а також такі форми і методи навчання, як ведення навчальних щоденників (*learning journal*), написання аналітичних (автобіографічних) нарисів та лаконічних «хвилинних» творів (*one minute papers*), організація групових дискусій (*brainstorming, buss groups*), презентування проєктів, моделювання педагогічних ситуацій, створення портфоліо тощо.

Інноваційні заняття вимагають систематичної підготовки їх учасників, стимулюють розвиток творчої мислительної активності, вироблення здатності до глибокого аналізу фактів, критичних суджень. З цією метою у США вагому роль відводять самостійній роботі, що відбувається під керівництвом викладача як індивідуального консультанта, т'ютора, забезпечується методично та підпорядкована індивідуальній освітній програмі студента, розвитку рефлексії способів його самонавчання, індивідуальній освітній траєкторії як способу творчої реалізації особистісного потенціалу.

Ефективним способом індивідуалізації навчання є варіативність випускної роботи. У США зазвичай освітньою програмою передбачається від двох до семи варіантів випускної роботи, найпоширенішими серед яких є магістерська дисертація, дослідницький проєкт (зазвичай прикладного характеру) та впорядкування портфоліо. Наукове дослідження є інструментом «проблемно-пошукового навчання» (*enquiry-based learning, EBL*) магістрів і має на залучити магістрів до процесу пізнання і формування самомотивації до наукової дискусії; розвиток аналітичного і критичного мислення. Студентам також надають вибір між магістерською дисертацією і дослідницьким проєктом, який тісно пов'язаний з потребами шкільних закладів, твором-есе, учительським портфоліо, іспитом тощо.

В аналізованих країнах зацікавлені в кооперації і взаємодії гуманітаристики, філології та інформаційних технологій. Головний предмет

лінгвістики, літературознавства, історії – це тексти з усіма вербальними і невербальними компонентами, а розуміння тексту – це розуміння життя епохи. Залучення нових інформаційних технологій дозволяє зберігати в електронних фондах словесності культурно-історичну інформацію, що міститься в текстах різних століть, активізує розвиток корпусної лексикографії, філологічної інформатики тощо, забезпечує інтеграцію літератури, мистецтва, мови, інформатики тощо.

Аналіз практичного досвіду і результати досліджень з розвитку магістерської філологічної освіти у США, Польщі, Україні засвідчує, зокрема, формування в майбутнього викладача оцінювальної компетентності, що передбачає набуття цілепокладаючих, аналітичних, методологічних, прогностичних, діяльнісних, оцінювально-результативних знань і вмінь, педагогічного досвіду. Результатом підготовки має бути викладач-професіонал з високим рівнем соціальної зрілості, освіченості, культури, розумінням сутності суспільства і людини та їх взаємозв'язку у процесі розвитку.

Висновки до розділу 3

Інтеграція до Європейського освітнього простору потребує європейських підходів до освітніх стандартів модернізації змісту освіти, водночас зберегти національне. У Законі України «Про освіту» (2017) поняття освіти визначено як основу інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави. У законах Польщі освіта порівнюється із спільним суспільним скарбом і ґрунтуються на універсальних засадах етики. У документах акцентована увага на лексемі *якість* і на потребі якісного розвитку вищої школи та науки.

Творча співпраця освітян України і Польщі є багатоаспектною і міждисциплінарною, закономірно перейшла на високий рівень спільної діяльності, системної співпраці, спільних творчих пошуків. Це є взаємною потребою науковців-педагогів обох країн, наукового міжособистісного

спілкування, якому, незважаючи на деякі перепони і труднощі, властиві креативність, методологічне і морально-етичне збагачення, сердечна радість за творчі здобутки своїх колег в Україні і Республіці Польща. Наукова хроніка слугує своєрідним моніторингом якості педагогічної освіти в Україні і Польщі, зміцненню авторитету педагогічної і психологічної науки на міжнародній арені, мета якої – формування творчих особистостей, готових працювати в умовах технологічних або ринкових змін у суспільстві.

Специфікою професійної діяльності філолога є володіння насамперед практикоорієнтованими профільними компетентностями. Ідеться про володіння словом і стилем, розуміння принципів побудови, читання, коментування, аналіз, моделювання тексту, про розуміння механізмів і законів комунікації, здатність до аргументації. Означені риси характеризують філолога як *культуромовну особистість*, котра глибоко шанує державну (рідну) мову, досконало нею володіє, вправно користується усною й писемною формами та стильовими різновидами мови.

Аналіз практичного досвіду і результати досліджень з розвитку філологічної освіти у США, Польщі, Україні засвідчує, зокрема, формування в майбутнього викладача оцінювальної компетентності, що передбачає набуття цілепокладаючих, аналітичних, методологічних, прогностичних, діяльнісних, оцінювально-результативних знань і вмінь, педагогічного досвіду. Результатом підготовки має бути викладач-професіонал з високим рівнем соціальної зрілості, освіченості, культури, розумінням сутності суспільства і людини та їх взаємозв'язку у процесі розвитку.

Розділ 4

КОНЦЕПТ УЧИТЕЛЬ У ВИМІРАХ КРОС-КУЛЬТУРНОГО ДІАЛОГУ

У розділі охарактеризовано лексеми на позначення учасників освітнього процесу, концепт «учительська праця» у рефлексіях українських та польських педагогів: аксіологічний контекст, професійне становлення вчителя-словесника у вимірах крос-культурного діалогу

4.1. Лексеми на позначення учасників освітнього процесу

Охарактеризуємо деякі лексеми тематичної групи «Учасники освітнього процесу». філософи В.Андрущенко²²³. [91], В.Кремень²²⁴, І.Зязюн, українські і польські педагоги Н.Ничкало²²⁵. [122], С.Сисоєва²²⁶, З.Вятровський²²⁷, Т.Новацький²²⁸), мовознавці (Л.Мацько²²⁹, І.Серебрянська²³⁰ важливою умовою сучасного освітнього процесу називають духовний, розвивальний складник.

Пріоритетною умовою сучасного освітнього процесу, слушно зауважує В.Кремень у книзі «Єднання для миру і розвитку. Українсько-польське партнерство в галузі освіти і педагогічних наук / Pojednanie dla pokoju i rozwoju. Partnerstwo ukraińsko-polskie w dziedzinie edukacji i nauk pedagogicznych»²³¹ є не

²²³ Філософсько-методологічні засади підвищення якості вищої освіти України: європейський вимір : монографія / авт. кол.: В. Андрущенко (кер.), М. Бойченко, Л. Горбунова, І. Надольний та ін. – К. : Педагогічна думка, 2012.– 220 с.

²²⁴ Кремень В. Освіта як запорука миру: шлях до людини / В. Кремень // Освіта для миру = Edukacja dla pokoju : зб. наук. пр. / Міністерство освіти і науки України, НАПН України ; [редкол.: В. Г. Кремень, В. П. Коцур, Н.Г.Ничкало, Ф. Шльосек та ін.]. – Київ : ТОВ «Юрка Любченка», 2019. – Т. 1. – С.6.

²²⁵ Ничкало Н.Г. Розвиток професійної освіти в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів: монографія Н.Г. Ничкало. – К.: Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. – 125 с.

²²⁶ Сисоєва С. Сфера освіти як об'єкт дослідження / С. Сисоєва // Освітологія: польсько-український /українсько-польський щорічник. – К.: ВП «Едельвейс». – 2012. – Вип. І. – С. 22-29.

²²⁷ Wiatrowski Z. Praca człowieka – wątpliwości, nieporozumienia i realia/ Z. Wiatrowski // Semper in Altum. Zawsze wzwyż / red.: ks. Prof. Dr hab Jan Zimny, Prof. Dr hab Nella Nyczkało ; Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II. – Stalowa Wola, 2010. – s. 613-616.

²²⁸ Ничкало Н.Г. Розвиток професійної освіти в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів: монографія Н.Г. Ничкало. – К.: Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. – 125 с.

²²⁹ Мацько Л. І. Українська мова в освітньому просторі : [навч. посіб.] /Л.І.Мацько. – Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – 607 с.

²³⁰ Серебрянська І. М. Освіта в Україні : спостереження крізь призму мовної картини світу : [монографія] / І. М. Серебрянська. – Харків : Видавництво Іванченка І. С., 2018. – 416 с.

²³¹ Кремень В. Освіта як запорука миру: шлях до людини / В. Кремень // Освіта для миру = Edukacja dla pokoju : зб. наук. пр. / Міністерство освіти і науки України, НАПН України ; [редкол.: В. Г. Кремень, В. П. Коцур, Н.Г.Ничкало, Ф. Шльосек та ін.]. – Київ : ТОВ «Юрка Любченка», 2019. – Т. 1. – С.4–9.

протиставляти універсальне (глобальне) і національне. Навчання має спрямовуватися на те, щоб концентровано пов'язувати все близьке для нас: сімейне, регіональне, національне, європейське. Навчання також має інтегрувати всі ці сфери в конкретний план мирного розвитку нашої цивілізації.

У виразненні тези В.Кременя про розвивальний чинник терміна *освітній процес* вважаємо характеристику польського дослідника А.Шолтисека. Науковець наголошує на тому, що «освітній процес можна вважати ефективно організованим лише в тому разі, коли формування духовності особистості проходить у гармонії з її психологічними здатностями та зрештою забезпечує самостійне мислення й уміння пізнання себе та зовнішнього світу»²³².

У Законі України «Про вищу освіту»²³³ виділено кілька лексем на позначення учасників освітнього процесу, серед яких пріоритет належить лексемам на позначення педагогічних, науково-педагогічних працівників (у звичному розумінні - викладачі, учителі, педагоги). Терміни по-різному характеризують в освітньому дискурсі.

У словникових та енциклопедичних джерел лексему **педагог** охарактеризовано так: особу, яка займається викладацькою й виховною діяльністю, розробляє проблеми педагогіки; учитель; вихователь; науковий працівник/співробітник (науковець), який досліджує теоретичні проблеми педагогіки [111-112; 114; 119; 126]. І.Серебрянська зосереджує увагу на певних відмінностях в семантичній структурі слів *учитель* і *педагог*: у першому - акцент зроблено на тому, що особа може передавати знання з певних дисциплін і поза межами аудиторії, класу, закладу освіти, у другому - ж підкреслено, що в педагога має бути фахова підготовка²³⁴ (вважаємо тау тезу дискусійною). Спільним змістовим компонентом обох термінів є сема «виховна діяльність».

²³² Szołtysek A. E. Filozofia pedagogiki : podstawy edukacji : teoria, metodyka, praktyka / Adolf Ernest Szołtysek. – Katowice : Esse, 2003. – s.420-422.

²³³ . Закон України «Про вищу освіту». Відомості Верховної Ради, 2014, № 37–38, ст. 2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

²³⁴ Серебрянська І. М. Освіта в Україні : спостереження крізь призму мовної картини світу : [монографія] / І. М. Серебрянська. – Харків : Видавництво Іванченка І. С., 2018. – с.231

У «Словнику української мови» лексема **вчитель** означає особу, яка навчає, викладає який-небудь навчальний предмет у школі», є авторитетом у якій-небудь галузі, впливає на інших, передає свій досвід, знання, служить для них прикладом²³⁵.

У словнику польської мови пропонується така характеристика: «вчитель» – «людина, яка займається навчанням інших», «професійно займається освітою – навчанням, вихованням інших; педагог»²³⁶. Розмежування учитель - педагог, яке запропонувала І.Серебрянська, не властиве польській традиції.

У польській Карті вчителя зазначається, що цю посаду може отримати тільки особа, яка, має вищу освіту з відповідною педагогічною підготовкою або закінчила заклад із педагогічної підготовки і працює відповідно до отриманої кваліфікації, дотримується основних моральних принципів і, здоров'я якої відповідає нормам, що необхідні для здійснення професійних обов'язків²³⁷.

Учителів обох країн, як показує аналіз словників української та польської мови, освітнього дискурсу В.Андрущенко²³⁸. [91], В.Кремень²³⁹, І.Зязюн, українські і польські педагоги Н.Ничкало²⁴⁰. [122], С.Сисоєва²⁴¹, З.Вятровський²⁴² об'єднує належність до європейської культурної традиції.

²³⁵ Словник української мови (онлайн). Томи 1–6 [Електронний ресурс] // Український мовно-інформаційний фонд НАН України, 2016. – Режим доступу: <http://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=216374&page=1238>.

²³⁶ Słownik języka polskiego : [Electronic resource] – Mode of access: <https://sjp.pwn.pl/sjp/nauczyciel;2487580.html>.; Słownik języka polskiego : [Electronic resource] – Mode of access: https://pl.wiktionary.org/wiki/S%C5%82ownik_j%C4%99zyka_polskiego

²³⁷ Karta nauczyciela po zmianach z 6 grudnia 2007 r. Poznań : Oficyna Ekonomiczna Wydawnictwa. 2008. – 52 s.

²³⁸ Філософсько-методологічні засади підвищення якості вищої освіти України: європейський вимір : монографія / авт. кол.: В. Андрущенко (кер.), М. Бойченко, Л. Горбунова, І. Надольний та ін. – К. : Педагогічна думка, 2012.– 220 с.

²³⁹ Кремень В. Освіта як запорука миру: шлях до людини / В. Кремень // Освіта для миру = Edukacja dla pokoju : зб. наук. пр. / Міністерство освіти і науки України, НАПН України ; [редкол.: В. Г. Кремень, В. П. Коцур, Н.Г.Ничкало, Ф. Шльосек та ін.]. – Київ : ТОВ «Юрка Любченка», 2019. – Т. 1. – С.6.

²⁴⁰ Ничкало Н.Г. Розвиток професійної освіти в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів: монографія Н.Г. Ничкало. – К.: Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. – 125 с.

Аналізуючи роль учителя в польському суспільстві, польський дослідник З.Вятровський²⁴³ наголошує, що «учительство (...) як вид професії має значний вплив на свідомість поколінь однаково як в інтелектуальному аспекті (створює можливості для розвитку), так і в духовному (пропонує різні системи цінностей як провідних ідей життя особистості і суспільства) ... Те, яким є суспільство, як мислить, як працює, що цінує, до чого прагне і в якій мірі – залежить, і то великою мірою, від учителя».

Н.Ничкало²⁴⁴, характеризуючи розвиток професійної освіти України і Польщі в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів й інтегративну місію учителя XXI ст., наводить цитату польського дослідника Б.Навровичинського. Відомий гуманітарій підносить учителя до рівня співтворця духовних сил дитини: «не вплине творчо на розвиток молоді той, хто сам є ніким. Молодь ... охоче ... віддає управління своєю душею в руки такого вчителя, який є особистістю».

В.Оконь у «Новому педагогічному словнику» характеризує лексему *учитель* з урахуванням нових тенденцій і акцентує на лексемі *розвиток*: це особа, яка передає знання, навчає жити в суспільстві. Учитель навчає, виховує та розвиває учнів (дітей, підлітків, дорослих), що знаходяться під його опікою. Учитель стає таким, коли він розвивається²⁴⁵.

Ці ж ідеї сповідував І.Зязюн (дет. див.²⁴⁶), котрий доводив, що вчительська

²⁴¹ Сисоева С. Сфера освіти як об'єкт дослідження / С. Сисоева // Освітологія: польсько-український /українсько-польський щорічник. – К.: ВП «Едельвейс». – 2012. – Вип. I. – С. 22-29.

²⁴² Wiatrowski Z. Praca człowieka – wątpliwości, nieporozumienia i realia/ Z. Wiatrowski // Semper in Altum. Zawsze wzwyż / red.: ks. Prof. Dr hab Jan Zimny, Prof. Dr hab Nella Nyczkało ; Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II. – Stalowa Wola, 2010. – s. 613-616.

²⁴³ Wiatrowski Z. Praca człowieka – wątpliwości, nieporozumienia i realia/ Z. Wiatrowski // Semper in Altum. Zawsze wzwyż / red.: ks. Prof. Dr hab Jan Zimny, Prof. Dr hab Nella Nyczkało ; Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II. – Stalowa Wola, 2010. – s. 616.

²⁴⁴ Ничкало Н.Г. Розвиток професійної освіти в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів: монографія / Н.Г. Ничкало. – К.: Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. – 125 с.

²⁴⁵ Okoń W. Nowy słownik pedagogiczny / Okoń Wincenty /Warszawa: Wydawnictwo Akademickie "Żak", 2007. – 490с.

²⁴⁶ Семенов О. М. Краса вчительської праці у рефлексіях українських і польських педагогів / О. М. Семенов // Порівняльна професійна педагогіка, 2015. – Вип. 2. – С. 137–142.

професія— це початок усіх професій. Змінюються умови й засоби виховання, та незмінним залишається головне призначення вчителя – навчити людину бути Людиною. ...учитель уособлює в самому собі творця уроку, і виконавця, і режисера виконання творчого задуму для отримання найвагомішого результату – глибокого знання учнями.

У польському словнику синонімів ²⁴⁷ пропонуються широкий спектр синонімів до лексеми *учитель*, що вияскравлюють її як окрему концептосферу: людина, яка віддана певній ідеї та проголошує її (агітатор, апологет, активіст, експонент, проповідник, гуру, провісник, ідеолог, розповсюджувач, представник, першовідкривач, популяризатор, преторіанець, пропагандист, оратор, сіяч, послідовник, борець, поборник, розповсюджувач, оратор, послідовник); у шкільному контексті – викладач; як особа, яка передає знання (авторитет, репетитор, наставник, лідер, науковий керівник, педагог, еталон); як поважний вчитель (експерт, керівник, майстер, наставник, тренер); у значенні, що використовувалося у давнину (майстер, вихователь).

Багатозначне слово пропонується у словнику і щодо виконання у вищій школі: (доцент, лектор, академічний учитель, ведучий, той хто проводить навчання, той, хто проводить заняття, вихователь, лектор, доповідач, ведучий, референт); особа, яка передає знання комусь (коуч, демонстратор, інструктор, тренер); відповідальна за навчання (педагог-теоретик, наставник, ведучий, інструктор, стажер) ²⁴⁸.

Ураховуючи фахову роль сучасного вчителя в Європі, польська дослідниця Б.Сітарська фіксує в освітньому дискурсі і такий синонім, як *трансформативний інтелектуал* ²⁴⁹ [79, с. 3]. Така лексема увиразнює концептосферу неперервної освіти, зокрема трансформативного навчання

²⁴⁷ Synonim.Net. Największy internetowy słownik synonimów. [Electronic resource] – Mode of access: Режим доступу: <https://synonim.net/synonim/nauczyciel>.

²⁴⁸ Szulc Aleksander Podręczny słownik językoznawstwa stosowanego: dydaktyka języków obcych / Aleksander Szulc. – Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1984. – 381 s.

²⁴⁹ Сітарська Б. Теоретичні і методологічні засади дидактичних завдань з педагогіки у процесі підготовки та вдосконалення вчителів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2005. – 30 с.

дорослих, що зосереджене на зміні учасників освітнього процесу у ставленні до самих себе і оточуючого світу.

Універсальною номінацією І.Серебрянська, провівши аналіз низки українських мовних та педагогічних словників²⁵⁰, визначає лексему *викладач*. Серед ознак особи: здійснює викладацьку діяльність, читає лекції, веде уроки в навчальних закладах. Дослідниця також наводить синоніми: *педагог, учитель, інструктор, професор, наставник*.

Лексему *викладач* доповнимо характеристикою у педагогічних довідниково-енциклопедичних джерелах: викладач – це «фахівець із необхідною вищою фаховою і психологічною педагогічною підготовкою, який здійснює педагогічну, навчально-виховну та організаційно-методичну роботу у професійно-технічних навчальних закладах, ВНЗ різних рівнів акредитації», «штатна посада у професійно-технічних навчальних закладах та ВНЗ» [111-112; 119].

У «Національному освітньому глосарії: вища освіта» подано замість терміна *викладач* уведено термін *викладацький персонал* (teaching stuff). У документі зазначається, що так називають «персонал вищого навчального закладу/закладу вищої освіти, основним завданням якого є викладання»²⁵¹.

Ретельний аналіз лексем на позначення педагогічних і науково-педагогічних працівників в українських і польських нормативних та освітніх наукових джерелах здійснила І. Андросук²⁵². Дослідниця зауважує, що посадам педагогічних і науково-педагогічних працівників у Республіці Польща відповідають такі посади: дидактичні й науково-дидактичні працівники. Науково-педагогічні / науково-дидактичні працівники мають наукові ступені і

²⁵⁰ Серебрянська І. М. Освіта в Україні : спостереження крізь призму мовної картини світу : [монографія] / І. М. Серебрянська. – Харків : Видавництво Іванченка І. С., 2018. – 416 с.

²⁵¹ Національний освітній глосарій : вища освіта [2-е вид., перероб. і доп.] / [авт.-уклад. : В. М. Захарченко, С. А. Калашнікова, В. І. Луговий, А. В. Ставицький, Ю. М. Рашкевич, Ж. В. Таланова; за ред. В.Г.Кременя]. – Київ : Плеяди, 2014. – С.14.

²⁵² Андросук І. Професійний розвиток науково-педагогічних/дидактичних і педагогічних / дидактичних працівників закладів вищої освіти України і Республіки Польща в контексті освіти для миру / Ірина Андросук // Освіта для миру = Edukacja dla pokoju : зб. наук. пр. / Міністерство освіти і науки України, НАПН України ; [редкол.: В.Г.Кремень, В. П. Коцур, Н. Г. Ничкало, Ф. Шльосек та ін.]. – Київ : ТОВ «Юрка Любченка», 2019. – Т. 2. – С.153–166.

вчені звання, зазвичай, це випускники університетів 80-х років XX століття; педагогічні / дидактичні працівники - це працівники, які мають ступінь магістра (це випускники університетів початку XXI століття) і мають право працювати над дисертаційним дослідженням.

Згідно із Законом України «Про вищу освіту» (2014) працівники закладів вищої освіти можуть займати посади педагогічних, науково-педагогічних і наукових працівників і за основним місцем роботи провадять навчальну, методичну, наукову (науково-технічну, мистецьку) та організаційну діяльність. Педагогічні працівники - це особи, які за основним місцем роботи у закладах вищої освіти здійснюють навчальну, методичну та організаційну діяльність. Наукові працівники – це особи, які за основним місцем роботи та відповідно до трудового договору (контракту) професійно здійснюють наукову, науково-технічну або науково-організаційну діяльність та мають відповідну кваліфікацію незалежно від наявності наукового ступеня або вченого звання²⁵³.

Згідно із Законом про вищу освіту Республіки Польща²⁵⁴, працівники університетів можуть займати посади науково-дидактичних, дидактичних, наукових, дипломованих бібліотекарів та дипломованих працівників документації й наукової інформації, хоча немає однозначного зв'язку між ступенем або званням із посадою.

В українському дискурсі закладів вищої освіти лексема *педагогічний працівник* може вживатись на позначення викладача і методиста, лексема *науково-педагогічний працівник* реалізується в таких лексемах: *викладач-стажист, асистент, старший викладач, викладач, доцент, професор*. У польському дискурсі вищої школи виділяють лексеми на позначення дидактичних працівників – *інструктор і лектор, викладач і старший*

²⁵³ Закон України «Про вищу освіту». Відомості Верховної Ради, 2014, № 37–38, ст. 2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

²⁵⁴ Ustawa z dnia 27 lipca 2005 roku. Prawo o szkolnictwie wyższym; . – URL [Electronic resource]. – Mode of access: : <https://www.nauka.gov.pl> (дата звернення: 07.09.2019); U S T AWA z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce [Electronic resource]. – Mode of access: : <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20180001668/U/D20181668Lj.pdf>

викладач; наукових та науково-дидактичних працівників – *асистент, ад'юнкт, професор візитуючий, професор надзвичайний* ²⁵⁵.

Терміни освітньої галузі і розвиток сучасного освітнього процесу фіксують фахові словники [111; 113; 119; 122; 132-134]. О.Туркевич ²⁵⁶ описує низку термінів методики викладання української мови як іноземної, що є ще неусталеними, уживаються поодинокі і в різних варіантних формах, часто як скалькований варіант з англomовного джерела, проте позначають важливі для процесу викладання поняття і є активно вживаними у фаховому дискурсі. Дослідниця слушно наводить такі приклади: укр. *педагогічне завдання (методичне завдання)* – пол. *zadanie o charakterze «pedagogicznym»*; укр. програма, спрямована на методи навчання – пол. *program, ukierunkowany na metody nauczania*.

Різниця в освітніх системах України та Польщі, у становленні методик викладання, принципах навчання тощо спричинила те, що окремі українські терміни не мають однозначних варіантів у польській мові. О.Туркевич наводить приклад групи термінів зі стрижневою одиницею *мінімум*: мовний, лексичний, граматичний, синтаксичний. У методиці викладання української мови як іноземної *лексичний мінімум* – це мінімальний набір лексичних одиниць, який необхідний для засвоєння, щоб володіти мовою на певному рівні. У польському фаховому дискурсі функціують співвідносні одиниці: *minimum językowe, minimum leksykalne (słownictwo minimum), minimum struktur gramatycznych, minimum struktur syntaktycznych*; переважно активно функціює тільки поняття *słownictwo minimum*, тобто *лексичний мінімум*.

²⁵⁵ Андрощук І. Професійний розвиток науково-педагогічних/дидактичних і педагогічних / дидактичних працівників закладів вищої освіти України і Республіки Польща в контексті освіти для миру / Ірина Андрощук // Освіта для миру = Edukacja dla pokoju : зб. наук. пр. / Міністерство освіти і науки України, НАПН України ; [редкол.: В.Г.Кремень, В. П. Коцур, Н. Г. Ничкало, Ф. Шльосек та ін.]. – Київ : ТОВ «Юрка Любченка», 2019. – Т. 2. – С.153–166.

²⁵⁶ Туркевич О. Терміни української лінгводидактики на етапі гармонізації / Оксана Туркевич // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». – 2014. – № 791. – С. 32–35.

За іншим прикладом О.Туркевич наводить лексичні одиниці *підручник і посібник*. В українській лінгводидактиці *підручник* – це основний засіб навчання, який містить системний виклад навчального матеріалу відповідно до освітніх стандартів та програм, моделює навчальний процес, зумовлює систему навчальних дій на основі певним чином відібраного й організованого мовного та мовленнєвого матеріалу й системи завдань. *Посібник* – засіб навчання, який моделює навчальний процес відповідно до певної мети й містить комплексний навчальний мовний і мовленнєвий матеріал та систему завдань для навчання іноземців певного аспекту мови чи виду мовленнєвої діяльності. Натомість у польській лінгводидактиці функціює лише одна спеціальна одиниця – *podręcznik*.

Фаховий дискурс є предметом досліджень, які виконуються в ресурсних центрах професійного розвитку закладів вищої освіти Польщі та України. Така лексема презентує постійно діючі осередки інформаційно-освітнього середовища на кафедрі чи на факультеті університету, що дозволяють забезпечити взаємозв'язки між суб'єктами освітнього процесу: викладачами, студентами, вчителями, громадою, а в умовах тенденції до інтеграції навчальної, наукової, виховної роботи сприяють створенню особливої творчої атмосфери у закладі.

Отже, приходимо до висновку: пріоритетною умовою сучасного освітнього процесу взаємопов'язувати універсальне (глобальне) і національне; навчання має бути спрямоване на формування духовності особистості, уміння пізнавати себе й зовнішній світ. З-поміж ключових лексем концепту *освіта* у польському та українському освітньо-педагогічному дискурсах виокремлено лексеми *викладач, учитель, педагог, педагогічний працівник /дидактичний працівник, науково-педагогічний працівник /науково-дидактичний працівник*, об'єднують які семи: «належність до національної та європейської культурної традиції» («Те, яким є суспільство, як мислить, як працює, що цінує, до чого прагне і в якій мірі – залежить, і то великою мірою, від учителя» (З.Вятровський); «Молодь ... охоче ... віддає управління своєю душею в руки такого вчителя, який є особистістю» (Б.Навровичинський), розвиток, наставництво.

Різниця в освітніх системах України та Польщі, у становленні методик викладання, принципах навчання тощо зумовлює потребу більш детально вивчати освітню термінологію.

4.2. Концепт «учительська праця» у рефлексіях українських та польських педагогів: аксіологічний контекст

Формування творчого, креативного мислення в учнів, умінь виконувати колективні і власні проекти, здатностей до самонавчання, самовиховання й саморозвитку – ці та інші пріоритети, визначені в Концепції «Нова українська школа»²⁵⁷, загострюють вимоги до професіоналізму учителя. Такий учитель, згідно із освітнім документом, характеризується свободою творчості і праксеологічно налаштований на потреби учня в освітньому процесі, педагогіку партнерства й інновації у змісті освіти та формах навчання.

На основі лексикографічних джерел, дослідницьких рефлексій відомих українських і польських педагогів Івана Павла II, З.Вятровського, І.Зязюна, Н.Ничкало, Т.Новацького, Г.Сковороди окреслимо концепт «учительська праця».

Концепт «праця», як показує аналіз лексикографічних джерел, тривалий час уживалося зі значенням «важке існування, мучення, тягарі, повинність, труднощі, клопіт, подвиг». Узагальнення фольклорних і художніх творів дозволяє розширити і поглибити реалізацію концепту «праця», зокрема, у таких семах: «праця – труднощі, туга, турботи, втома», «праця – благо, добро», «праця – «здоров'я», «праця – натхнення, краса, внутрішня краса людини, духовне багатство, саморозвиток людини». У дослідженні зупиняємося на характеристиці семи «праця – натхнення, внутрішня краса людини, духовне багатство, саморозвиток людини».

Наполегливу працю безпосередньо пов'язують з матеріальним добробутом. Підтвердженням цьому є етимологія лексеми «добрий», що

²⁵⁷ Концепція «Нова українська школа» 2016 р. Відновлено з: <http://osvita.ua/doc/files/news/520/52062/new-school.pdf>

означає форма, посуд, річ, знаряддя, інструмент, майно ²⁵⁸. Виготовлення предметів першої необхідності і прикрас сприяло виникненню оцінних понять прекрасного, доброго, благородного.

Саме праці, попри всю її важкість, народ віддає перевагу перед лінощами, бо «праця є благо», а працьовитість є однією із основних цінностей, які характеризують людину в побутовій свідомості всіх народів. Основу цих цінностей складають заповіді загальнолюдських цінностей: люби родичів своїх, не залишай в біді приятеля свого, самовдосконалюй Розум, Тіло, Душу.

Про значення праці в житті свідчать і українські та польські прислів'я: *Кожна робота легка, коли охоче її робити; Як є охота, то й під гору потягне, а як нема, то і з гори не трутуть* ²⁵⁹; *Bez ochoty niespore roboty Sama się robota w palcach robi, kiedy się z ochotą pracuj; Sama się robota w palcach robi, kiedy się z ochotą pracuje* ²⁶⁰.

Достатньо обгрунтованими є визначення праці, які пропонують польські вчені. Подамо узагальнено за працями Н.Ничкало [7-11], І.Зязюна [3]. Зокрема, С.Кльонович так характеризує будь-яку доцільну діяльність людини, що відбувається в чіткому зв'язку з впливом чинника зовнішнього середовища та задовольняє довільні людські потреби, створює матеріальні і духовні блага, забезпечуючи тим самим відповідну суспільну і економічну позицію ²⁶¹.

Т.Новацький ²⁶² у науково-довідковому виданні «Лексикон праці» презентує працю як певну форму діяльності людини, що має доцільний характер і реалізується за прийнятим планом і кінцевим ефектом. Людину праці

²⁵⁸ Етимологічний словник української мови: У 7-т. /АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О.О.Потебні; Ред.кол. О.С.Мельничук (гол.ред.), І.К.Білодід, В.Т.Коломієць, О.Б.Ткаченко.-Т.1.-К.: Наук. думка, 1982.-789с.

²⁵⁹ Прислів'я та приказки: Природа. Господарська діяльність людини / Упоряд. М. М. Пазяк. – К.: Наук. думка, 1989. – 480 с.

²⁶⁰ Przysłowia polskie / Wyb. i opracow. K. Stefańska-Jokiel. – Wrocław: Wyd. Europa, 2006. – 200 s.

²⁶¹ Wiatrowski Z. Praca człowieka – wątpliwości, nieporozumienia i realia/ Z. Wiatrowski // Semper in Altum. Zawsze wzwyż / red.: ks. Prof. Dr hab Jan Zimny, Prof. Dr hab Nella Nyczkało ; Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II. – Stalowa Wola, 2010. – s. 613 -615.

²⁶² Новацький Тадеуш В. Людська праця. Аналіз поняття / Тадеуш В. Новацький; пер. з польськ. Юлії. Родик. - Львів : Літопис, 2010.-181 с.

польський учений Ф. Знанецький називає творчою істотою, індивідуальністю якої полягає у створенні власного внеску у справу почасти під дією вродженого потягу і творчого інстинкту, почасти під впливом суспільства, яке пробуджує в людині почуття обов'язку працювати, усвідомлення корисності праці і любов до праці.

Людина природна (хлібороб) і її «сродна» праця, праця, до якої людина має природний нахил, хист, певні здібності людини описана в літературно-філософсько-педагогічних творах Г.Сковороди ²⁶³. Ідеалом суспільства для Г.Сковороди було суспільство працівників, які пізнали радість творчої праці: «...пчела есть герб мудрого человека, в сродном деле трудящегося» ²⁶⁴.

Процес праці видатний філософ розглядав як насолоду й відчуття щастя незалежно від його результатів. У притчі «Вдячний Еродій» Г. Сковорода пише, що природа добра, наймудріша, вона все створила і дає своїм створінням знання, моделі поведінки, необхідні для життя. Вчитель і лікар – лише помічники природи, а не її володарі: «Всяка справа спіє, якщо вона вказує дорогу. Не заважай тільки їй, а коли можеш, усувай перешкоди і промощуй шлях для неї, дійсно сама вона чисто і вдало все виконає. Клубок сам собою покотиться згори, відсунь лише камінь, що стоїть на перешкоді. Не вчи його котитися, а лише допомагай. Яблуні не вчи родити яблуко, вже сама природа її навчила» ²⁶⁵. Суб'єктивним виявом людського щастя Г.Сковорода вважав внутрішній світ, сердечність, душевність. Досягнути такого щастя можна, слідуючи велінню своєї внутрішньої натури через спорідненість у певному виді вільної трудової діяльності за покликанням.

Ідеєю «поваги до дитини» пронизана драматична поема І. Драча «Дума про вчителя», у якій учитель постає перед «судом» визначних педагогів світу: Й.Песталоцці, Г. Сковороди, Я. Корчака і А. Макаренка, бо «все на світі – з дитини. І в дитині – кінець», то ж «дорослі, знайте: сонце – з душ дитячих».

²⁶³ Сковорода Г. Пізнай в собі людину / [пер. М. Кашуба; пер. поезій В. Войнович]. – Львів.: Світ, 1995. – 526 с.

²⁶⁴ Сковорода Г. Повне зібрання творів. У 2 Т. – Т. 1. – К.: Дніпро, 1973. – 531 с.

²⁶⁵ Сковорода Г. Пізнай в собі людину / [пер. М. Кашуба; пер. поезій В. Войнович]. – Львів.: Світ, 1995. – с. 436.

Крізь ціннісні виміри Любові, Істини, Краси, Добра, Надії, Свободи, Справедливості, Солідарності розглядається праця у книзі Т.Новацького «Людська праця. Аналіз поняття»²⁶⁶. Через працю, – переконує польський педагог, – людина пізнає світ, правдивість і ефективність існування якого підтверджується результатами і досягненнями людської діяльності, з-поміж яких - наукові і літературні тексти, картини, пісні, гімни, духовний наробок.

Саме праця, - аргументовано доводить учений, є основою творчості, головним засобом і передумовою самовдосконалення і самореалізації людини. Для Тадеуша Новацького праця нагадує вхід у лабіринт, лабіринт знання, з ознаками обумовленостей і контекстів цього виду активності людини.

Праця вчителя «свобідна», радісна, оптимістична, за Т.Новацьким, отримує своє істинне призначення виключно тоді, коли слугує не тільки джерелом існування, а й джерелом творчого натхнення і насолоди²⁶⁷.

Н.Ничкало²⁶⁸, ґрунтовно дослідивши аспекти наукових пошуків таких польських учених, як Т.Новацький, З.Вятровський, Я.Карней, К.Чарнецький, акцентує увагу наукової громади на дослідженні праці вчителя. Такий учитель успішно володіє мистецтвом аксіологічної взаємодії, впливає на процес самопізнання і саморозвитку молодих громадян України як самодостатніх й

²⁶⁶ Новацький Тадеуш В. Людська праця. Аналіз поняття / Тадеуш В. Новацький; пер. з польськ. Юлії. Родик. - Львів : Літопис, 2010.- с.163.

²⁶⁷ Там само

²⁶⁸ Ничкало Н. Ідея суспільства знань і праці в наукових пошуках / Н. Ничкало // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2010. – №3. – С. 22-28.

Ничкало Н.Г. Педагогіка праці і професійна підготовка в системі педагогічних наук /Н.Г.Ничкало // Розвиток педагогічних наук в Україні і Польщі на початку XXI століття: зб. наук. пр. / НАПН України, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, Комітет педагогічних наук Польської академії наук. – Черкаси-Київ, 2011. – С. 142-152.

Ничкало Н.Г. Професійна педагогіка у контексті розвитку людського капіталу /Н.Г.Ничкало –[Електронний ресурс]–Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/sitimn/2010_23/Profesiina_pedagogika_u_konteksti_rozvtutku.pdf> Загол. з екрану.– Мова укр.

Ничкало Н. Г. Учитель в образовательном пространстве : международный и украинский опыт / Н. Г. Ничкало // Педагогическое образование в государствах - учасниках СНГ: современные проблемы, концепции, теория и практика : сб. науч. статей Междунар. науч.-практ. конф., Санкт-Петербург, 25-26 октября 2012 г.- СПб., 2012.- Ч. 1. - С. 42-57.

Ничкало Н. Філософія освіти і педагогіка праці в науковій діяльності професора Зигмунта Вятровського / Нелля Ничкало// Педагогіка і психологія проф. освіти. – 2009. – № 1. – С. 253–260.

успішних у національному і глобальному просторі. «Розвиток нації можливий лише за наявності освіченого, високодуховного, інтелігентного, професійного учительства, кредо якого – педагогічна майстерність», - наголошує Н.Ничкало . Саме у процесі досягнення результатів праці відбувається особистісне, професійне зростання людини й ефективність цього процесу залежить від ступеня різнобічності, продуктивності, творчого характеру трудової діяльності людини в різних соціально-економічних сферах²⁶⁹ .

Огляд наукових робіт дозволяє дійти таких висновків. Г. Сковорода розглядав процес праці як насолоду й відчуття щастя незалежно від його результатів. Досягнути такого щастя можна, слідуючи велінню своєї внутрішньої натури через спорідненість у певному виді вільної трудової діяльності за покликанням. Крізь ціннісні виміри Любові, Істини, Краси, Добра, Надії, Свободи, Справедливості, Солідарності розглядається учительська праця у творчому доробку Т.Новацького і З.Вятровського. Учені доводять, що праця вчителя «свобідна», радісна, оптимістична, отримує своє істинне призначення виключно тоді, коли слугує джерелом творчого натхнення. Узагальнення публікацій і виступів Н.Ничкало переконливо доводить, що праця вчителя є засобом інтелектуального і творчого потенціалу, досвіду, почуття моральної гідності особистості.

4.3. Професійне становлення вчителя-словесника у вимірах крос-культурного діалогу

Розгляд концепту «вчительська праця» продовжимо розглядом у вимірах крос-культурних характеристик. Крос-культурність (з англ. «перетин культур») вчені розглядають, зокрема, як комплексне наукове знання про мовну особистість в умовах полікультурного світу (Ю.Караулов, Л.Крисін, В.Постовалова, Л.Саяхова та ін.).

Місія вчителя як носія морально-етичних та естетичних цінностей крос-культурного діалогу в поліетнічному і багатомовному суспільстві особлива. В умовах інтенсивних інтеграційних процесів і міжнаціональних контактів освітянська громада відчуває гостру потребу в педагогах, котрі глибоко

²⁶⁹ Ничкало Н. Ідея суспільства знань і праці в наукових пошуках / Н. Ничкало // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2010. – №3. – С. 23.

усвідомлюють свої національні корені і шанують культурні традиції інших народів, у фасилітативному форматі навчальної діяльності сприяють вихованню громадянина світу з планетарним баченням толерантного співжиття.

У доповіді міжнародної комісії ЮНЕСКО про глобальні стратегії розвитку освіти в ХХІ ст. зазначено, що одна з найважливіших функцій сучасної школи – навчити людей жити разом, допомогти їм перетворити існуючу взаємозалежність держав і етносів у свідому солідарність²⁷⁰.

У полі зору українських (І.Голубовська, П.Гриценко, В.Дороз, В.Жайворонок, В.Конобродська, М. Кочерган, В.Лучик, В.Манакін, О.Селіванова, В.Скляренко, Н. Слухай та ін.), російських і білоруських учених (В.Воробйов, В.Костомаров, В. Красних, В.Маслова, В.Телія, Є.Брисіна та ін.) представлена різноаспектна славістична проблематика (мовна ситуація у слов'янських країнах, слов'янська обрядовість, слов'янська література), що сприяє професійному становленню вчителя у вимірах крос-культурного діалогу.

Особлива роль у крос-культурному діалозі належить мовному досвіду, знанням, почуванням. «Вивчення мов світу – це всесвітня історія думок і почуттів людства», - переконував видатний німецький науковець В. фон Гумбольдт²⁷¹. Теза В.Гумбольдта про тотожність мови й «духу народу» набула суттєвої трансформації в концепції українського вченого О.Потебні. Погоджуючись із тим, що дух без мови неможливий, славіст і культуролог доводив: «Прийнявши ... дух у розумінні свідомої розумової діяльності, що передбачає поняття, які утворюються тільки за посередництва слова, ми бачимо, що дух без мови неможливий, бо сам утворюється за допомогою мови, і мова в ньому є першою за часом подією»²⁷².

²⁷⁰ Доклад Генерального директора о глобальном плане действий по достижению целей в области образования для всех / ЮНЕСКО : исполнительный совет : сто семьдесят четвертая сессия : пункт 8 предварительной повестки дня. – 2006. [Електронний ресурс] Режим доступу : <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001442/144245R.pdf>.

²⁷¹ Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию / Вильгельм фон Гумбольдт // Пер. с нем. яз. под ред., с предисл. Г.В.Рамишвили. – М.: Прогресс, 1984. – с.349.

²⁷² Потебня О. Думка й мова / О. Потебня // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / [за ред. М. Зубрицької, 2-е вид., доп.]. – Львів : Літопис, 2001. – 832 с.

Потебнянська концепція важлива для розуміння національної природи полімовної і культуромовної особистості, що є актуальним для мовної освіти України.

Як показує аналіз наукових джерел, поняття *мовної освіти* дослідники розглядають як «багатоаспектний процес» засвоєння культуромовною особистістю мовних знань і формування умінь і навичок їх практичного застосування в «різних умовах суспільного запиту» та професійній діяльності²⁷³. І.Білодід наголошував, що «вміле володіння мовними багатствами, культурою мови є важливим фактором успішної, ефективної діяльності в будь-якій сфері трудової діяльності людини...»²⁷⁴.

Зазначимо, що відповідно до статті 7 Закону України «Про освіту» (2017)²⁷⁵, мовою освіти в навчальних закладах України визнано державну мову. «Знання державної мови – це фактор соціальної згуртованості та інтеграції» - ця теза є одна з головних у тексті Парламентської асамблеї Ради Європи (2017). У резолюції Парламентської асамблеї Ради Європи виділимо такі головні тези: знання державної мови – фактор соціальної згуртованості та інтеграції, а заклик до вивчення державної мови країною є повністю легітимним. Українська влада має зробити процес імплементації закону більш гнучким у термінах на його реалізацію; український уряд не має права закривати ті школи, в яких навчання відбувалося мовою нацменшин; натомість, очікується поступове упровадження в них паралельного освітнього процесу українською мовою; урядам сусідніх країн бажано проявити готовність запропонувати українцям, що проживають у їхніх країнах, умови, аналогічні до умов прийнятої резолюції²⁷⁶.

²⁷³ Ермоленко С.Я. Мова і українознавчий світогляд /С.Я.Ермоленко: Монографія. - К.: НДІУ, 2007. – С.23.

²⁷⁴ Білодід І. К. Професійні горизонти викладача мови / І. К. Білодід // Українська мова і література в школі. – 1976. – № 5. – С. 6.

²⁷⁵ Закон України «Про освіту».- 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

²⁷⁶ The new Ukrainian law on education: a major impediment to the teaching of national

Венеційська комісія резолюцією від 8 грудня 2017 року теж наголосила, що сприяння посиленню державної мови та її обов'язковість для всіх громадян України доцільно вважати законною метою держави; державна мова є чинником єдності та взаєморозуміння в суспільстві.

У Польщі ухвалено низку законів, спрямованих на захист польської мови, "суржик" заборонено законом. Систематичними стали щорічні Національні диктанти. 26 польсько-мовних каналів лише у Варшаві забезпечують потреби національного інформаційного простору, розвитку мовної культури населення в умовах впливів глобальної медіакультури. Систематично розглядаються звіти уряду про мовну ситуацію в Польщі.

На підготовку громадян, свідомих "своєї приналежності до європейської спільноти, з європейським відкритим і демократичним менталітетом" спрямована вся діяльність сучасної реформованої польської школи. Замість транслювання учням енциклопедичних академічних знань першочерговий акцент робиться на навичках і вміннях, необхідних для життя й успішної діяльності в демократичній державі. Такі заходи значною мірою позначаються на професійному становленні вчителя польської мови як конкурентноздатного, самостійного, творчого і відкритого до співпраці педагога-дослідника, котрий має ґрунтовну загальнокультурну, філологічну, психолого-педагогічну, методичну підготовку.

Один із найстаріших університетів Польщі - Варшавський університет представляє нову філософію в Європі і світі²⁷⁷. В основі його діяльності - єдність навчання і дослідження, акцент на діалог і діалогову освіту, відкритість до нових ідей і співробітництва. Університет пропагує міждисциплінарні програми, нові методи навчання, інформаційні технології, гарантує високу професійну підготовку й неперервну освіту.

minorities' mother tongues [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://assembly.coe.int>.

²⁷⁷ Warsaw University. Warsaw University Development Strategy and Proposed Organizational Changes for 2000-2009. -[Електронний ресурс]- Режим доступу: <<http://www.uw.edu.pl/en.php>>.- Загол. з екрану.- Мова пол.

У структурі університету вагоме місце посідають факультет полоністики, Інститути польської мови і польської літератури²⁷⁸, які здійснюють підготовку вчителя польської мови для роботи в основній школі, коледжах, гімназіях, ліцеях, а також працівника видавництва, філолога для медіа. Традиції полоністики шануються на Філологічно-Історичному факультеті Гданьського університету, в Інституті Польської Філології педагогічного університету в Жешові²⁷⁹.

Аналіз навчальних програм філологічних курсів переконує, що у вищій школі турбуються про формування національно-мовної особистості. Значна увага приділяється формуванню мовної, лінгвістичної, культурознавчої, дослідницької компетентностей, розвитку комунікативних навичок. Для отримання ступеня бакалавра і магістра студентам-філологам пропонується широкий спектр курсів з різних галузей літератури, мови, філософії, культурології, зокрема "Вступ до історичного мовознавства", "Початки слов'янських мов і культур", "Актуальні питання описової граматики", "Історична граматика з діалектологією", "Історія польської мови", "Мова давньої літератури", "Проблеми методології діахронічного мовознавства", "Граматика церковнослов'янської мови з елементами порівняльного мовознавства", "Соціолінгвістика", "Практична стилістика", "Загальне мовознавство", "Лінгвокультура", "Лінгвістика тексту".

Ураховуючи те, що шкільний курс польської мови інтегрує у своєму змісті, як слушно зауважує Г.Кедрович²⁸⁰, знання лінгвістики, літератури, мистецтва, й в освітніх закладах навчають не тільки мові як засобу всестороннього розвитку особистості, а й як засобу пізнання культури, традицій народу, у вищій школі

²⁷⁸ Instytut Języka Polskiego. -[Електронний ресурс]- Режим доступу: 2002. <<http://www.ilp.uw.edu.pl/>>.- Загол. з екрану.- Мова пол.

²⁷⁹ . University of Rzeszów. Philological Faculty. -[Електронний ресурс]- Режим доступу: <http://www.rzeszow.pl/win/ucz_rze/wsp>.- Загол. з екрану.- Мова пол. ; Uniwersytet Gdański. -[Електронний ресурс]- Режим доступу: <<http://www.fh.univ.gda.pl/>>.- Загол. з екрану.- Мова пол.

²⁸⁰ Кедрович Гжегож. Теория и практика использования компьютерных технологий в общеобразовательных и профессиональных учебных заведениях Польши / Радомский политехнический ин-т им. Казимера Пуласского / Галина Алексеевна Цисовская (пер.с пол.). — К. : Вища школа, 2001. — с.216-217.

впроваджуються інтегровані курси "Мова як ключ до розуміння світу", "Контакти польської мови з іншими в контексті їх культур", "Література і мова польська в історії європейської цивілізації", семінари "Проблеми лексичної семантики і будови слова", "Зв'язок слів у когнітивному підході", "Мовний образ Бога", "Багатство мови", "Метафора в когнітивному вченні", "Опис функціональної лінгвістики".

Формування мовної культури забезпечують курси "Мова – читання - інтепретація", "Аналіз та інтерпретація поетичних текстів", "Практична стилістика і мова медіа", "Культура масової інформації", "Культура слова", "Система комунікацій", "Мова мас-медіа", "Риторика".

Важливого значення набуває систематичне збагачення словникового запасу і стилістичних засобів мови, здатність ефективно вдосконалювати свій мовленнєвий досвід у різних ситуаціях; вивчення польської мови і літератури як засобів естетичної досконалості і джерела духовного збагачення; дослідження семантичного наповнення слова, фрази, тексту фольклору, художньої, публіцистичної літератури; проведення аналітичних студій у галузі ономастики, описової та історичної діалектології, етнолінгвістики, дитячої мови, літератури і культури за етимологічними словниками та польовими матеріалами тощо.

Літературну компетентність шкільних фахівців формуємо при вивченні таких дисциплін, як "Фольклор і міфологія", "Фольклор народів слов'янських", "Давня література", "Література XIX-XX ст. у взаємозв'язку з культурою", "Література Просвітництва", "Література Повстання", "Література еміграції", "Соціологія літератури", "Творчість А.Міцкевича", "Творчість Ю.Словацького", "Теорія літератури", "Літературне краєзнавство", "Історична поетика", "Лірика XVII-XVIII ст.", "Європейська література ренесансу та бароко", "Історія драматургії і театру".

Літературознавчі аспекти і концепції аналізуємо в контексті європейської культури, вивчаємо численні фольклорні, художні, науково-публіцистичні тексти, відображення рідного краю в літературних творах, більшість тем розглядаємо через призму шкільного викладання.

Заняття з мовних і літературознавчих курсів, як засвідчують наукові дослідження, наповнюємо високохудожніми, естетичними текстами, що

стосуються вияву менталітету, національних реалій; увагу звертаємо на оволодіння навичками живої мови, необхідної для безпосереднього спілкування.

Курс "Методика навчання польської мови і літератури у школах різних типів" концентрує увагу на лінгвістичній теорії читання, проблемах навчання обдарованих дітей і дітей з особливими потребами, дидактики полоністики, взаємозв'язку польської мови з літературою, шляхах викладання літератури у школі залежно від вікових особливостей учнів. Для аналізу студентам пропонуються тексти - навчальні ситуації, конспекти нетрадиційних уроків, практичні поради щодо викладання літератури в школі.

До переліку дидактичних предметів для польських студентів, включена навчальна дисципліна "Мова – література - інтерпретація". У навчальному курсі розглядаються, зокрема, такі питання: методика як проміжна ланка між школою та наукою, місце школи в культурі, мета і завдання наукової польської мови в школі, гімназії та ліцеї, особливості підручників і програм з полоністики, проектування лекцій і розробка конспектів, аналіз та інтерпретація поетичних, епічних творів, відвідування лекцій та їх обговорення, драма і театр у школі.

У професіограмі вчителя-словесника важливе місце відводиться знанням про слов'янські мови, слов'янські літератури, відомостями про науковців-славістів, що сприяє формуванню загальнолюдських цінностей і національної свідомості. Одним із основних завдань є виховання мовної толерантності шанувальника рідної та інших мов, тому залучаємо студентів до дискусії філософсько-культурологічного спрямування. Підґрунтям до міркувань слугує, наприклад, вислів німецького мовознавця Г.Гадамера: «Коли ми говоримо про споконвічність батьківщини, ми зараховуємо сюди передусім мову. ... в рідній мові струменить близькість до свого, у ній — звичаї, традиції й знайомий світ....у реальному вимірі батьківщина – це передусім мовна батьківщина».

Для професійного становлення вчителя на крос-культурних засадах важливе вивчення наукових праць українських, російських, чеських, польських, словацьких, хорватських учених І.Бодуена де Куртене, Ф.Буслаєва, О.Востокова, Й.Добровського, А.Кримського, Т.Лера-Сплавинського, М. Ломоносова, Ф.Міклошича, Л.Нідерле, Д.Овсянико-Куликовського, О.Потебні,

О.Соболевського, С.Смаль-Стоцького, І.Срезневського, О.Тимченка, П.Шафарика, О.Шахматова, В.Ягича, працями сучасних українських мовознавців, письменників, культурних діячів: Л.Булаховського, О.Горбача, А.Зеленька, О.Курило, О.Мельничука, Г.Півторака, Ю.Шевельова (Шереха). Славісти завжди виступали і виступають толерантними посередниками на шляху до міжкультурної взаємодії країн і народів.

Пропонуючи для порівняльного аналізу тексти, що репрезентують слов'янські мови, розглядаємо їх як візитку національної своєрідності кожного народу. Тематика текстів стосується історії, літератури, географії, культури слов'янських народів, а зміст сприяє пізнанню світу ментальності кожного з народів, вихованню почуттів громадянськості, патріотизму, формує навички дослідницької роботи, прагнення хоча б на елементарному рівні опанувати іншу мову. Наприклад, пропонуємо прочитати уривок вірша «Заповіт» Т.Шевченка різними слов'янськими мовами, знайти спільні і відмінні мовні елементи в різних текстах. Такі завдання стимулюють розвиток інтелекту, творчих здібностей, свободи мислення, формування потреби в оволодінні мистецтвом слова, визначенні своєї ролі, місця і можливості самореалізації у світі людей, що спілкуються. Увага до розгляду оригінальних текстів дає можливість активізувати діяльність студентів у «діалозі культур», допомагає не лише зрозуміти твір, а й досягнути особливості національного світогляду письменника.

Зазначимо, що в лексиці мови, як у дзеркалі, відображається життя народу (за О.Леонтьєвим²⁸¹), його мовне багатство, різнобарвність, гармонійність, простота і ясність у вимові, образність, мальовничість, що зумовлюється специфікою мислення, світовідчуття і світосприймання. У різних слов'янських мовах збережено до десяти тисяч слів праслов'янського походження.

На заняттях, наприклад, акцентуємо увагу на таких прикладах: слова *дитина і парубок* взаємозв'язані. Виявляється, в індоєвропейській мові **orbh* означало «маленький»; в українській діалектній – *робя* (на відміну від

²⁸¹ Леонтьев А. А. Психология общения : [учеб. пособ. для студ. вузов, обуч. по спец. „Психология”] / А. А. Леонтьев– М. : Смысл, 1999. – 365 с.

спільнослов'янського терміна *роба* – «селянка, особисто залежна від феодала»). У XIV–XV ст. етимологічний корінь *orbh сприяв виникненню деривата «паробок» у значенні «феодално залежна людина, челядник, двірський слуга» (пор. у польській мові *parobek* «наймит»), а в XVI – XVIII ст. це слово набуло ще одного значення - «неодружений чоловік» (пор. у німецькій мові *erbe* – «спадкоємець») ^{282;283}. Українське слово *сват* має тотожне звучання у білоруській (*сват*), російській (*сватъ*), болгарській (*сват*), серб. (*сват*), словенській (*svât*), чеській і словацькій (*svat*), польській, верхньо-лужицькій (*swat*). Слово походить від займенникової основи *svo, sve* і тлумачиться як «гість», «чужак», «сам по собі», «родич, друг» ²⁸⁴.

Текстовий матеріал спрямовуємо на пошук і пояснення значень власне лексики слов'янських мов (наприклад, власне українських слів вареники, борщ, галушки, білоруських ветразь «парус», апошні «останній», лексичних запозичень (наприклад, з польської - скарга, ліжко, мазурка, обіцяти, кепський, білизна, місто; болгарської - глава, благодать, воскреснути, подвиг, сотворити; білоруської – нащадок, понеділок; чеської мови – брама, паркан, речник, часопис та ін.). Такі запозичення зумовлені економічними, політичними і культурними стосунками між українським та іншими слов'янськими мовами.

Пізнавальне значення носять вправи, що передбачають характеристику запозичень-українізмів у слов'янських мовах: наприклад, у білоруській - травень (май), охороняти, тітка, у польській - *hreczka, hopak, koczerga, hodowac*, у верхньолужицькій, чеській *kozak* мовах.

Корисними є вправи на вияв міжмовних омонімів: українське *гора* в болгарській, македонській означає *ліс*; російське слово *наглий* (нахабний) в українській означає *раптовий*, польська *пилка* – це український м'яч, українська *булка* – це болгарською наречена, український *овоч* – польський фрукт; у болгарській мові *изба* – це землянка, погріб, у сербській – погріб, польське *izba* означає кімнату, палату». Слово «*речь*» у російській мові означає

²⁸² Леонтьев А. А. Психология общения : [учеб. пособ. для студ. вузов, обуч. по спец. „Психология”] / А. А. Леонтьев– М. : Смысл, 1999. – С.145.

²⁸³ Славянская этнолингвистика [Електронний ресурс] Режим доступу. karija.narod.ru.

²⁸⁴ Історія української мови. Лексика і фразеологія / за ред. В.М.Русанівського. – К.: Наук. думка, 1983. – 739 с.

«сказане, вимовлене», в українській, болгарській мовах слово «річ» – це «певна річ, предмет»; у польській «rzecz» – «річ, предмет, справа» (Rzecz pospolita – загальна справа, республіка, держава). Термін «час» у білоруській, польській, чеській, верхньолужицькій мовах означає «загальне поняття часу», в болгарській, сербській, хорватській мовах – «годину», в болгарській слово *година* означає «рік».

Крос-культурний діалог увиразнює фразеологія. Саме на фразеологічному рівні національно-культурні особливості мовної системи виявляються найбільш яскраво і своєрідно. При перекладі пареміографічного фонду з однієї мови на іншу важливо знати особливості ментальності кожного з народів. Зіставляємо, наприклад, фразеологічні звороти (наприклад, українське *за царя Гороха*, польське *Za krola Swieczka*, словацьке *za Kakana kral'a* за етимологічними, фразеологічними словниками. Позначувані фразеологізмами поняття сприймаються носіями різних мов однаково, але образи, які лежать в їх основі, специфічні, бо виражають етнопсихологію народів.

Під час опанування курсу педагогіки важливими є т.зв. діалоги педагогічних культур слов'янських народів за творами Януша Корчака. Польський письменник, педагог, лікар Януш Корчак разом із двомастами своїми вихованцями Будинку сиріт у 1942 року був відвезений до концтабору у Треблінці. Він не зміг врятувати дітей, але й «не залишив їх перед обличчям смерті, як не залишав їх і перед обличчям життя». Волею долі з цього ж 1942 року носив у своїх грудях осколки німецької свинцевої кулі Василь Сухомлинський. Особистість, діяльність, книги прекрасного польського педагога Януша Корчака справили величезне враження на українського педагога. Знайомство через твори зі світом Старого лікаря (так у Польщі називали Корчака), котрий всього себе до останку віддав дітям, спонукало В. Сухомлинського назвати свою талановиту книгу «Серце віддаю дітям».

Отже, вчителеві рідної мови у Польщі країні властиві риси національно свідомої, духовно багатой мовної особистості і компетентного фахівця: висока національна свідомість і самосвідомість, вишукане володіння польською мовою, гнучкість, варіативність підготовки, орієнтація на неперервність освіти, прагнення до саморозвитку і самовдосконалення. На змісті, формах і методах

професійної підготовки майбутніх учителів рідної мови позначаються новації і потреби суспільства у вихованні національно-мовної еліти. Дослідження дало можливість виявити такі позитивні тенденції: гуманістична спрямованість освіти, авторитет культуромовної особистості, акцент на самостійну роботу студентів, вільний вибір навчальних дисциплін для опанування, використання нових дидактичних засобів у викладанні мови, літератури, зокрема, мультимедійних, акцент на полікультурній освіті, підготовка фахівця з широким філологічним кругозором, консультаційний діалог викладача і студента тощо.

Огляд наукових робіт засвідчує: полікультурний підхід спрямовує на більш свідоме ставлення студентської молоді до розгляду питань про особливості світогляду, історії, культури, характеру українців та інших слов'янських народів. У професійній діяльності, навчаючи рідній мові, учитель гідно представить її місце у системі світових мов, а також у сім'ї близькоспоріднених слов'янських мов.

Висновки до розділу 4

Пріоритетною умовою сучасного освітнього процесу взаємопов'язувати універсальне (глобальне) і національне; навчання має бути спрямоване на формування духовності особистості, уміння пізнавати себе й зовнішній світ. З-поміж ключових лексем концепту *освіта* у польському та українському освітньо-педагогічному дискурсах виокремлено лексеми *викладач*, *учитель*, *педагог*, *педагогічний працівник* /*дидактичний працівник*, *науково-педагогічний працівник* /*науково-дидактичний працівник*, об'єднують які семи: «належність до національної та європейської культурної традиції». Різниця в освітніх системах України та Польщі, у становленні методик викладання, принципах навчання тощо зумовлює потребу більш детально вивчати освітню термінологію.

Огляд наукових робіт українських і польських педагогів дозволяє дійти таких висновків. Крізь ціннісні виміри Любові, Істини, Краси, Добра, Надії, Свободи, Справедливості, Солідарності розглядається учительська праця у творчому доробку Т.Новацького і З.Вятровського. Учені доводять, що праця

вчителя «свобідна», радісна, оптимістична, отримує своє істинне призначення виключно тоді, коли слугує джерелом творчого натхнення. Узагальнення публікацій і виступів Н.Ничкало переконливо доводить, що праця вчителя є засобом інтелектуального і творчого потенціалу, досвіду, почуття моральної гідності особистості.

Учителів рідної мови у Польщі країні властиві риси національно свідомої, духовно багатой мовної особистості і компетентного фахівця: висока національна свідомість і самосвідомість, вишукане володіння польською мовою, гнучкість, варіативність підготовки, орієнтація на неперервність освіти, прагнення до саморозвитку і самовдосконалення. На змісті, формах і методах професійної підготовки майбутніх учителів рідної мови позначаються новації і потреби суспільства у вихованні національно-мовної еліти.

Дослідження дало можливість виявити такі позитивні тенденції: гуманістична спрямованість освіти, авторитет культуромовної особистості, акцент на самостійну роботу студентів, вільний вибір навчальних дисциплін для опанування, використання нових дидактичних засобів у викладанні мови, літератури, зокрема, мультимедійних, акцент на полікультурній освіті, підготовка фахівця з широким філологічним кругозором, консультаційний діалог викладача і студента тощо.

Огляд наукових робіт засвідчує: полікультурний підхід спрямовує на більш свідоме ставлення студентської молоді до розгляду питань про особливості світогляду, історії, культури, характеру українців та інших слов'янських народів. У професійній діяльності, навчаючи рідній мові, учитель гідно представить її місце у системі світових мов, а також у сім'ї близькоспоріднених слов'янських мов.

Розділ 5

НОВІТНІ ПОНЯТТЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ТА ПОЛЬСЬКОМУ ОСВІТНЬО- ПЕДАГОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

У розділі охарактеризовано лексичні інновації в освітньо-педагогічному дискурсі, лексеми «академічна лекція і академічний учитель у цифрову епоху», «ресурсний центр професійного розвитку вчителя» з урахуванням практик «Artes Liberales», Школи едукатії, Варшавського та Ягеллонського університетів.

5.1. Лексичні інновації в освітньо-педагогічному дискурсі

У діалозі культур, наголошується у Білій книзі національної освіти України²⁸⁵, проявляється нова сутність освіти, що характеризується поєднанням реалій сучасного світу та єднання культур. Відповідно до соціокультурних контекстів і глобалізаційних тенденцій у світовій та європейській педагогічній практиці змінюються стратегічні завдання, функції, система цінностей освіти, до яких належать духовність, миротворчість, солідарність і консолідація людей, єднання їх з природою, розуміння праці як процесу, що приносить матеріальний достаток і естетичне задоволення. Соціокультурні контексти і глобалізаційні тенденції знаходять прояв у мовних одиницях.

Лексичні інновації, новотвори, неозапозичення – ці та інші терміни заповнили освітній простір. О. Сербенська, наприклад, до інновацій відносить «новотвори, запозичення, а також включення і входження в мову, зумовлені перерозподілом значень у видах і жанрах мовлення»²⁸⁶. І.Серебрянська пропонує такі пояснення названим термінам: *лексичні інновації* - нові похідні слова, або *новотвори*; нові запозичення, або *неозапозичення* - нові значення слів, що виникли внаслідок семантизації; терміни *лексична інновація*, *неологізм* вживає як абсолютні синоніми²⁸⁷.

Термін *інновація* характеризують також як лексему, що означає:

– нововведення, новітню зміну чи винахід (Словник української мови, т. III)²⁸⁸;

– новоутворення у мові, нині використання слова-поняття дуже поширилось в галузі освіти і педагогіки («Педагогічний словник» за ред. М.Д. Ярмаченка)²⁸⁹;

²⁸⁵ Біла книга національної освіти України / Т. Ф. Алексеєнко, В.М.Аніщенко, Г.О. Балл [та ін.]; за заг. ред. акад. В. Г. Кременя; НАПН України. – К.: Інформ. системи, 2010. – 342 с.

²⁸⁶ Сербенська О. А. Актуальне інтерв'ю з мовознавцем : 140 запитань і відповідей / О. А Сербенська, М. Й. Волощак. – Київ : Просвіта, 2001. – С.108.

²⁸⁷ Там само, С.125.

²⁸⁸ Словник української мови (онлайн). Томи 1–6 [Електронний ресурс] // Український мовно-інформаційний фонд НАН України, 2016. – Режим доступу: <http://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=216374&page=1238>.

– процес творення, запровадження та поширення в освітній практиці нових ідей, засобів, педагогічних та управлінських технологій, у результаті яких підвищуються показники (рівні) досягнень структурних компонентів освіти, відбувається перехід системи до якісно іншого стану. Слово «інновація» має комплексне значення, оскільки складається з двох форм власне ідеї та процесу її практичної реалізації. Важливою ознакою інноваційної діяльності є її здатність впливати на загальний рівень професійної діяльності педагога, розширювати інноваційне поле освітнього середовища у навчальному закладі, регіоні («Енциклопедія освіти» за ред. В.Кременя)²⁹⁰.

Аналіз лексеми *новаторство* здійснюємо за напрацюваннями І.Коновальчука²⁹¹, котрий простудіював лексикографічні джерела. У «Словнику української мови» зареєстровано зі значенням усе нове, прогресивне, що запроваджується в якій-небудь галузі людської діяльності²⁹²; в «Українському педагогічному словнику» уживане на позначення також діяльності вчителів та вихователів, спрямована на поліпшення процесу навчання і виховання, на його раціоналізацію. Педагогічне новаторство може здійснюватися у вигляді діяльності експериментальних, пілотних, авторських шкіл²⁹³.

У польському «Новому словнику педагогічному» новаторство охарактеризовано як діяльність учителів та вихователів, спрямована на покращення дидактичної і виховної роботи шляхом втілення власних

²⁸⁹ Педагогічний словник [Текст] / АПН, Ін-т педагогіки ; підгот. Н.Б. Копиленко [та ін.] ; відп. ред. М. Д. Ярмаченко. - К. : Педагогічна думка, 2001. - 516 с.

²⁹⁰ Енциклопедія освіти / [гол. ред. В. Г. Кремень ; Акад. пед. наук України]. – Київ : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

²⁹¹ Коновальчук І. І. Терміносистема базових понять педагогічної інноватики /Коновальчук І.І. // Акмедосагнення науковців Житомирської науково-педагогічної школи: монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. – С. 138-170.

²⁹² Словник української мови : в 11 т. / [редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін. ; Акад. наук УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. Потебні]. – Київ : Наукова думка, 1970–1980. V, с.432.

²⁹³ Гончаренко С. У. Український педагогічний словник /С.У.Гончаренко ; [гол. ред. С. Головка]. – Київ : Либідь, 1997. – с. 233- 234.

раціоналізаторських задумів²⁹⁴; у польській «Енциклопедії педагогічній XXI століття» новаторством названо нове розв'язання програмних, організаційних або методичних завдань щодо поширення або модифікацію та реалізацію в школах, навчальних закладах цілей і змісту навчання, виховання чи опіки, можуть стосуватися однієї чи кількох навчальних дисциплін або удосконалення якості діяльності школи²⁹⁵.

До новітніх понять «освітнього суспільства», які фіксують словники, відносять лексеми *компетентний* – *kompetentny, miarodajny*, що означають досвідчений у певній галузі; той, хто володіє компетенцією (повноважний, повноправний у вирішенні будь-якого питання). Відповідно до «Універсального словника польської мови», «компетенція – це діапазон знань, умінь і навичок, здатності, адекватності до завдань із урахуванням трьох (знання, вміння, ставлення до...) або чотирьох (знання, вміння, здібності і ставлення) елементів, що входять до її структури²⁹⁶.

Відповідно до інформаційної, діяльнісної, креативної, розвивальної функцій професійної діяльності вчителя-словесника на основі кластерного аналізу професіограми, Рамкової програми оновлених ключових компетентностей для навчання протягом життя (2018)²⁹⁷ виділено значущі ключові компетентності учителя-словесника: грамотність (Literacy competence), мовну, мовленнєву компетентності (Languages competence), громадянську компетентність (Civic competence), компетентність культурної обізнаності та самовираження (Cultural awareness and expression competence).

Аналіз наукових джерел із лінгвістики, педагогіки засвідчує розвиток семантичної структури концепту освіти: спочатку акцентували на виховний аспект (виражено у прислів'ях і приказках), пізніше - на навчальний і дидактичний аспекти, на сьогодні спостерігаємо підсилення ролі соціального

²⁹⁴ Okoń W. Nowy słownik pedagogiczny / Okoń Wincenty /Warszawa: Wydawnictwo Akademickie "Żak", 2007. – с.332.

²⁹⁵ Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku. T. 3, Warszawa: Wydawnictwo «Żak», 2004. – С.703.

²⁹⁶ ANNEX to the Proposal for a Council Recommendation on Key Competences for Lifelong Learning. [Electronic resource] URL: <https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/annexrecommendation-key-competences-lifelong-learning.pdf> Last accessed: 3.03.2019.

²⁹⁷ Там само

складника. О.Тараненко на матеріалах української мови кінця XX - початку XXI ст. ґрунтовно описує формування нової системи соціальних цінностей і пріоритетів українського суспільства, з-поміж яких і освіта, розкриває основні номінативно-аксіологічні тенденції в розвитку лексико-фразеологічного складу, системи словотворчих засобів та арсеналу прагматико-стилістичних засобів української мови під впливом мовної глобалізації²⁹⁸.

З-поміж лексем, актуалізованих у наукових працях²⁹⁹, відзначимо лексему «європейський вибір освіти», яка увиразнилася в сучасному українському та польському суспільствах з метою «рівнятися на світові стандарти» і знайшла відображення в низці спільнокореневих слів: *європеєць, європейський, по-європейському, європейськість*.

Отримали популярність у працях лінгвістів (Л.Мацько³⁰⁰, О.Тараненко³⁰¹) лексеми *елітний та елітарний*. Учителів, студентів названо *національною елітою України, з'являються елітні (елітарні) школи, фіксовані і власні назви «Елітарна світлиця»* (клуб при Київському міському будинку вчених, що має на меті широке обговорення актуальних проблем суспільства, науки, культури). Особистість українського вченого, а особливо педагога-філолога, - доводить Л.Мацько, - має насамперед відзначатися українською елітарністю. Ідеться про активну, толерантну особистість, для якої властиві національний колорит,

²⁹⁸ Тараненко О. О. Формування нової системи соціальних цінностей і пріоритетів українського суспільства (на матеріалі української мови кінця XX–початку XXI ст.) / О. О. Тараненко // Мовознавство. – 2012. – № 3. – С. 3–31.

²⁹⁹ Концептосфера непрерывного образования : опыт лингво-педагогического исследования : [в 3 ч.] / [И. А. Колесникова, Н. С. Барымова, М. С. Гвоздева, Е. В. Игнатович, И. А. Котюрова, И. В. Кренёва, С.Р.Недбайлик, Л. А. Нечаева, Е. И. Соколова, Н. И. Токко] ; под ред. профессора И. А. Колесниковой ; М-во образования и науки Рос. Федерации, Федер. гос.бюджет. образоват. учреждение высш. образования Петрозавод. гос. ун-т. – Петрозаводск : Издательство ПетрГУ, 2016. [Электронный ресурс] – Режим доступа : <https://cyberleninka.ru/article/n/kontseptosfera-nepreryvnogo-obrazovaniya-logika-i-metodologiya-izucheniya>

³⁰⁰ Мацько Л. І. Українська мова в освітньому просторі : [навч. посіб.] /Л.І.Мацько. – Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – 607 с.

³⁰¹ Тараненко О. О. Формування нової системи соціальних цінностей і пріоритетів українського суспільства (на матеріалі української мови кінця XX–початку XXI ст.) / О. О. Тараненко // Мовознавство. – 2012. – № 3. – С. 3–31; № 5. – С.13–40; № 6. – С. 3–22; 2013. – № 6. – С. 3–26; 2014. – № 1. – С. 3–31; 2014. – № 3. – С. 3–33; 2014. – № 5. – С. 14–34.

нормативність, стильова індивідуальність, чітка вивіреність відбору мовних засобів, включеність у європейський культурний контекст.

В Україні і Польщі у наукових дослідженнях активізується праксеологічний аспект концептосфери *освіта*, основними семами якої є *успіх*, *ефективність*, *результативність* праці, що може бути зумовлено як глобалізацією, так і ментальними особливостями культури.

О.Тараненко³⁰² описує розширення, наприклад, семантичного діапазону слова *успішний* як відповідну характеристику дій, подій та їх результатів, а також часових відрізків, що «супроводжуються або завершується успіхом, який дає позитивні наслідки» (*бути успішним – бути престижним, у тренді, бути в мейнстрімі*). Помітну актуалізацію номінативно-аксіологічного комплексу «успіх» у системі цінностей мовного соціуму відзначають і польські вчені А.Гробосіова, Т.Котарбінський.

Під впливом англ. *effective* зі значно ширшою структурою значень, ніж укр. *ефективний*, лексема розвиває значення, близьке до лексеми *успішний*: *ефективний менеджер, ефективний ректор*. О.Тараненко³⁰³ пропонує й оцінне переосмислення лексем *кар'єра, кар'єрист*, що позбулися конотації певної несхвальності і натепер в українському та польському соціумах уживаються на позначення шанованих людей, які досягли успіху в житті: *успішна кар'єра, блискуча кар'єра* і т. ін.

Увиразнює потенціал уживання і прикметник *креативний*, зокрема на позначення певних властивостей людини, її діяльності та результатів цієї діяльності (*креативні здібності, креативне мислення, креативний потенціал, креативний підхід, креативна ідея, креативний проект* тощо). О.Тараненко³⁰⁴ пояснює відмінність у семантиці лексем *творчий /креативний*: *креативне / творче мислення, творчий клас*). Українське слово *творчий* належить до

³⁰² Тараненко О. О. Формування нової системи соціальних цінностей і пріоритетів українського суспільства (на матеріалі української мови кінця XX–початку XXI ст.) / О. О. Тараненко // Мовознавство. – 2012. – № 6. – С. 3–22.

³⁰³ Тараненко О. О. Формування нової системи соціальних цінностей і пріоритетів українського суспільства (на матеріалі української мови кінця XX–початку XXI ст.) / О. О. Тараненко // Мовознавство. – 2012. – № 5. – С.13–40.

³⁰⁴ Там само.

сфери духовності, а англійське *креативний* асоціюється із уживанням у сфері практичної діяльності.

В український та польський дискурси початку XXI століття повноцінно входить тематична група концепту «Нова українська школа». Як показує аналіз Концепції «Нова українська школа»³⁰⁵, шкільних програм з різних предметів для 10-11 класів, новий зміст освіти ґрунтується на формуванні в учнів низки компетентностей, зокрема *спілкування державною й іноземними мовами*; *математична грамотність* (уміння застосовувати математичні методи для вирішення прикладних завдань у різних сферах діяльності); *компетентності у природничих науках і технологіях* (уміння застосовувати науковий метод, спостерігати, аналізувати, формулювати гіпотези, збирати дані, проводити експерименти, аналізувати результати); *інформаційно-цифрова компетентність* (критичне застосування ІКТ для створення, пошуку, обробки, обміну інформацією на роботі, в публічному просторі та приватному спілкуванні); *уміння навчатися впродовж життя* (здатність до пошуку та засвоєння нових знань, набуття нових вмінь і навичок, зокрема через ефективне керування ресурсами та інформаційними потоками); *соціальні і громадянські компетентності* (здатності працювати з іншими на результат, попереджати і розв'язувати конфлікти, досягати компромісів); *уміння генерувати нові ідеї* й ініціативи та втілювати їх у життя з метою підвищення як власного соціального статусу та добробуту, так і розвитку суспільства і держави; *загальнокультурна грамотність* (здатність розуміти твори мистецтва, формувати власні мистецькі смаки, самостійно виражати ідеї, досвід та почуття за допомогою мистецтва для розуміння власної національної ідентичності як підґрунтя відкритого ставлення та поваги до розмаїття культурного вираження інших); *екологічна грамотність і здорове життя* (уміння розумно та раціонально користуватися природними ресурсами в рамках сталого розвитку, усвідомлення ролі навколишнього середовища для життя і здоров'я людини, здатність і бажання дотримуватися здорового способу життя).

³⁰⁵ Концепція «Нова українська школа» 2016 р. Відновлено з: <http://osvita.ua/doc/files/news/520/52062/new-school.pdf>

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів відображені в компонентах ключових і предметної компетентностей, які мають бути сформовані у процесі навчання: *когнітивному (знаннєвому), праксеологічному (діяльнісному)*, що передбачає цілеспрямовану підготовку до виконання успішної, ефективної, оптимальної діяльності з метою досягнення очікуваного результату, *аксіологічному (ціннісному)* (у процесі співпраці вчителя та учнів під час навчання створюються нові цінні продукти, розвивається творчий потенціал особистості), *інтерактивному (поведінковому)*, що відображає *тактики та стратегії взаємодії суб'єктів в умовах навчання*. Виконання стратегічних завдань значною мірою залежить від умотивованого учителя, який є організатором успішної, продуктивної діяльності, творчою особистістю.

О.Тараненко характеризує й оновлення лексичних одиниць на позначення системи оцінювання знань у школі при переведенні її нову 12-бальну. У мовленні школярів, учителів і батьків, як засвідчує медіадискурс, з'явилися іменникові розмовні позначення цих балів: крім відомих, *одиниця - п'ятірка, популярність отримали шістка – дванадцятка*.

В українському та польському дискурсі другої половини ХХ – початку ХХІ століття повноцінно входить тематична група концептосфери *освіта*, яка отримує вже статус власної концептосфери - *неперервна освіта/kształcenie ustawiczne*. І. Колеснікова визначає концептосферу *неперервна освіта* як структуровану сукупність (систему) концептів, що репрезентують на різних рівнях суспільної свідомості уявлення про освіту упродовж життя³⁰⁶. Ключові лексеми концептосфери: *суспільство знань, освітній капітал, суспільство, яке навчається, społeczeństwo wiedzy, kapitał edukacyjny*.

³⁰⁶ Концептосфера непрерывного образования : опыт лингво-педагогического исследования : [в 3 ч.] / [И. А. Колесникова, Н. С. Барымова, М. С. Гвоздева, Е. В. Игнатович, И. А. Котюрова, И. В. Кренёва, С.Р.Недбайлик, Л. А. Нечаева, Е. И. Соколова, Н. И. Токко] ; под ред. профессора И. А. Колесниковой ; М-во образования и науки Рос. Федерации, Федер. гос.бюджет. образоват. учреждение высш. образования Петрозавод. гос. ун-т. – Петрозаводск : Издательство ПетрГУ, 2016. [Электронный ресурс] – Режим доступа : <https://cyberleninka.ru/article/n/kontseptosfera-neprepryvnogo-obrazovaniya-logika-i-metodologiya-izucheniya>

«Неперервна освіта», «пожиттєва освіта», «освіта дорослих», «освіта, що продовжується» - ці та інші сполуки заповнили освітній ландшафт (термін - С.Терепищій³⁰⁷), стали важливими факторами інтелектуального і творчого життя суспільства початку третього тисячоліття. «Освіта почала сприйматися державами і народами як найвище право і ціннісний скарб Людини³⁰⁸, а її «філософсько-педагогічна ідея, доводить І.Зязюн, – це невинне цілеспрямоване засвоєння людиною соціокультурного досвіду»³⁰⁹. Справджується теза Я. Коменського про те, що «усе наше життя – це школа особиста ..., це покликання; це праця»³¹⁰.

Освітня громада все частіше зацікавлює увагу на проблемі якості неперервної педагогічної освіти, розглядаючи її як необхідну умову сталого розвитку, нарощування людського капіталу, головний складник національної безпеки держави. Чим сильніший і досконаліший людський капітал (освіта, знання, кваліфікація, досвід, здоров'я, мотивація, продуктивність праці), тим більше можливостей для розвитку і саморозвитку держави й особистості.

Основними рисами якісної освіти, зазначає С.Терепищій³¹¹, є насамперед розвиток когнітивних стратегій учня і самостійний моніторинг власного прогресу. Якісна освіта, на переконання В.Кременя³¹², має формувати потребу в постійному розвитку і саморозвитку особистості засобами формальної, неформальної та інформальної освіти.

³⁰⁷ Терепищій С.О. Сучасні освітні ландшафти / С. О. Терепищій. – К.: «Фенікс», 2016. – С.3.

³⁰⁸ Філіпчук Г.Г. Націєтворчість освіти / Г.Г.Філіпчук.- Чернівці: "Зелена Буковина", 2014. – 400 с.

³⁰⁹ Зязюн І.А. Філософські засади освіти: освітні і виховні парадигми, освітні технології, діалектика педагогічної дії / І.А. Зязюн // Педагогічна майстерність у закладах професійної освіти: монографія. – К., 2003. – с.13

³¹⁰ Коменский Я.А. Избранные педагогические сочинения / Я.А.Коменский // В 2 т. – М.: Педагогика, 1982. – Т. 2. – С. 383–384.

³¹¹ Терепищій С. «Брак довіри породжує брак відповідальності» / Сергій Терепищій. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sergii-terepyshchyi.net/cergij-terepishhij-brak-doviri-porodzhuye-brak-vidpovidalnosti/>

³¹² Проблеми якості української освіти в контексті сучасних цивілізаційних змін / Доповідь Президента НАПН України В.Г. Кременя на Загальних зборах НАПН України 30 жовтня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mext.go.jp>.

В «Енциклопедії освіти» поняття «*неперервна освіта*» представлено як процес, що охоплює усе життя людини і забезпечує поступовий розвиток творчого потенціалу особистості, всебічне збагачення її духовного світу як цілеспрямовану систематичну пізнавальну діяльність щодо освоєння і вдосконалення знань, умінь і навичок, одержаних у загальних і спеціальних установах, а також шляхом самоосвіти³¹³.

Основні положення неперервної освіти знайшли відображення у документах ЮНЕСКО «Навчатися аби жити», в ухвалених міжнародних конвенціях, рекомендаціях, деклараціях (Bucharest Declaration on Ethical Values and Principles of Higher Education in the Europe Region³¹⁴; Memorandum on Lifelong Learning (2018)³¹⁵; World declaration on higher education for the twenty-first century: vision and action³¹⁶; Workshop «Measurement of Human Security». Summary of Deliberations³¹⁷; The Human Security Framework and National Human Development Reports: A Review of Experiences and Current Debates³¹⁸).

³¹³ Енциклопедія освіти / [гол. ред. В. Г. Кремень ; Акад. пед. наук України]. – Київ : Юрінком Інтер, 2008. – С.580.

³¹⁴ Bucharest Declaration on Ethical Values and Principles of Higher Education in the Europe Region. [Electronic resource] – Mode of access: http://www.iau-aiu.net/sites/all/files/Bucharest_Dec_0.pdf.

³¹⁵ Report of Commission of the European Communities. *Memorandum on Lifelong Learning* [Electronic resource] – Brussels., 2018. Retrieved from: http://arhiv.acs.si/dokumenti/Memorandum_on_Lifelong_Learning.pdf. (viewed on 18.11. 2019). – Title from the screen.

³¹⁶ World declaration on higher education for the twenty-first century: vision and action [Electronic resource]. – 9 October 1998. Paris – Mode of access: http://www.unesco.org/education/educprog/wche/declaration_eng.htm (data of appeal: 12.11.2019).

³¹⁷ Workshop «Measurement of Human Security». Summary of Deliberations. Harvard University JFK School of Government, November 30, 2001 // <http://www.humansecurity-chs.org/activities/outreach/measure.html>. – Last access 27.07.2019).

³¹⁸ The Human Security Framework and National Human Development Reports: A Review of Experiences and Current Debates. NHDR Occasional Paper 5 / Ed. by R. Jolly and D. Basu Ray. [Electronic resource]. – New York: UNDP, 2006. – – Mode of access: <http://hdr.undp.org/en/content/human-security-framework-and-national-human-development-reports> (data of appeal: 12.11.2019).

У національні освітні простори, глосарії³¹⁹, наукові дослідження поступово входить міжнародна аббревіатура «LLL» – *lifelong learning*, що означає можливий рух особистості по лабіринтах освітніх шляхів у сучасному цивілізованому світі, терміни «пожиттєва освіта» (*life long education*), «освіта дорослих» (*adult education*), «освіта, що продовжується» (*continuing education, continuous education*) та ін., семи яких означені акцентом на самоосвіту, самовиховання, індивідуалізацію навчання; інтердисциплінарність знань, терміни *Lifelong learning* і *Lifelong education* уживають як абсолютні синоніми.

Дослідники відзначають динаміку інтернаціональної освітньої лексики, зокрема соціальний інтелект (*social intelligence*); крос-культурна компетентність (*cross cultural competency*); нова медіаграмотність (*new media literacy*); трансдисциплінарність (*transdisciplinarity*); дизайн-мислення (*design mindset*); когнітивне управління (*cognitive load management*); віртуальне співробітництво (*virtual collaboration*). В українську та польську мови проникають інтернаціональні терміни *компетентнісний підхід, академічна мобільність, кредит, тьютор, фасилітатор, коуч* (усе ж більшою повагою серед освітян користується слово наставник. Відомо, що релігійні значну роль відводили духовному наставнику. «Жодне знання, хай навіть високе і благородне, але лише для мене одного, не дасть мне задоволення», - писав Л.Сенека³²⁰), *модератор, стейкхолдер освіти, дорожня карта, портфоліо, освітня траєкторія, студентоцентризм*.

В умовах реформування загальної середньої і вищої освіти й утвердження особистісно орієнтованої моделі освіти актуалізується потреба у професійно мобільних педагогах. У словнику іншомовних слів поняття «мобільність» (від лат. *mobilis*) окреслено як «рухомість», здатність до швидкого пересування, дії

321 .

³¹⁹ Національний освітній глосарій : вища освіта [2-е вид., перероб. і доп.] / [авт.-уклад. : В. М. Захарченко, С. А. Калашнікова, В. І. Луговий, А. В. Ставицький, Ю. М. Рашкевич, Ж. В. Таланова; за ред. В.Г.Кременя]. – Київ : Плеяди, 2014. – 100 с.

³²⁰ Сенека Л.А. Нравственные письма к Луцилию / Письмо 6 / Пер. с лат. С.А. Ошерова. М.: Наука, 1977. - С. 11.

³²¹ Сучасний словник іншомовних слів (2007). Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС. (Modern dictionary of foreign words (2007). Kharkiv: TORSING PLUS).

Отже, такі фахівці мають бути самобутніми особистостями, які здатні до «інноваційного типу професійної діяльності», швидко й успішно адаптуються до складних умов професійної дійсності, проявляють готовність відповідально приймати рішення, тобто є професійно мобільними.

Професійно мобільний фахівець – це компетентний фахівець. У проєкті Tuning Europe³²² визначено загальні, інтегральні, фахові компетентності, важливі для професійної мобільності: здатність до розв'язання проблем, до навчання; здатність працювати як самостійно, так і в команді; здатність застосовувати знання на практиці; здатність пристосовуватись до нових ситуацій, досягати успіху, породжувати нові ідеї (креативність), спілкуватися з експертами з інших галузей; здатність до критики та самокритики; навички управління інформацією; елементарні комп'ютерні навички; міжособистісні навички та уміння; усне і письмове спілкування рідною мовою; здатність до взаємодії (робота в міждисциплінарній команді) та прийняття рішень.

Інноваційні процеси у педагогічній та філологічній освіті, динамічні мовні зміни, нагальна потреба розробки і реалізації ефективних підходів до формування культуромовних особистостей учнівської і студентської молоді детермінує посилену увагу до нових напрямів лінгвістики, зокрема комунікативної та когнітивної лінгвістики, теорії дискурсу, лінгвістики впливу.

В українському і польському освітньо-педагогічному дискурсі з'являються низка нових термінів на позначення нових напрямів педагогіки: *альтернативна педагогіка, андрагогіка, екологічна педагогіка, гуманістична педагогіка, критична педагогіка, педагогіка культури, медіа-педагогіка, натуралістична педагогіка, педагогіка опіки, персоналістична педагогіка, педагогіка постмодернізму, педагогіка праці, педагогіка реформ, спеціальна педагогіка, суспільна педагогіка, педеутологія*, які прагне розкрити польський вчений В.Оконь у новому педагогічному словнику³²³.

В українському та польському освітньому просторі актуалізується і низка термінів, популярних у попередні століття чи десятиліття, зокрема лексема

³²² Turning Education Structures in Europe. Retrieved from: <http://tuning.unideusto.org>.

³²³ Okoń W. Nowy słownik pedagogiczny / Okoń Wincenty / Warszawa: Wydawnictwo Akademickie "Żak", 2007. – 490с.

*педевтологія (pedeutologia)*³²⁴. Розробником польської педевтологічної думки вважають Гжегожа Пірамовіча. Дослідник ще у 1787 р. написав перший підручник з педагогіки праці «Обов'язки вчителя». Натепер педевтологію, науку про суспільну роль педагога, сенс, зміст і результативність праці вчителя, його самовдосконалення, професійну підготовку, зазначає З.Вятровський, уведено до переліку обов'язкових дисциплін усіх закладів вищої освіти у Польщі³²⁵.

Польські (Т.Александр, З. Вятровський, В.Хорин, Я.Мацієвський) та українські вчені (Л.Лук'янова, Н.Ничкало, С.Сисоєва) розглядають *педевтологію* у руслі нової науки про освіту дорослих - *андрагогіки*. Н.Ничкало характеризує андрагогіку як теорію навчання і виховання молоді, яка дозріває, dorостає, а також різних категорій дорослих людей³²⁶.

В «Енциклопедії педагогічній польській»³²⁷ запропоновано таке обґрунтування змісту цієї дефініції: «теорія освіти і виховання працюючої молоді і дорослих; цей термін уживається взаємозамінно з термінами *освіта дорослих* і *педагогіка дорослих*». Виокремлюють дослідники *андрагогіку загальну; лінгвоандрагогіку, андрагогіку шкільну; андрагогіку здоров'я; андрагогіку праці; андрагогіку відпочинку*; на часі обґрунтування цих термінів в українському педагогічному дискурсі.

Спробою реалізувати міждисциплінарний підхід до науки та навчання є терміни *освітологія* та *едукологія*, уживані на позначення кількох наук для дослідження сфери освіти, що характеризують європейський вимір освіти (мовну реалізацію термінів пропонує І.Серебрянська). До змісту освітології відносять філософію освіти, історію освіти, соціологію освіти, культурологію

³²⁴ Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku. T. 3, Warszawa: Wydawnictwo «Żak», 2004. – 1075с.

³²⁵ Wiatrowski Z. Praca człowieka – wątpliwości, nieporozumienia i realia/ Z. Wiatrowski // Semper in Altum. Zawsze wzwyż / red.: ks. Prof. Dr hab Jan Zimny, Prof. Dr hab Nella Nyczkało ; Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II. – Stalowa Wola, 2010. – s. 613-616.

³²⁶ Професійна освіта : словник / [уклад. С. У. Гончаренко та ін.; за ред. Н. Г. Ничкало]. – Київ : Вища школа, 2000. – 380 с.

³²⁷ Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku. T. 3, Warszawa: Wydawnictwo «Żak», 2004. – 1075с.

освіти, освітнє право, освітню політику, управління освітою, економіку освіти³²⁸. Термін *освітологія* функціонує і як загальна (на позначення інтегрованої науки), і як власна назва (українсько-польське /польсько-українське видання «Освітологія»). У Польщі розвивається паралельно англійськомовний термін *едукологія* (від *education* – «освіта»)³²⁹.

Аналіз міжнародних документів, наукових праць дозволяє окреслити семи концепту *освіти* початку XXI ст.³³⁰, що ще не знайшли відображення у словниках: розвиток людини, доступність, відкритість, міжкультурність, технологічну інноваційність, і окреслити освіту як головний складник людського капіталу і національної безпеки держави.

В основу людського капіталу як важливого стратегічного ресурсу держави покладено безпеку людини; ключовим у лексемі «людська безпека» фахівці визначають «гуманізацію безпеки» (Workshop «Measurement of Human Security». Summary of Deliberations³³¹); ціннісні пріоритети людини та її інтересів (The Human Security Framework and National Human Development Reports: A Review of Experiences and Current Debates³³²). На особистісному рівні – це знання та навички, яких людина набула шляхом навчання, практичного досвіду; на мікроекономічному – сукупна кваліфікація і професійні здібності працівника, його здобутки у справі ефективної організації праці; на

³²⁸ Серебрянська І. М. Освіта в Україні : спостереження крізь призму мовної картини світу : [монографія] / І. М. Серебрянська. – Харків : Видавництво Іванченка І. С., 2018. – С.144.

³²⁹ Okoń W. Nowy słownik pedagogiczny / Okoń Wincenty /Warszawa: Wydawnictwo Akademickie "Żak", 2007. – 490с.

³³⁰ Workshop «Measurement of Human Security». Summary of Deliberations. Harvard University JFK School of Government, November 30, 2001 // <http://www.humansecurity-chs.org/activities/outreach/measure.html>. – Last access 27.07.2019).

³³¹ Workshop «Measurement of Human Security». Summary of Deliberations. Harvard University JFK School of Government, November 30, 2001 // <http://www.humansecurity-chs.org/activities/outreach/measure.html>. – Last access 27.07.2019).

³³² The Human Security Framework and National Human Development Reports: A Review of Experiences and Current Debates. NHDR Occasional Paper 5 / Ed. by R. Jolly and D. Basu Ray. [Electronic resource]. – New York: UNDP, 2006. – – Mode of access: <http://hdr.undp.org/en/content/human-security-framework-and-national-human-development-reports> (data of appeal: 12.11.2019).

макроекономічному рівні, зазначає Н.Ничкало, – освіта, професійна підготовка і перепідготовка³³³.

Культура якості інноваційної національної безпеки держави значною мірою забезпечується академічною культурою (польськ.kultura akademicka), академічною доброчесністю. Термін академічна культура повноцінно увійшов до концептосфери *освіта* на позначення культури навчання, соціальної, моральної відповідальності за результати дослідження; культури толерантності, що формується в культурно-освітньому просторі закладу, мовної, етичної культури наукових наставників та учнів/студентів (дет. див.³³⁴).

Лексему *академічна культура* фахівці характеризують як культуру університету³³⁵. У сучасних соціокультурних умовах до критеріїв оцінки результатів діяльності університетів додають конструювання нових моделей його функціонування в національній освітній системі (С. Курбатов³³⁶), принципи культуровідповідності, екологізму, самопозиціонування, гомеостатизму (О.Смолінська³³⁷), спроможність підготувати фахівців, здатних оперативно реагувати на мінливий ринок праці.

Академічна культура відображає ставлення до відносин, цінностей і способів поведінки, які є спільними для всіх, хто працює і навчається в університеті (більш детально: Burquel Nadine. Conference Report «Future of the doctorate». European Commssion. Directorate-General for Education and Culture. Riga, 28-29 May, 2015³³⁸.

³³³ Ничкало Н.Г. Розвиток професійної освіти в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів: монографія / Н.Г. Ничкало. – К.: Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. – 125 с.

³³⁴ Семенов О., Вовк М. Академічна культура дослідника в освітньо-культурному просторі університету : [монографія] / Олена Семенов, Мирослава Вовк. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. – С.24.

³³⁵ Academic Cultures and Developing Management in Higher Education | Loima Jyrki", Vink.helsinki.fi, 2017. [Electronic resource] – Mode of access: http://www.vink.helsinki.fi/files/Theoria_academic.html

³³⁶ Курбатов С. В. Феномен університету в контексті часових та просторових викликів: монографія / С. В. Курбатов. — Суми : Університетська книга, 2014. – 262 с.

³³⁷ Смолінська О. Є. Теоретико-методологічні основи організації культурно-освітнього простору педагогічних університетів України : монографія / Олеся Євгенівна Смолінська; [за науковою редакцією проф. Г. П. Васяновича]. – Суми: Університетська книга, 2014. – С.56.

³³⁸ Burquel Nadine. Conference Report «Future of the doctorate». European Commssion.

Цінності академічної культури (роль академічної етики, культури та спільноти (academic ethos, culture and community), академічна доброчесність в процесах викладання та навчання (academic integrity in the teaching and learning processes), демократичне та етичне керівництво та управління (democratic and ethical governance and management), дослідження, що базуються на академічній доброчесності та соціальній відповідальності (research based on academic integrity and social responsiveness) сформульовано в Бухарестській декларації етичних цінностей і принципів вищої освіти в Європі (2004)³³⁹.

Академічна доброчесність є складником Закону України «Про освіту» (2017)³⁴⁰ й описана у статті 48 як сукупність принципів, правил поведінки учасників освітнього процесу, спрямованих на формування самостійної і відповідальної особистості, спроможної вирішувати завдання відповідно до освітнього рівня з дотриманням норм права та суспільної моралі. До морально-етичних вимог дослідника відносять такі вимоги: дотримуватися загальнолюдських норм моральності; соціальної відповідальності за результати своїх досліджень здійснювати пошук істини без будь-яких поступок кон'юктурі. 24 березня 2017 р. було прийнято Європейський кодекс дослідницької доброчесності (European Code of Conduct for Research Integrity).

Серед компетентностей здобувачів докторського ступеня, важливих для написання та захисту дисертаційних робіт, у Національній рамці кваліфікацій³⁴¹ акцентовано увагу на професійній етиці, універсальних навичках дослідника, зокрема усної та письмової презентації результатів власного наукового дослідження українською мовою, мовних компетентностях, застосуванні сучасних інформаційних технологій у науковій діяльності.

Directorate-General for Education and Culture. Riga, 28-29 May, 2015. – 33 p.

³³⁹ Bucharest Declaration on Ethical Values and Principles of Higher Education in the Europe Region. [Electronic resource] – Mode of access: http://www.iau-aiu.net/sites/all/files/Bucharest_Dec_0.pdf.

³⁴⁰ Закон України «Про освіту». Відомості Верховної Ради, 2017, №38–39, [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

³⁴¹ Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах). – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248945529>

Основні ідеї міжнародного документу враховуємо при читанні курсу «Академічна культура дослідника» у межах PhD-підготовки. Мета навчального курсу «Академічна культура дослідника: європейський та національний досвід» - формування цінностей академічної культури, зокрема норм академічної доброчесності, мовнокомунікативної компетентності особистості академічного лідера, системи знань з питань національних та європейських практик академічної етики, академічного наставництва, культури академічної комунікації; когнітивно-дискурсивних умінь операційної обробки і моделювання академічних текстів різних жанрів, у тому числі засобами цифрових технологій; готовності здійснювати ефективне діалогове спілкування у процесі презентації матеріалів та результатів дослідження, зокрема, в межах з науковою спільнотою, зокрема у межах міждисциплінарного та/або міжнародного експертного середовища на основі суб'єкт-суб'єктних відносин.

В основу змістового наповнення покладено положення щодо пріоритету гуманістичної парадигми, ідеї випереджувального підходу, положення інтердисциплінарного, компаративного, інклюзивного підходів. Зокрема, положення інклюзивного підходу реалізуємо шляхом застосування інтерактивних методів навчальної та екстракуррикулярної діяльності, залучення молодих дослідників до діяльності наукових лабораторій, студентських наукових гуртків та проблемних груп.

Важливий для нашого курсу і безпековий підхід. Експертна група Американської Ради з міжнародних відносин (Council on Foreign Relations) дослідила питання освіти як проблеми національної безпеки і прийшла до висновку, що «військова сила вже не є достатньою умовою для гарантування безпеки держави. Національна безпека тісно пов'язана з людським капіталом, а його сила чи слабкість країни визначається станом системи освіти».

Прокоментуємо окремі складові докторського курсу.

Предметом аналізу на заняттях вважаємо діяльність і документи міжнародних організацій, у яких визначено пріоритети академічної порядності й етичної поведінки в дослідженнях, вимоги академічних цінностей (академічну свободу, відкритість, толерантність, солідарність та діалог). Серед таких організацій – Міжнародний Центр академічної доброчесності

(<http://www.academicintegrity.org/ica/home.php>), Центр Академічної Чесності США, Міжнародна Асоціація Університетів при UNESCO (http://www.iau-aiu.net/sites/all/files/Ethics_Guidelines_FinalDef_08.02.13.pdf), Європейська університетська асоціація (<http://www.eua.be/>), Рада міжнародних шкіл (<http://www.cois.org/>), Національний центр університетів та бізнесу Великої Британії (http://www.ibe.org.uk/userassets/publicationdownloads/ibe_cihe_report_ethics_matters.pdf). В університетах функціонують центри, відділи академічної безпеки, видаються «Кодекс честі», «Кодекс студентської поведінки» (University Regulations), працюють спеціальні сторінки рекомендацій про плагіат на офіційних веб-сайтах (Університет західних губернаторів, Університет Масачусетса, Масачусетський технологічний інститут, Curtin University (Австралія).

Досвід формування академічної культури молодих дослідників в університетах Європи за дослідницько зорієнтованою моделлю узагальнено у звіті Ліги Європейських дослідницьких університетів (LERU). Зокрема, увагу акцентовано на технології дослідницького веб-журналу (Університетський коледж Лондона, University College London, The Graduate School; <http://www.grad.ucl.ac.uk/>); формуванні компетентностей ефективного академічного письма; інноваційного менеджменту та лідерства (K.U. Leuven University, Нідерланди; <https://www.kuleuven.be/personeel/competentieprofiel/index.htm>). Аналізуємо український досвід: соціологічне дослідження “Академічна культура українського студентства: основні чинники формування та розвитку” (2015), проведене Східноукраїнським Фондом соціальних досліджень спільно з Інститутом соціально-гуманітарних досліджень Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (<http://www.univer.kharkov.ua/images/redactor/news/2015-07-17/2015.pdf>); Проект Сприяння академічній доброчесності; школи академічного письма, центри англomовної академічної комунікації Львівського національного університету імені Івана Франка; кодекс академічної доброчесності, положення про академічну доброчесність та етику академічних взаємовідносин Сумського державного університету, Кодекс честі працівників та студентів Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»; Центр розвитку

особистості Українського католицького університету у Львові.

Підсумовуючи, погоджуємося із фахівцями Т. Добко та В.Турчиновським: академічна культура не може бути перенесена чи запозичена. Як правило, вона вистраждана ціною спроб і помилок, ціною постійної комунікації та саморефлексії університетської спільноти над собою і своїм проектом. Вона не є раз і назавжди сформованою і сталою, а потребує постійного оновлення і підживлення. Упізнавана академічна культура є не лише візитною карткою, а й відчутною конкурентною перевагою університету.

Узагальнення досвіду міжнародних, європейських організацій, національного досвіду дає підстави характеризувати академічну культуру дослідника як інтегративне утворення особистості, яке складається з аксіологічного, мотиваційно-етичного, наративно-цифрового, мовнокомунікативного, праксеологічного, поведінково-інтерактивного компонентів, кожен з яких характеризується певним змістовим наповненням і проявляється в культурі розумової праці, етичній культурі, культурі академічного читання і письма, академічної комунікації, академічній інформатиці, академічному менеджменті та ін. Аксіологічний, мотиваційно-етичний компоненти академічної культури охоплюють морально-етичні цінності професії (професійний обов'язок, соціальна відповідальність, академічна честь, повага до іншої людини), етичні принципи дослідника у здійсненні академічної комунікації на суб'єкт-суб'єктній, гуманістичній основі. Наративно-цифровий компонент знаходить вираження в уміннях відповідально, з урахуванням етичних, суспільних, культурних та правових норм оперувати інформаційними й комунікаційними технологіями; логічно вибудовувати та представляти дані з використанням віртуальних платформ для створення графічних образів, аудіо, відео.

Праксеологічний та поведінково-інтерактивний компоненти характеризують ступінь реалізації засвоєних цінностей, норм, знань у ситуаціях професійного спілкування, охоплюють уміння і навички, що ґрунтуються на критичному мисленні, володінні комунікативною технікою, вербальною та

невербальною (манера говорити, жести, міміка, пантоміміка) взаємодією і знаходять прояв, зокрема, в академічній грамотності (дет.³⁴²).

Формування академічної культури дослідника в умовах культурно-освітнього простору університету окреслюємо як складний, багатовимірний, поетапний процес якісних змін психологічної сфери особистості, що відбувається з урахуванням основних положень теорії діяльності, міжкультурної комунікації; ідеї гуманістичної, акмеологічної парадигми; концепції неперервної педагогічної освіти, кар'єрної концепції освіти, загальнодидактичних і специфічних принципів, і розглядаємо у лінгвокультурологічному, когнітивному, креативно-технологічному аспектах.

Лінгвокультурологічний аспект відповідає меті діяльності науково-дослідної лабораторії з академічної культури Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка і характеризує стан формування структурно-функціональних складників і проявів академічної культури майбутнього педагога-дослідника в контексті лінгвістичної генеології наукової комунікації і теорії мовної особистості. Розглядаємо через такі питання: наукова мовна культура – складова академічної культури; текстово-жанровий підхід до формування академічної культури; архітектоніка різних жанрів наукового дискурсу; академічна комунікація: комунікативні стратегії й тактики: засоби когезії і когерентності; аргументація та персуазивність (переконливість); візуальна риторика в усній та писемній комунікації; неориторика та науковий діалог; неориторика та медіація знання; фахова варіативність засобів аргументації (дет. [³⁴³]).

Когнітивний аспект розглядаємо з позицій когнітивістики, теорій творчості, передбачаємо обґрунтування потреби у створенні такого творчого середовища для формування креативно-творчого мислення майбутнього педагога-дослідника, невід'ємним складником якого є культура розумової

³⁴² Семеног О.М. Формування академічної культури майбутніх педагогів-дослідників в умовах цифрового творчого середовища як наукова проблема / О.М. Семеног, О.В. Семеніхіна, Д.С.Безуглий // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2017. – Том 62. – №6. – С.240-252. (Web Of Science) Режим доступу: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/viewFile/1917/1286>.

³⁴³ Там само

праці. Креативно-технологічний аспект полягає у створенні середовища, наповненого мультимедійним контентом, де провідну роль відіграють засоби когнітивної візуалізації знань.

Для реалізації міждисциплінарних аспектів у формуванні академічної культури дослідників вважаємо за доцільне використовувати положення інноваційних підходів. Зокрема, системно-суб'єктний підхід дає змогу розглядати цей процес як системно цілісний і процесуально неперервний, в органічній єдності загального, особливого, індивідуального. Рівень загального враховує сучасні тенденції, вітчизняний і зарубіжний досвід; рівень особливого відображає специфіку докторської підготовки дослідників, зумовлену характером навчально-пізнавальної, науково-дослідницької, соціально-управлінської діяльності з метою професійної та академічної мобільності. Рівень індивідуального передбачає створення дієвих акмеологічних стимулів професійного й особистісного розвитку, активізації механізмів самоздійснення, самореалізації дослідника через запровадження сучасних педагогічних технологій. Урахування праксеологічного підходу передбачає залучення учасників до ефективного діалогового спілкування українською та іноземними мовами у процесі презентації матеріалів та результатів дослідження, зокрема, в межах міжнародного академічного співтовариства.

В основу занять покладено також положення текстово-жанрового, когнітивно-візуального підходів, сутність яких полягає в оволодінні майбутніми дослідниками когнітивно-дискурсивними вміннями, уміннями операційної обробки і моделювання академічних текстів різних жанрів; розробки освітніх проектів засобами цифрових технологій, і наративно-цифрового підходу, що дозволяє застосувати метод нетнографії для виявлення й опису наявності Інтернет-сервісів і ресурсів, які пропонують цифрові наративи та програмне забезпечення щодо їх створення.

Досвід читання навчального курсу «Академічна культура дослідника: європейський та національний досвід» за модулем Еразмус+ Жан Моне засвічує: заняття, побудовані з урахуванням інтердисциплінарного, компаративного, інклюзивного, безпекового підходів, увиразнюють розгляд компонентів академічної культури дослідника, лінгвокультурологічного,

когнітивного, креативно-технологічного аспектів формування академічної культури молодих дослідників, сприяють компетентному аналізу освітніх феноменів, які відбуваються в Україні, в європейському регіоні, у світі загалом, усвідомити потребу дотримання принципів академічної доброчесності.

Отже, проведений аналіз дозволяє зробити такі висновки. Лексичні інновації, новотвори, неозапозичення заповнили освітній простір. Причиною є те, що відповідно до соціокультурних контекстів і глобалізаційних тенденцій у світовій та європейській педагогічній практиці змінюються стратегічні завдання, функції, система цінностей освіти. Соціокультурні контексти і глобалізаційні тенденції знаходять прояв у мовних одиницях.

В Україні і Польщі у наукових дослідженнях активізується праксеологічний аспект концептосфери *освіта*, основними семами якої є *успіх, ефективність, результативність* праці, що може бути зумовлено як глобалізацією, так і ментальними особливостями культури. Увиразнює потенціал уживання і прикметник *креативний*, зокрема на позначення певних властивостей людини, її діяльності та результатів цієї діяльності (*креативні здібності, креативне мислення, креативний потенціал, креативний підхід, креативна ідея, креативний проєкт* тощо).

Концептосфера збагачується термінами *неперервна освіта, суспільство знань, освітній капітал, суспільство, яке навчається*, інтернаціональною освітньою лексикою (соціальний інтелект (social intelligence); крос-культурна компетентність (cross cultural competency); нова медіаграмотність (new media literacy); трансдисциплінарність (transdisciplinarity); дизайн-мислення (design mindset); когнітивне управління (cognitive load management); віртуальне співробітництво (virtual collaboration).

В українську та польську мови проникають інтернаціональні терміни *компетентнісний підхід, академічна мобільність, кредит, тьютор, фасилітатор, коуч, модератор, стейкхолдер освіти, дорожня карта, портфоліо, освітня траєкторія, студентоцентризм*.

В українському та польському освітньому просторі актуалізується і назви дисциплін, популярних у попередні століття чи десятиліття (*педевтологія (pedeutologia)*), або нових (*андрагогіка, освітологія, едукологія*). Культура

якості інноваційної національної безпеки держави значною мірою забезпечується академічною культурою, академічною доброчесністю. Термін академічна культура повноцінно увійшов до концептосфери *освіта* на позначення культури навчання, культури толерантності, що формується у культурно-освітньому просторі закладу, з урахуванням мовної, етичної культури наукових наставників та учнів/студентів й увиразнює культурний, поняттєвий, ціннісно-орієнтований феномен освіти.

5.2. Академічна лекція і академічний учитель в цифрову епоху: праксеологічний підхід

Серед лексичних інновацій наявні відомі терміни «академічна лекція», «академічний учитель» з новими семами. В.Биков, директор Інституту інформаційних технологій і засобів навчання Національної Академії педагогічних наук України, підтверджує: у цифрову епоху змінюється навчання у вищій школі, його академічні форми і насамперед *академічна лекція, її доцільність*. З достатньою ймовірністю, зазначає В.Биков³⁴⁴, у найближчі 10-15 років на базі інформаційно-технологічної платформи інформаційного суспільства буде еволюційно сформована відповідна платформа майбутнього знанневого суспільства. Технології *Web 3,0* і *Web 4,0*, які у найближчі роки набудуть суттєвого розвитку і поширення, увійдуть до складу цієї платформи. За їх допомогою покоління професіоналів створить і впровадить у різні сфери діяльності людини нові провідні технології знанневого суспільства – *NBIC-технології* (конвергенція нано, біо, інформаційних і когнітивних технологій), що можуть стати потужними інструментами людської діяльності в сферах науки, освіти і виробництва, забезпечити суттєве покращення якості життя.

Окреслимо ці терміни.

Якісна неперервна педагогічна освіта і якісна комунікація – атрибути креативних мовнокомунікативних особистостей освітніх національних лідерів (лідер – це «особа чи група осіб, що йде першою в якому-небудь змаганні»)

³⁴⁴ Биков В.Ю. Інноваційні інструменти та перспективні напрями інформатизації освіти/ В.Ю.Биков[Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/1178/>.

³⁴⁵.Такі професіонали відчують потреби суспільства, характеризуються міцною волею, етичною мовленнєвою поведінкою. Ідеться про особистість, «що виражена в мові (текстах) і через мову, реконструйована в основних своїх рисах на базі мовних засобів й акумулює в собі психічний, соціальний, культурний, етичний та інші компоненти, відображені через її мову»³⁴⁶.

Перспективні завдання формування мовнокомунікативних особистостей освітніх національних лідерів має виконувати учитель-майстер, викладач, який виробив нову якість професійно-педагогічної дії і працює у фасилітативному форматі освітньої діяльності.

Серед назв, які задовольняють вимоги сьогодення, – європейський учитель, академічний учитель-лідер. Поняття академічного учителя-лідера включає університетські цінності і традиції, наукову мовну культуру, культуру високої духовності і моралі, культуру спілкування наукових наставників та учнів, культуру наукової праці і соціальної, моральної відповідальності за результати дослідження; культуру толерантності і педагогічного оптимізму³⁴⁷, культуру життєтворчості, тобто творення, наповнення своєї особистості прагненнями, знаннями, досвідом, образами, роздумами, морально-етичними чеснотами.

З-поміж основних компетентностей, якими має володіти такий фахівець, (самоідентичності, справедливості, лідерська, дослідницько-аналітична, здатність навчатися протягом життя, емпатія), за Педагогічною Конституцією Європи, першою названо комунікативну компетентність як «здатність розуміти переживання учня чи студента у процесі спілкування»³⁴⁸. Головними стратегіями успішної діяльності педагога визначено: автентичність, самобутність, візуалізація знань, демократичність, діалогічність, дослідництво, інтегративність, конструктивізм, лідерство, особистісна зорієнтованість,

³⁴⁵ Великий тлумачний словник сучасної української мови. - К. – Ірпінь, Перун. 2001.- с. 489.

³⁴⁶ Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. - Изд. 2-е, стереотип. – М.: Едиториал УРСС, 2002. – С. 24.

³⁴⁷ Семеног О. Академічна культура дослідника в освітньо-культурному просторі університету: [монографія] / Олена Семеног, Мирослава Вовк. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С.Макаренка, 2016. – С. 7.

³⁴⁸ Педагогічна Конституція Європи // Національний педагогічний університет ім. М.П.Драгоманова. 180-річний поступ. К., 216. – С. 81.

послідовність, рефлексивність, здатність до розвитку, соціальна спрямованість, опора на відповідний досвід, співробітництво, цілеспрямованість.

Ефективна комунікація академічного вчителя-лідера ґрунтується на єдності афективного (позитивної установки на співбесідника), власне комунікативного (власне комунікація, яка полягає в обміні інформацією між суб'єктами), перцептивного (сприймання й пізнання один одного партнерами зі спілкування, встановлення взаєморозуміння), інтерактивного (взаємодія партнерів зі спілкування). Основою комунікації, на переконання видатного психолога І. Юсупова³⁴⁹, є емпатійне спілкування, емпатійне слухання, здатність не лише слухати, а й чути одне одного, відзначаючи не і те, що сказано, і те, як сказано; позитивна установка на співбесідника; розвиток уваги, пам'ять, уява. Основне завдання й успіх комунікації полягає в досягненні спільних цілей соціальної спільності щодо народження нових знань, формування нового досвіду за умов збереження індивідуальності кожного, хто бере участь у комунікації.

Мотиваційно-афективний компонент комунікації академічного учителя охоплює мотиви і потреби, ціннісні орієнтації у здійсненні професійної комунікації, прагнення до організації спілкування з партнером на суб'єкт-суб'єктній, гуманістичній основі, розвинену емпатію, саморегуляцію, установку на комунікативну взаємодію з різними суб'єктами правових відносин. Афективний складник пов'язаний з відчуттями, емоціями, пристрастями, почуттями, думками. Емоційне переживання, що характеризується особливою інтенсивністю, раптовістю виникнення, швидкістю перебігу та сильними виразними рухами, відіграє важливу роль у професійній діяльності педагога.

Педагог має навчитися , – зазначає І.Зязюн, – особливої енергетики надаючи афекту, інтелекту, волі особистості: інтелект – це смислом наповнені знання і душа учня; афект – емоційно-почуттєвий світ людини, її психофізіологічна складова. Почуття завжди підтримуються інтелектом. Інтелект завжди народжується почуттями. Із почуттів розпочинається учительський авторитет. Учитель має володіти новим педагогічним мисленням,

³⁴⁹ Юсупов И. М. Психология взаимопонимания / И. М. Юсупов. – Казань: Татарское кн. изд-во, 1991. – 192 с.

ціннісною установкою якого має бути пріоритет індивідуальності, саморозвитку, самоучіння особистості³⁵⁰.

Поряд із мотивами важливо формувати ціннісне ставлення до професійної комунікації і відповідні ціннісні орієнтації. У дослідженні акцентуємо увагу передусім на духовних цінностях, у процесі засвоєння яких людина духовно збагачується й удосконалює свій внутрішній світ. З-поміж важливих професійних комунікативних якостей педагога відзначимо також емпатійність. Науковці акцентують увагу на емоційній емпатії, що ґрунтується на механізмах проекції та імітації моторним і афективним реакціям іншої людини; на когнітивній емпатії, в основі якої – інтелектуальні процеси порівняння й аналогії; предикативну емпатію, яка виявляється у спроможності людини пророкувати афективні реакції іншого в конкретних ситуаціях.

Професійне спілкування педагога зреалізовується під час особистісної взаємодії, спільної дії, що спрямована на взаємопізнання, взаєморозуміння як результат діалогічної комунікації. Отже, мета роботи викладацького складу полягає не в інформуванні студентів про цінності знань, а у формуванні в них ціннісного ставлення до таких знань, у формуванні потреб, прагнення пізнавати і відчувати емоційне задоволення від спілкування, що є підґрунтям самопізнання та самооцінки у професійній діяльності.

У комунікативно-інформаційному компоненті комунікації академічного вчителя виокремлюють мовнокомунікативні засоби культури професійного спілкування, культури слухання, які сприяють формуванню умінь поводити себе відповідно до моральних норм співтовариства, розуміти партнера зі спілкування, здійснювати рефлексію своїх дій, попереджувати і вирішувати конфлікти, керуючись морально-етичними цінностями. Для педагогів важливі знання орфоепічних, лексичних, граматичних, правописних, стилістичних норм і правил їх застосування у професійному спілкуванні; дотримання таких комунікативних ознак, як змістовність, точність, логічність, ясність, чистота (уміння відбирати, синтезувати мовні засоби), доречність (відповідність використовуваних мовних засобів умовам спілкування і визначеній

³⁵⁰ Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії: [монографія] / Іван Андрійович Зязюн. – Черкаси: ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. – С.60.

комунікативній меті), доказовість, переконливість, аргументованість, стандартизованість (вибір клішованих мовних варіантів з певною метою).

Важливим фактором є мовленнєва поведінка, тобто мовлення в певній професійній ситуації. Учителеві притаманна підвищена мовленнєва відповідальність, уміння спілкуватися і налагоджувати контакт, професійний підхід з метою вирішення поставлених професійно-мовленнєвих завдань, вибір доцільного варіанта мовленнєвої поведінки є важливими об'єктивними чинниками визначення рівня професіоналізму учителя.

Культуру слухання характеризують як складник мовленнєвої діяльності і мовленнєвої поведінки, активний процес відбору звукових сигналів у комунікації³⁵¹, вироблення відчуття присутності, сконцентрування уваги на іншій людині. Для вміння слухати потрібна чутливість, розуміння, а також утримання від будь-яких суджень про іншу людину. Фахівці пропонують використовувати рефлексивний (передбачає активний зворотній зв'язок), емпатичний (передбачає вияв співчуття і співпереживання), критичний стилі слухання (настанова на критичне сприйняття інформації), що ґрунтуються на певних мовленнєвих прийомах і потребують значних свідомих зусиль, комплексу знань і вмінь³⁵². Для активного слухання характерне адекватне реагування на співрозмовника з метою зацікавлення предметом розмови, за необхідності – коректне уточнення, оцінювання почутого, легка критика і коректна підказка варіантів розв'язання проблеми; основна умова ефективності зворотного зв'язку, що ґрунтується на здатності слухати й чути, розуміти почуття та внутрішній світ співрозмовника. Емпатичне слухання, тобто розуміння співрозмовника не «розумом, а серцем» важливе для дітей.

Комунікативно-когнітивний компонент комунікації відображає ступінь усвідомлення моральних цінностей педагогічної професії (професійний обов'язок, відповідальність, честь, гідність, повага до особистості учня, студента), логічного мислення, прагнення до засвоєння знань професійної термінології, психології особистості, професійного педагогічного (вербального і

³⁵¹ Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підруч. / Ф. С. Бацевич. – К. : Академія, 2004. – С. 338.

³⁵² Яшенкова О. В. Основи теорії мовної комунікації: навч. посіб. / О. В. Яшенкова. – К.: Академія, 2010. – С.130 -131.

невербального) спілкування, його стилів, бар'єрів, що виникають у процесі міжособистісного і професійного спілкування.

Поведінково-інтерактивний компонент комунікації («interact» означає «взаємодіючий», «interactive learning», навчання, що ґрунтується на дії, взаємодії) характеризує ступінь реалізації засвоєних цінностей, норм, знань у ситуаціях професійного спілкування, охоплює уміння і навички, що ґрунтуються на володінні комунікативною технікою (технікою спілкування), уміння вербальної (мовленнєво-комунікативні, риторичні, текстові, дискурсні) та невербальної (зовнішність, поза, манера говорити, жести, міміка, пантоміміка) взаємодії з учасниками правових відносин; конструктивної поведінки в конфліктних ситуаціях, рефлексію і корекцію професійного спілкування.

Для характеристики мовленнєвої поведінки академічного вчителя використовуємо основні положення праксеології (грец. praktikos – діяльний і logos – слово, вчення), науки, яка вивчає досконалу людську діяльність, її стратегію, тактику, «граматику дій»³⁵³. Отже, мовна особистість – це особистість, яка «відчуває, думає, знає, говорить і діє»³⁵⁴. Прагматичну (практичну, праксеологічну) функцію мови (слова-дії) вивчає лінгвопраксеологія.

У Загальноєвропейських рекомендаціях виокремлено, зокрема, прагматичну компетентність³⁵⁵, що забезпечує якість реалізації інтенції у певній комунікативній ситуації через вдало обрані мовнокомунікативні стратегії і тактики за допомогою продуктивних мовних засобів. З-поміж мовнокомунікативних умінь виділяємо, наприклад, полемічні уміння, тобто вміння використовувати професійні засоби впливу для формування переконань, в основі яких – уявлення, знання, ідеї, що стали мотивами поведінки особистості. Як метод взаємодії, переконання вимагає логічного доведення та передбачає цілеспрямований вплив на свідомість і почуття. Переконання ґрунтуються на міцних знаннях, що тісно переплітаються з волею,

³⁵³ Котарбинский Т. Трактат о хорошей работе / Т. Котарбинский; под ред. проф. Г. Х. Попова; пер. с польск. Л. В. Васильева и В. И. Соколовского. – М.: Экономика, 1975. – С.27.

³⁵⁴ Голубовська І.О. Етнічні особливості мовних картин світу. – 2004.- К.: Логос. – С.82.

³⁵⁵ Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. українського видання С. Ю. Ніколаєв. – К. : Ленвіт, 2003. – С.54.

становлять зміст мотивів діяльності, внутрішньо зумовлюють поведінку, формують установки людини. Для академічного вчителя-лідера виділимо також уміння відстоювати власну позицію. Ідеться, зокрема, про аргументоване доведення, що визначається непохитністю позиції суб'єкта.

Усе частіше фахівці доводять потребу академічної аудиторної лекції, що побудована на власних дослідженнях і вирізняється новими задумами, є живий діалог, працює ефект живої присутності. Наукові дослідження практичний досвід актуалізують потребу більш чітко окреслити підходи до академічної аудиторної лекції та ролі академічного вчителя (лектора, викладача).

Колектив американських дослідників з Вашингтонського університету (Сіетл) і Університету Мена (Ороно) на основі дослідної роботи довів гіпотезу про те, що лекційний формат навчання є менш ефективним, ніж інтерактивні навчальні форми взаємодії: результати показали, що відсоток студентів, які не склали іспит, вищий після традиційних лекцій, ніж після активних занять (34% проти 22%). Попитом користується і пропозиція «Blended Learning» («перевернутого і змішаного навчання», «перевернутого класу»): студенти слухають лекції, записані викладачем на відео або аудіо удома, а в аудиторії обговорюють практичні ситуації. Тобто, у пріоритеті семінари і практика. Така форма зародилася у Woodland Park (Колорадо, 2007 р.) і швидко проникла у вищу освіту США, Великобританії, Австралії [цит. за ³⁵⁶; ³⁵⁷]. Д.Чернілевський стверджує, що лекція не дає можливості враховувати індивідуальні відмінності студентів у сприйманні навчальної інформації ³⁵⁸.

Тенденції до ускладнення завдань спонукали заміну первинного значення (від латинського «lectio» - «читання») на говоріння і вимагають пошуку науково обґрунтованих підходів розглядати академічну лекцію як багатоаспектне

³⁵⁶ Лехциер В.Л. О судьбе лекции в цифровую эпоху: теоретический обзор, эмпирический анализ // Вестник Самарской гуманитарной академии. Серия: Философия. Филология.- 2016. -№2 (20).- С. 62-77

³⁵⁷ Отчет NMC Horizon: Высшее образование — 2015.. Остин, Техас: New Media Consortium. 2015. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://www.eni.kz/downloads/nauka/otchetNMC.pdf>

³⁵⁸ Чернілевський Д. В. Педагогіка та психологія вищої школи : навч. посіб. для студ. ВНЗ / Д. В. Чернілевський, М. Л. Томчук. — Вінниця : Вінниц. соц. — екон. ін-т Ун-ту "Україна". — 2006. — С.34.

дійство, щоб залишатися першим засобом, за С. Архангельським, «над усіма засобами педагогічного впливу, об'єднує, координує і спрямовує їх. Цей засіб — слово викладача, його живе мовлення – Verba Magistri»³⁵⁹. Доводиться змінювати формат звичного лекційного заняття, додавати більше нетрадиційних лекцій, проблемних, інтерактиву, дискусій, групової роботи, лекцій-візуалізацій, відео лекцій, освоювати нову роль онлайн-лектора.

Питання бути чи не бути академічній аудиторній лекції і формування та реалізацію творчих якостей майбутніх учителів дослідники пов'язують з наявністю наукових шкіл і відомих учених-викладачів у навчальному закладі, їх особистісних якостей, індивідуального стилю викладання.

Звернемося до секретів педагогічної майстерності відомого ученого, академіка НАПН України В.Бикова.

Наведемо цитату із виступу Валерія Юхимовича перед аспірантами: *«усю множину електронних інформаційних ресурсів, що використовуються (можуть використовуватися) в СО, в сучасній педагогічній науці і освітній практиці означають терміном електронні освітні ресурси (як синонім використовується також термін цифрові освітні ресурси, ЦОР). Що розуміється під цим терміном? У науково-педагогічних роботах зустрічаються різні, часто не сумісні і/або неповні, односторонні означення цього терміну, що призводить до певних непорозумінь при його застосуванні...У зв'язку з тим, що термін ЕОР все ширше використовується в теорії і практиці інформатизації освіти, а сьогодні вже є специфічним продуктом ІТ-індустрії, проте відсутнє його однозначне багатоаспектне тлумачення, введемо таке означення терміну ЕОР»*³⁶⁰.

Академічний учитель володіє досвідом текстотворення, високою методологічною культурою, гуманістичним стилем наукового мислення, створює атмосферу пізнавально-емоційного спілкування з аудиторією. У

³⁵⁹ Академическая лекция, преподавание и исследование : сб. науч. ст. / под ред. Т. В. Тягуновой, А.А. Полонникова. - Минск : БГУ, 2010.- С.28.; Архангельский С. И. Лекции по теории обучения в высшей школе / С. И. Архангельский. – М. : Высшая школа, - 1974. – 384 с.

³⁶⁰ Биков В.Ю. Інноваційні інструменти та перспективні напрями інформатизації освіти/ В.Ю.Биков[Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/1178/>.

виступах, книгах В.В.Бикова замість звичних монологічних текстів з нейтральним тоном отримуємо насолоду працювати з новими текстовими нормами діалогічного мовлення:

«Моделі, засоби і технології комп'ютерно орієнтованих педагогічних систем мають відображати ідеї людиноцентризму, забезпечувати реалізацію парадигми рівного доступу до якісної освіти, базуватися на принципах відкритої освіти. Базуючись на цих основоположних засадах, ми маємо передусім пам'ятати, що основною метою подальшого розвитку систем навчання і виховання має бути забезпечення індивідуальної траєкторії формування і розвитку неповторної особистості учня, яку характеризує глибоко усвідомлені цінності демократичного громадянського суспільства, відповідальна й активна позиція громадянина своєї країни, високі моральні якості, сучасна дослідницько і практично спрямована навченість. За таким підходом центральною фігурою в освітніх системах є і надалі повинен залишатися учень, вихователем, провідником і основним „реалізатором” педагогічних інновацій, „цілеспрямовувачем” навчально-виховного процесу – вчитель, організатором і суб'єктом формування та удосконалення умов здійснення і розвитку освітнього процесу – керівник освіти різного рівня»³⁶¹.

Дослідник своїми міркуваннями загострює нашу увагу до культури тексту академічної лекції, укладання якої здійснює з урахуванням принципів професійної значущості, науковості, інтертекстуальності, толерантності наукової дискусії, комунікативної співпраці. Педагогічна дія майстра стимулює й розвиває передусім не систему знань, а мислення й навички самостійної дослідницької роботи: «образно кажучи, „знаннєве суспільство має відтворювати більш розумних людей”, забезпечити нові, більш сприятливі умови їхнього особистісного розвитку, соціального визнання й „соціального ліфту”. „Більш розумна людина” – це така людина, яку характеризують не тільки більш висока теоретично і практично спрямована навченість, більш

³⁶¹ Биков В.Ю. Інноваційні інструменти та перспективні напрями інформатизації освіти/ В.Ю.Биков[Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/1178/>; Биков В. Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти : монографія / В. Ю. Биков. – Київ : Атіка, 2009. – 684 с.

високий інтелектуальний потенціал, але й більш висока вихованість, що базується на загальнолюдських цінностях»³⁶².

На лекціях в академіка ми обов'язково стаємо свідками, як народжується і пульсує думка. Посилення аргументації, - зауважує вчений, - обґрунтування положень, переконання повинні йти паралельно за двома напрямками: раціональному й емоційному:

Саме тому формування такої людини може відбутися лише за обов'язкової умови – світ має схаменутися й усвідомити і визнати як найбільші моральні цінності: свободу, порядність, освіченість, честь, верховенство права, людиноцентризм, національна самобутність народів та демократичні принципи життеустрою і суспільного розвитку. Ці цінності мають характеризувати визнаних світових авторитетів – моральних взірців для переважної частини населення. Цей моральний портрет, поряд із суто діловими якостями, повинен відображати лідерів держав і міжнародних організацій, забезпечити на цій основі їхню високу відповідальність при прийнятті доленосних рішень. Саме ці моральні спрямовуючі і стримуючі сили в основному й зумовлять поведінку критичної маси різних верств населення країн. Тільки за цієї умови, за таким сценарієм сформований знанєвий потенціал, людський капітал знаннєвого суспільства буде спрямований на благо людини, зумовить не тільки формування нового технологічного укладу буття, але й духовне піднесення населення планети Земля. Саме так варто розуміти головну парадигму знаннєвого суспільства. Поки що складно уявити, що так станеться у найближчий час та у необхідній мірі. Проте світ насправді не має іншої продуктивної альтернативи з позитивним прогнозом сталого і безпечного соціально-економічного суспільного розвитку.

Характерними рисами лекцій В.Бикова є широка ерудиція, енергійність, інтелігентність, людяність, доброзичливість, творча схвильованість, але разом з тим і принциповість та рішучість у відстоюванні своїх позицій: *Необхідність формування освітніх моделей знаннєвого суспільства, які мають базуватися на наведеній вище головній його парадигмі, висуває перед психолого-*

³⁶² Биков В.Ю. Інноваційні інструменти та перспективні напрями інформатизації освіти/ В.Ю.Биков[Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/1178/>.

педагогічною наукою і освітньою практикою нові, поки що до кінця не збагненні завдання. Проте варто сподіватися, що ці завдання будуть успішно розв'язані, а наведений прогноз суспільного розвитку значною мірою справдиться. Саме я відверто в це вірю»³⁶³.

Відчути справжнє враження і професійне задоволення можна насамперед і лише тим, хто був присутній в аудиторії. Лекція – це своєрідна синергія академічного викладача і студента. Саме індивідуальність лектора вивищує лекцію перед іншими джерелами навчальної інформації. Це міцний внутрішній союз совісті й волі, мудрої доброти у словах, вчинках, справах. І Людяності, яка своїм дієвим практичним прикладом допомагає олюднюватися іншим.

Концептуальні засади дослідження актуальної проблеми теорії і методики використання інформаційно-комунікаційних технологій у вищій освіті, теорія цифрової гуманізації навчання, яку обґрунтував В.Биков, слугують основою проекту формування академічної культури майбутніх педагогів-дослідників в умовах цифрового творчого середовища (*Сумський державний педагогічний університеті імені А.С. Макаренка*). Таке середовище характеризується поєднанням ІКТ, інтелектуальних систем, людської сенситивності, контекстуального досвіду й уможливорює творче самовираження особистості засобами цифрових технологій.

Формування академічної культури майбутнього педагога-дослідника в умовах цифрового творчого середовища розглядається як складний, багатовимірний процес якісних змін психологічної сфери особистості, що відбувається поетапно, за певних організаційно-педагогічних умов, з урахуванням положень вітчизняних та світових наукових підходів міждисциплінарного рівня, на основі використання загальнодидактичних і специфічних принципів, ефективних методів, форм і засобів навчання.

³⁶³ Bykov V. Yu. Digital Humanistic Pedagogy /V.Yu.Bykov, M.P.Leshchenko [Electronic resource] // Information Technologies and Learning Tools.–2016. –Vol. 53, № 3. – P.1–17. – Mode of access: <http://www.journal.iitta.gov.ua/>

5.3. Концепт «ресурсний центр професійного розвитку вчителя»

Розгляд культурного і поняттєвого компонентів концепту *освіта* в українському та польському освітньому дискурсах на засадах міждисциплінарного підходу продовжимо характеристикою концепту «ресурсний центр професійного розвитку вчителя».

Нова освітня реальність, соціальний запит на якість освіти, читацької грамотності, мовно-мовленнєвої компетентності школярів, і формування ключових компетентностей учнівської молоді знаходять відображення в нових лексемах, зокрема в концепті «ресурсний центр професійного розвитку учителя». Так визначаємо постійно діючий науково-методичний консультативний осередок на факультеті, що забезпечує ефективну комунікативну взаємодію між учасниками освітнього процесу (викладачами, студентами, вчителями, старшокласниками, адміністрацією закладів), роботодавцями.

Зазначимо, що такий центр функціонує при кафедрі української мови і літератури в Сумському державному педагогічному університеті імені А.С.Макаренка на виконання українсько-польського проекту *Innowacyjny uniwersytet i przywództwo. Faza IV: strategie komunikacyjne i relacje uniwersytet-szkoła* /Інноваційний університет та лідерство. Фаза IV: комунікаційні стратегії і відносини: університет школа. Проект підтримується Міністерством науки та вищої освіти Республіки Польща, Міністерством освіти і науки України.

Стимулом для створення центру слугувало стажування на факультеті «Artes Liberales» Варшавського університету та в Ягеллонському університеті у 2018 р. Результати ЗНО з української мови і літератури (2018 р.)³⁶⁴ засвідчили: 65% тестованих випускників шкіл не вміють вправно сформулювати свою позицію, 71% – аргументувати. Мовленнєву вправність власних висловлювань

³⁶⁴ Офіційний звіт про проведення в 2018 році зовнішнього незалежного оцінювання результатів навчання, здобутих на основі повної загальної середньої освіти. Том 1[Електронний ресурс] – Режим доступу: http://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/ZVIT-ZNO_2018-Tom_1.pdf Дата звернення: 2.03.2019.

учнів оцінено загалом у 0 або 1 бал із чотирьох можливих, що вказує загалом на низький рівень опанування орфографічних, пунктуаційних, лексичних, граматичних і стилістичних норм української мови. Результати дослідження PISA 2018 (Programme for International Student Assessment / Міжнародна програма з оцінювання освітніх досягнень учнів) теж підтверджують: за показником читацької компетентності (здатності сприймати, аналізувати, використовувати й оцінювати письмовий текст задля досягнення певних цілей, розширювати свої знання й читацький потенціал) учні /студенти українських шкіл /училищ віком до п'ятнадцяти років набрали в середньому лише 466 балів із 1000 можливих³⁶⁵

Отже, заклади середньої освіти значною мірою потребують учителів, котрі здійснюють фахово-методичну, дослідницьку, освітньо-консультативну, культурно-освітню роботу з метою більш ефективного функціонування державної мови в різних галузях суспільного життя міста і області; забезпечують формування і розвиток ключових компетентностей культуромовної особистостей учнів / студентів як громадян України на засадах цінностей педагогіки партнерства та академічної доброчесності.

Комунікаційним стратегіям і відносинам: університет – школа присвячений українсько-польський проєкт «Інноваційний університет та лідерство» (координатори: проф. Т.Фініков та проф. Р.Сухарські), що реалізований у листопаді 2018 року в Польщі. Майстер-класи докторів наук, професорів Й.Хоїнської-Міки, Й.Суєцка-Зайонц, А.Павліцкі, Г.Четвертинської, П.Садури, А.Лучиньської, М.Юревіч, М.Сват-Павліцки про школу й університет як зустріч двох культур, «Школу освіти» як ефективний ресурс підвищення кваліфікації вчителів, тьюторінг, менторінг і посттьюторінг спонукають до певних висновків.

Окреслимо деякі: «Школа - не місце для забавки, а середовище для пошуків та відкриттів»; «Університет - не музей наукових знань, а лабораторія, де здійснюються нові відкриття»; в основу взаємодії університет – школа має бути покладено системний і праксеологічний підходи; до перспективних

³⁶⁵ PISA 2018 Insights and Interpretations 2018 Andreas Schleicher [Electronic resource]
URL: <https://www.oecd.org/pisa/PISA%202018%20Insights%20and%20Interpretations%20FINAL%20PDF.pdf> Last accessed: 3.01.2020.

напрямів узаємодії відносять і ресурсні центри з метою консультацій, підвищення кваліфікації, обміну педагогічним досвідом.

Ресурсний центр професійного розвитку учителя української мови і літератури, створений у СумДПУ імені А.С. Макаренка, спрямований на потреби майбутніх учителів і вчителів, які працюють, у формуванні і розвитку ключових компетентностей на засадах цінностей педагогіки партнерства і наставництва.

Мета діяльності Центру – надавати освітньо-консультативну, інформаційно-дидактичну, дослідницьку підтримку вдосконалення ключових компетентностей учителів-словесників (майбутніх і працюючих) як наставників молоді, тьюторів, фасилітаторів; сприяти поширенню державної мови в різних сферах суспільного життя міста Суми і Сумської області.

Напрями діяльності відповідають Законам України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014), «Про професійний розвиток працівників» (2012), ключовим ідеям Концепції «Нова українська школа» (2016), Концепції розвитку педагогічної освіти (2018); Указу Президента України «Про невідкладні заходи щодо зміцнення державного статусу української мови та сприяння створенню єдиного культурного простору України» (2018), нормативних документів Департаменту освіти і науки м. Суми щодо якісної підготовки суб'єктів дослідницького навчання.

В основу програми діяльності ресурсного центру нами покладено напрацювання факультету Artes Liberales (декан - д-р. хаб. Роберт А.Сухарський), кафедри українознавства Ягеллонського університету (завідувач - проф. В.Мокрий), Педагогічних Студій (директор - д-р. хаб. Є. Ляцковскі), ліцею імені Вітковського щодо академічної і шкільної дидактики, культури роботи з науковим і навчальним текстом, культури академічної комунікації, наставництва і педагогічного партнерства.

Важливі для діяльності ресурсного центру і національні практики функціонування методичних служб, методичних центрів управління освітою, ресурсних центрів, зокрема освітня діяльність ресурсного центру професійного розвитку вчителя англійської мови (координатор – ст. викл. Голубкова Н.Л.) як грантової програми «English Language Fellow Program» на факультеті іноземної та слов'янської філології СумДПУ імені А. С. Макаренка.

На виконання завдань Центру за дослідницьким та культурно-освітнім напрямками працюють науково-дослідні лабораторії «Академічна культура дослідника» та «Медіакультура вчителя-словесника». Функціонують веб-сторінки Центру (<http://rctpd.sspu.edu.ua/>; <https://www.facebook.com/groups/738691996506908/>). Веб-ресурси Центру охоплюють дидактичний інструментарій: навчальні програми мовно-літературних дисциплін, майстер-класи, е-посібники, статті, монографії з актуальних питань фахово-методичної підготовки, формування і розвитку ключових компетентностей. При створенні й наповненні вебресурсів враховано досвід онлайн-освітніх інтерактивних платформ неформальної післядипломної освіти в Україні («Освіторія», EdEra, Prometheus, спільноти відповідального вчительства EdCamp Ukraine, онлайн-платформи неформальної освіти Learn Lifelong.net).

Досвід Школи едукатії, «Artes Liberales», навчального курсу «Писання і публікація наукових текстів» Варшавського університету, Педагогічних студій, кафедри українознавства Ягеллонського університету щодо співпраці шкільної та академічної дидактики; культури академічного і шкільного тексту покладено в основу дидактичного наповнення розробленої нами програми і посібника з української мови для профільного навчання учнів 10 класу.

Аналіз освітніх програм Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка, Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка та ін. та за кордоном (Польща, Варшавський університет; Болгарія, Пловдивський університет; Литва, Університет Вільнюса, The English Studies programme) посприяв розробці освітньо-професійної програми 014 Середня освіта (Українська мова і література. Англійська мова) за другим (магістерським) рівнем. Унікальність програми ми означили у формуванні у здобувачів загальних та фахових компетентностей у галузі мовно-літературної освіти, компетентностей з основ інклюзивної освіти та академічної культури.

Функцію дидактичного інструментарію виконують авторські посібники з лінгводидактики, культури наукової української мови, академічного письма, а також міждисциплінарні модулі, підготовлені спільно з кафедрами педагогіки, інформатики, бізнес-технологій, медико-біологічних основ фізичної культури, лабораторіями інклюзивної освіти СумДПУ імені А.С.Макаренка. Експертні оцінки дидактичного інструментарію здійснювали переможці, лауреати і

учасники районних та обласного етапів Усеукраїнського конкурсу «Учитель року» в номінації «Українська мова і література», викладачі, науковці.

Отже, суспільний запит на формування ключових компетентностей учнів та неперервний професійний розвиток вчителів української мови і літератури, актуалізує потребу комунікативної взаємодії між учасниками освітнього процесу закладів загальної середньої та вищої педагогічної освіти, що може бути реалізована через ресурсний центр. Діяльність ресурсного центру професійного розвитку вчителя української мови і літератури, що функціонує в рамках українсько-польського проекту і сприяє освітній, освітньо-консультативній, інформаційно-дидактичній, дослідницькій підтримці вдосконалення ключових компетентностей учителя-словесника в умовах міждисциплінарного освітнього середовища на освітніх рівнях: бакалаврат – магістратура закладів вищої педагогічної освіти - післядипломна освіта на засадах цінностей педагогіки партнерства і наставництва.

Серед напрямів центру відзначимо фахово-методичний (зорієнтований на проведення інтерактивних лекцій, міждисциплінарних тренінгів, майстер-класів з актуальних освітніх технологій у навчанні), дослідницький (спрямований на дослідження актуальних питань мовно-літературної, освітніх технологій особистісно-професійного розвитку, академічної культури) та культурно-освітній (організація і проведення фахових конкурсів, фестивалів творчих уроків, виставок учительської творчості, круглих столів, проведення інформаційно-просвітницької роботи, шкільних і студентських олімпіад, конкурсів, пізнавальних віртуальних екскурсій).

Важливим для реалізації та поширення результатів напрацювань ресурсного центру є віртуальний майданчик, який через інтернет, мережеве спілкування дає можливість майбутнім учителям і вчителям, які працюють, поліпшити власний професійний рівень, сприяє формуванню ключових компетентностей; поширенню державної мови в різних сферах суспільного життя міста Суми і Сумської області.

Висновки до розділу 5

Лексичні інновації, новотвори, неозапозичення заповнили освітній простір. Причиною є те, що відповідно до соціокультурних контекстів і глобалізаційних тенденцій у світовій та європейській педагогічній практиці змінюються стратегічні завдання, функції, система цінностей освіти.

Соціокультурні контексти і глобалізаційні тенденції знаходять прояв у мовних одиницях.

В Україні і Польщі у наукових дослідженнях активізується праксеологічний аспект концептосфери *освіта*, основними семами якої є *успіх, ефективність, результативність* праці, що може бути зумовлено як глобалізацією, так і ментальними особливостями культури. Увиразнює потенціал уживання і прикметник *креативний*, зокрема на позначення певних властивостей людини, її діяльності та результатів цієї діяльності (*креативні здібності, креативне мислення, креативний потенціал, креативний підхід, креативна ідея, креативний проєкт* тощо).

Концептосфера збагачується термінами *неперервна освіта, суспільство знань, освітній капітал, суспільство, яке навчається*, інтернаціональною освітньою лексикою (соціальний інтелект (social intelligence); крос-культурна компетентність (cross cultural competency); нова медіаграмотність (new media literacy); трансдисциплінарність (transdisciplinarity); дизайн-мислення (design mindset); когнітивне управління (cognitive load management); віртуальне співробітництво (virtual collaboration).

В українську та польську мови проникають інтернаціональні терміни *компетентнісний підхід, академічна мобільність, кредит, тьютор, фасилітатор, коуч, модератор, стейкхолдер освіти, дорожня карта, портфоліо, освітня траєкторія, студентоцентизм*.

В українському та польському освітньому просторі актуалізується і назви дисциплін, популярних у попередні століття чи десятиліття (*педевтологія (pedeutologia)*), або нових (*андрагогіка, освітологія, едукологія*). Культура якості інноваційної національної безпеки держави значною мірою забезпечується академічною культурою, академічною доброчесністю. Термін академічна культура повноцінно увійшов до концептосфери *освіта* на позначення культури навчання, культури толерантності, що формується у культурно-освітньому просторі закладу, з урахуванням мовної, етичної культури наукових наставників та учнів/студентів й увиразнює культурний, поняттєвий, ціннісно-орієнтований феномен освіти.

Серед лексичних інновацій наявні відомі терміни «академічна лекція», «академічний учитель» з новими семами. Якісна неперервна педагогічна освіта і якісна комунікація – атрибути креативних мовнокомунікативних особистостей освітніх національних лідерів (лідер – це «особа чи група осіб, що йде першою в якому-небудь змаганні»). Ідеться про особистість, що виражена в мові (текстах) і через мову, реконструйована в основних своїх рисах на базі мовних засобів й акумулює в собі психічний, соціальний, культурний, етичний та інші компоненти, відображені через її мову.

Формування академічної культури майбутнього педагога-дослідника в умовах цифрового творчого середовища розглядається як складний, багатовимірний процес якісних змін психологічної сфери особистості, що відбувається поетапно, за певних організаційно-педагогічних умов, з урахуванням положень вітчизняних та світових наукових підходів міждисциплінарного рівня, на основі використання загальнодидактичних і специфічних принципів, ефективних методів, форм і засобів навчання.

Отже, суспільний запит на формування ключових компетентностей учнів та неперервний професійний розвиток вчителів української мови і літератури, актуалізує потребу комунікативної взаємодії між учасниками освітнього процесу закладів загальної середньої та вищої педагогічної освіти, що може бути реалізована через ресурсний центр. Діяльність ресурсного центру професійного розвитку вчителя української мови і літератури, що функціонує в рамках українсько-польського проєкту і сприяє освітній, освітньо-консультативній, інформаційно-дидактичній, дослідницькій підтримці вдосконалення ключових компетентностей учителя-словесника в умовах міждисциплінарного освітнього середовища на освітніх рівнях: бакалаврат – магістратура закладів вищої педагогічної освіти - післядипломна освіта на засадах цінностей педагогіки партнерства і наставництва.

ВИСНОВКИ

1. Аналіз і узагальнення наукових джерел дозволило окреслити базові поняття дослідження. Характеристику дискурсу запропоновано в інтерпретації В.Карасика: багатопланове явище, яке можна розглядати в комунікативному аспекті як вербальне спілкування, у структурно-семантичному – як фрагмент тексту, вищий, аніж рівень мовлення, у структурно-стилістичному – як нетекстову організацію розмовного мовлення, у соціально-прагматичному – текст, занурений у ситуацію спілкування. У роботі акцентовано увагу на інституційний дискурс, зокрема, на такі його різновиди: освітньо-педагогічний, освітньо-теологічний, законодавчо-нормативний.

Поняття «мовна картина світу» пропонується у дефініції І.Голубовської: виражене засобами певної мови світовідчуття та світорозуміння етносу, вербалізовану інтерпретацію мовним соціумом навколишнього світу і себе в цьому світі. Здійснюючи розгляд культурного і поняттєвого компонентів концепту *oswita*, керуємось поняттям ціннісної та професійної картин світу. Освітній дискурс визначено як сукупність текстів, об'єднаних загальною тематикою освітньої діяльності людини, що знаходить лінгвістичне відображення в різних функціонально-стильових типах текстів.

Аналіз, систематизація, узагальнення наукових джерел дозволив обрати вихідні позиції для аналізу концепту *oswita*, які запропонували Т.Вільчинська (концепт – це згусток певних понять і уявлень, отриманих людиною упродовж життя, який вербалізується різними мовними засобами, що формують його номінативне поле, яке має комплексний характер і охоплює різні групи лексики); А. Приходько (концепт - це феномен життєвої філософії, буденний аналог світоглядних понять, які закріплені в лексиці природних мов і забезпечують стабільність і спадкоємність духовної культури етносу, тобто як важливу культурно значущу категорію внутрішнього світу людини); С.Воркачов, В. Карасик (концепт - це багатовимірне ментальне утворення з образно-перцептивним, поняттєвим і ціннісним шарами); В.Нерознак (повнозначний образ, який відображає фрагмент національної картини світу, узагальнений у слові. У польській лінгвістиці, як засвідчує аналіз, термін *koncept* уживають паралельно з терміном поняття *pojęcie (reprezentacja)*. Концептосферу, за

С.Аскольдовим, І.Боднар, представлено як сегмент концептуальної системи окремого народу, що репрезентує певну сферу знань.

Аналіз проблематики концептосфери *освіта* дозволив виокремити такі групи досліджень: міжнародні та законодавчі документи, в яких подано поняттєво-термінологічний апарат сфери освіти; словники, дисертаційні роботи, публікації, присвячені опису концептосфери /концепту *освіта* як фрагменту національно-мовної картини світу носіїв різних мов, порівняльному аналізу в різних лінгвокультурах, метафоричному моделюванню базових концептів педагогічного дискурсу. Вивчення документів та наукових праць дало можливість визначити компоненти концепту: поняттєвий, культурний, ціннісний, виділити терміни на позначення національної системи освіти за тематичними групами, деякі з яких розкрито у третьому розділі («Освітній процес», «Педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники»).

Проблематика досліджень концептосфери «освіта» пов'язана з багатозначністю, власне, слова *освіта*, *вища освіта*, яке фіксують словники. Серед значень, які фіксуються у мовних словниках, виділено сукупність/рівень знань, здобутих у процесі навчання; система навчально-виховних заходів; система закладів і установ, через які здійснюються ці заходи; рідко. письменність, грамотність. У педагогічних словниках зацентована увага також на духовній та метафоричній ціннісній складовій.

Узагальнення наукових джерел дає підстави припускати, що концепти сфери *освіта* вербалізуються через мовні засоби – мовні знаки (слова, фразеосполучення, вільні словосполучення, тексти), які становлять певні лексико-семантичні групи. У межах лексико-семантичної групи *освіта* виділено ключові номінації, що характеризуються високою частотністю використання в паремійних, законодавчо-нормативних, освітньо-педагогічних дискурсах, а інтегральною ознакою їх є «*належність до освіти*». У структурі концепту *освіта*, за І.Серебрянською, виокремлено культурний, поняттєвий та образно-ціннісний складники, необхідні для ідентифікації предмета та явища як фрагмента національної мовної картини світу.

2. Для аналізу концепту *освіта* важливо враховувати положення міждисциплінарного підходу, в якому поєднані методи лінгвокультурології,

когнітивної лінгвістики, педагогічної аксіології, положення когнітивно-дискурсивного, лінгвокультурологічного, лінгвоаксіологічного, праксеологічного підходів. Когнітивно-дискурсивний підхід ураховує стилістично-прагматичні елементи і морально-етичні настанови мовців, що забезпечують освітній дискурс; культурологічний - дозволяє розглядати народознавчий/культурний складник концепту *освіта*; аксіологічний контекст розглядається в межах лінгвістичної та педагогічної аксіології; для аналізу інновацій в освіті доцільно застосовувати також і лінгвопраксеологічний підхід, що ґрунтується на принципах праксеології: якість, успішність, продуктивність, результативність, ефективність.

3. Українська та польська національна мовна картина неповторно кодують етнокультурний досвід навчання. Народні прислів'я відображають ціннісні орієнтири народу щодо виховання, національну специфіку позитивних уявлень про навчання, працю вчителя, у повчальній формі описують життєвий досвід поколінь, виконують виховну, волюнтативну, комунікативну, естетичну функції. Важливим є також прагматизм, аргументованість й активний вплив паремій на користувачів, на формування здатності мислити, відображати і пізнавати об'єктивну дійсність; на загальний інтелектуальний розвиток, рівень пізнання, такі важливі на початку XXI століття.

Аналіз освітньо-теологічного дискурсу Папи Іоана Павла II дав можливість визначити культурний та образно-ціннісний складники концепту *освіта*. Наскрізною рисою дискурсу Понтифіка є виховний чинник. Концепт *освіта* реалізується у лексемах *виховання, праця, вчитель, людина, дитина, мова*. Концепт «вчитель» представлено в таких лексемах «вірний товариш», «помічник», пріоритетні для вчителя є моральні концепти *Вірчизна, Народ, Людина*. Словом, переконанням, вірою Іоанн Павло II прагнув утверджувати глибоку повагу до життя й гідності Людини, що важливо для розвитку освіти в Україні та Польщі на початку XXI століття.

4. Законодавча освітня площа України і Польщі засвідчує, що поняттєво-термінологічний тезаурус освіти переживає складний етап становлення на шляху інтеграції до Європейського освітнього простору. Серед лексем, які увиразнюють концепт *освіта* в міжнародних документах яскравого

забарвлення набуває лексема «Європа-2020», що увиразнюється в семах: розумний розвиток, що ґрунтується на знаннях та інноваціях; сталий розвиток і більш ефективне використання ресурсів, розвиток, що сприяє соціальній та територіальній згуртованості.

У Законі України «Про освіту» (2017) поняття освіти визначено як основу інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави. У законах Польщі (Ustawa o szkolnictwie wyższym) освіта порівнюється із спільним суспільним скарбом і ґрунтуються на універсальних засадах етики. У документах акцентована увага на лексемі *якість* і на потребі якісного розвитку вищої школи та науки, що сприяє формуванню професійних, світоглядних і громадянських компетентностей у відповідній галузі знань. З'ясовано, що пріоритетною умовою сучасного освітнього процесу взаємопов'язувати універсальне (глобальне) і національне; навчання має бути спрямоване на формування духовності особистості, уміння пізнавати себе й зовнішній світ. Різниця в освітніх системах України та Польщі, у становленні методик викладання, принципах навчання тощо зумовлює потребу більш детально вивчати освітню термінологію.

5. Соціокультурні контексти і глобалізаційні тенденції знаходять прояв у нових мовних одиницях. З-поміж лексем, актуалізованих у наукових працях, відзначимо лексему «європейський вибір освіти», яка увиразнилася в сучасному українському та польському суспільствах з метою «рівнятися на світові стандарти» і знайшла відображення в низці спільнокоренових слів: *європеєць, європейський, по-європейському, європейськість*.

В Україні і Польщі у наукових дослідженнях активізується праксеологічний аспект концептосфери *освіта*, основними семами якої є *успіх, ефективність, результативність* праці, що може бути зумовлено як глобалізацією, так і ментальними особливостями культури. Увиразнює потенціал уживання і прикметник *креативний*, зокрема на позначення певних властивостей людини, її діяльності та результатів цієї діяльності (*креативні*

здібності, креативне мислення, креативний потенціал, креативний підхід, креативна ідея, креативний проєкт тощо).

Концептосфера збагачується термінами *неперервна освіта, суспільство знань, освітній капітал, суспільство, яке навчається*, інтернаціональною освітньою лексикою *компетентність, педевтологія, андрагогіка, едукологія*. Культура якості інноваційної національної безпеки держави значною мірою забезпечується академічною культурою, академічною доброчесністю. Термін академічна культура повноцінно увійшов до концептосфери *освіта* на позначення культури навчання, соціальної, моральної відповідальності за результати дослідження; культури толерантності, що формується у культурно-освітньому просторі закладу, мовної, етичної культури наукових наставників та учнів/студентів.

Загалом концепт *освіта* поєднує етнокультурні та європейські характеристики. Лексичні одиниці переконують, що концепт *освіта* в освітньому українському та польському дискурсі постає як особистісно-орієнтований, соціально-орієнтований, національно-орієнтований, ціннісно-орієнтований феномен.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Наукові джерела

1. Андрощук І. Професійний розвиток науково-педагогічних/дидактичних і педагогічних / дидактичних працівників закладів вищої освіти України і Республіки Польща в контексті освіти для миру / Ірина Андрощук // Освіта для миру = Edukacja dla pokoju : зб. наук. пр. / Міністерство освіти і науки України, НАПН України ; [редкол.: В.Г.Кремень, В. П. Коцур, Н. Г. Ничкало, Ф. Шльосек та ін.]. – Київ : ТОВ «Юрка Любченка», 2019. – Т. 2. – С.153–166.
2. Арутюнова Н. Д. Дискурс / Н. Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь. – Москва : Советская энциклопедия, 1990. – С.136–137.
3. Аскольдов С. А. Концепт и слово / С. А. Аскольдов // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста : [антологія] / [под ред. проф. В. П. Нерознака]. – Москва : Academia, 1997. – С. 269–273.
4. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : [підручник] / Ф.С.Бацевич. – [2-ге вид., доп.]. – Київ : ВЦ «Академія», 2009. – 376 с.
5. Беляєва А. В. Концепт ОСВІТА в англійській, французькій, українській та російській мовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.17 – порівняльно історичне і типологічне мовознавство / А.В. Беляєва. – Донецьк : Б. в., 2012. – 20 с.
6. Библик С. П. Мовна свідомість і стилі спілкування в повсякденні / С.П.Библик // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки. – 2015. – Вип. 38. – С.77–81.
7. Боднар І. М. Концепт ОСВІТА як фрагмент мовної картини світу носіїв англійської мови / І. М. Боднар // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. – 2015. – Вип. 4. – С. 16–21.

8. Вайсгербер Л. Родной язык и формирование духа / [пер. с нем., вступ. ст. и коммент. О. А. Радченко ; 2-е изд., испр. и доп. / Л. Вайсгербер]. [Электронный ресурс]. – Москва : Едиториал УРСС, 2004. – 232 с. – Режим доступа : <https://www.livelib.ru/book/1000928883/about-rodnoj-yazyk-i-formirovanie-duha-j-l-vajsgerber>.

9. Вергун Л. І. Перекладна взаємовідповідність англійської та української освітньої лексики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.16 – перекладознавство / Л. І. Вергун. – Київ, 2004. – 20 с.

10. :Габриела Вильк Семантика труда в русско-польском языковом сопоставлении: дисс. на соиск. ученой степени канд. филол. наук. –Катовице 2013–[Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://wydawnictwo.us.edu.pl/sites/wydawnictwo.us.edu.pl/files/semantika_g_wilk_czw_st_e.pdf

11. Вільчинська Т. Слово і концепт : методика аналізу / Т. Вільчинська //Лексика на перетині наукових парадигм : [монографія] / за ред. Л.Струганець. – Тернопіль : Осадца Ю. В., 2018. – С. 106–122.

12. Воркачев С. Г. Культурный концепт и значение / С. Г. Воркачев // Труды Кубанского государственного технологического университета. Серия : Гуманитарные науки. – Т. 17. – Вып. 2. – Краснодар, 2003. – С. 268–276.

13. Воркачев С. Г. Постулаты линвоконцептологии / С. Г. Воркачев // Антология концептов / [под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина]. – Москва : Гнозис, 2007. – 512 с.

14. Габідулліна А. Р. Навчально-педагогічний дискурс: категоріальна структура та жанрова своєрідність (на прикладі шкільного предмета —російська мова) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.02.02 – російська мова / Габідулліна Алла Рашатівна. – К., 2010. – 40 с.

15. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И.Р.Гальперин. – Москва : Наука, 1981. – 140 с.

16. Глухова Л. О. Вербалізація концепту EDUCATIONAL MANAGEMENT в сучасній англomовній картині світу : дис. ... канд. філол. наук : спец.10.02.04 / Глухова Людмила Олександрівна. – Дніпропетровськ, 2016. – 212 с.

17. Голубовська І. О. Етноспецифічні константи мовної свідомості : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : спец.10.02.15 – загальне мовознавство [Електронний ресурс] / І. О. Голубовська. – Київ, 2004. – 38 с. – Режим доступу : <http://referatu.net.ua/referats/7569/153925>.

18. Гончарова Д. А. Лингвокультурный концепт «education» в педагогическом дискурсе / Д. А. Гончарова // Материалы Научной сессии (Волгоград, апрель 2014 г.). – Волгоград : Изд-во ВолГУ, 2014. – С. 217–221.

19. Гончарова Н. Н. Языковая картина мира как объект лингвистического описания / Н. Н. Гончарова // Известия ТулГУ. Гуманитарные науки. – 2012. – № 2. – С. 396–405.

20. Громик Ю. В. Лексичні запозичення з польської мови в поліській говірці с. Липне // Pogranicza słowiańskie w opisach językoznawczych. W 110 rocznicę urodzin Profesora Władysława Kuraszkiewicza (1905–1997)/ Ю.В.Громик., 2015. – С. 67–72.

21. Гумбольдт В. О различии строения человеческих языков и его влиянии на духовное развитие человечества. Избранные труды по языкознанию. Москва: Прогресс, 1984. – 400 с.

22. Дейк Т. А. Анализ новостей как дискурса // Дейк Т. А. Язык. Познание. Коммуникация. Сборник работ. – Москва : Прогресс, 1989. – С. 118–149.

23. Денисевич О. В. Професійна картина світу українських та польських студентів: порівняльний аспект // Сборник научных докладов: Наука сегодня: теория, методология, практика. – Часть 5. – Вроцлав – 2013. – С. 71– 75.

24. Єрмоленко С. Я. Мінлива стійкість мовної картини світу / С.Я.Єрмоленко // Мовознавство. – 2009. – № 3–4. – С. 94–103.

25. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика : нариси /В.В.Жайворонок. – Київ : Довіра, 2007. – 262 с.

26. Загнітко А. П. Основи дискурсології : [науково-навчальне видання] / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2008. – 194 с.

27. Іван Павло II. Пам'ять та ідентичність. Бесіди на зламі століть/ Іван Павло II / Пер. з італ. М. Прокопович. – Львів: Літопис, 2005. – 168 с.

28. Іван Павло II. Послання Папи Івана Павла II. – К.: Літопис, 2001. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: < www.litopys.lviv.ua/.../filosofija_1.html >. Загол. з екрану.– Мова укр.

29. Кабаченко Е. Г. Метафорическое моделирование базисных концептов педагогического дискурса : автореф. дисс. ... на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 – русский язык / Е. Г. Кабаченко. – Екатеринбург, 2007. – 23 с.

30. Карасик В. И. Культурные доминанты в языке / В. И. Карасик // Языковая личность ; культурные концепты : [сб. научн. тр.]. – Волгоград-Архангельск, 1996. – С. 3–16.

31. Карасик В. И. Структура институционального дискурса / В. И. Карасик // Проблемы речевой коммуникации. – Саратов : Изд-во Сарат. ун-та, 2000. – С.25–33.

32. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – Москва : Наука, 1987. – 264 с.

33. Караулов Ю. Н. Языковое сознание : пассивный и активный режим работы / Ю. Н. Караулов // Межкультурная коммуникация и перевод : материалы межвуз. науч. конф. – Москва, 2003.

34. Клименко Н. Ф. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі : [монографія] / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк. – Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2008. – 336 с.

35. Колеснікова І. А. Лінгвокогнітивні та комунікативно-прагматичні параметри професійного дискурсу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.15 – загальне мовознавство / І.А.Колеснікова. – Київ, 2009. – 33 с.

36. Коновальчук І. І. Терміносистема базових понять педагогічної інноватики /Коновальчук І.І. // Акмедосягнення науковців Житомирської науково-педагогічної школи: монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. – С. 138-170.

37. Кононенко В. І. Концептологія в лінгвістичному аспекті /В.І.Кононенко // Мовознавство. – Київ, 2006. – № 2–3. – С. 111–117.

38. Концептосфера непрерывного образования : опыт лингво-педагогического исследования : [в 3 ч.] / [И. А. Колесникова, Н. С. Барымова, М. С. Гвоздева, Е. В. Игнатович, И. А. Котюрова, И. В. Кренёва, С.Р.Недбайлик, Л. А. Нечаева, Е. И. Соколова, Н. И. Токко] ; под ред. профессора И. А. Колесниковой ; М-во образования и науки Рос. Федерации, Федер. гос.бюджет. образоват. учреждение высш. образования Петрозавод. гос. ун-т. – Петрозаводск : Издательство ПетрГУ, 2016. [Электронный ресурс] – Режим доступа : <https://cyberleninka.ru/article/n/kontseptosfera-nepreryvnogo-obrazovaniya-logika-i-metodologiya-izucheniya>

39. Космеда Т. А. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки / Т. А. Космеда. – Львів : Вид-во ЛНУ ім. І.Франка, 2000. – 350 с.

40. Котарбинский Т. Избранные произведения / Тадеуш Котарбинський. – М. : Издательство иностранной литературы, 1963. – 911 с.

41. Кочегарова Л. И. Лингвострановедческое описание лексики школьного дела Англии : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 /Л.И.Кочегарова. – Москва, 1984. – 14 с.

42. Кочерган М. П. Зіставне мовознавство і проблема мовних картин світу / М. П. Кочерган // Мовознавство. – 2004. – № 5–6. – С. 12–30.

43. Кремень В. Освіта як запорука миру: шлях до людини / В. Кремень // Освіта для миру = Edukacja dla pokoju : зб. наук. пр. / Міністерство освіти і науки України, НАПН України ; [редкол.: В. Г. Кремень, В. П. Коцур, Н.Г.Ничкало, Ф. Шльосек та ін.]. – Київ : ТОВ «Юрка Любченка», 2019. – Т. 1. – С.4–9.

44. Курбатов С. В. Феномен університету в контексті часових та просторових викликів: монографія / С. В. Курбатов. — Суми : Університетська книга, 2014. — 262 с.
45. Лежньов С. М. Англомовні неологізми сфери освіти / С. М. Лежньов // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Мовознавство. — 2010. — № 8. — С. 195–197.
46. Лисиченко Л. А. Лексико-семантичний вимір мовної картини світу /Л.А. Лисиченко. — Харків : Основа 2009. — 191 с.
47. Макар І. С. Латинізми освітньої сфери в українській мові / І. С. Макар // Науковий вісник Чернівецького університету. Германська філологія. — 2014. — Вип. 692–693. — С. 65–68.
48. Маленко О. О. Лінгво-естетична інтерпретація буття в українській поетичній мовотворчості (від фольклору до постмодерну) : [монографія] / О. О. Маленко. — Харків : Харківське історико-філологічне товариство, 2010. — 488 с.
49. Марьяк Х. Проба історіографічного переліку польських прислів'їв і приказок. хронологія пареміологічних збірок / Марьяк Христина. [Електронний ресурс] — Режим доступу : <https://cyberleninka.ru/article/n/proba-istoriografichnogo-pereliku-polskih-prisliviyiv-i-prikazok-hronologiya-paremiologichnih-zbirok>
50. Маслова В. А. Лингвокультурология : [учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений] / В. А. Маслова. — Москва : Академия, 2001. — 208 с.
51. Мацько Л. І. Українська мова в освітньому просторі : [навч. посіб.] /Л.І.Мацько. — Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. — 607 с.
52. Нерознак В. П. От концепта к слову : к проблеме филологического концептуализма / В. П. Нерознак // Вопросы филологии и методики преподавания иностранных языков. — Омск : Изд-во Омск. гос. пед. ун-та, 1998. — С. 80–85.

53. Неможливо розділити те, що не ділиться: мову, літературу, культуру...: Володимир Данилюк, Кшиштоф Савіцкі, Оксана Рогач, Андрій Моклиця.- Волинська газета, 25 червня 2013 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://volga.lutsk.ua/view/888/2/>
54. Ничкало Н.Г. Розвиток професійної освіти в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів: монографія / Н.Г. Ничкало. – К.: Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. – 125 с.
55. Оляндер Л. К. Загальнолюдські цінності й людина в європейській літературі / Оляндер Л.К. // Філологічні студії : наук. часоп.; редкол. : В.Л. Удалов [та ін.]. – Луцьк, 2000. – № 2. – С. 12–16
56. Пасічник Н. Реалізація концепту «Освіта» на прикладі англійських дидактичних термінів, що позначають учасників навчального процесу [Електронний ресурс] / Н. Пасічник. – Режим доступу: www.rusnauka.com/18_EN_2009/.../48811.doc.htm.
57. Перебийніс В. І. Теорія і практика укладання навчальних словників / В. І. Перебийніс // Вісник Житомирського державного університету імені І. Франка. № 17. – Житомир, 2004. – С. 73-75.
58. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова // Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Москва, АСТ : Восток-Запад, 2007. – 314 с.
59. Попова Н. М. Принцип єдності свідомості й діяльності та його відображення у взаємодії концептуальної й мовної картини світу / Н.М.Попова // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – 2013. – Вип. 24. – С. 341–349.
60. Постовалова В. И. Картина мира в жизнедеятельности человека / В.И.Постовалова // Роль человеческого фактора в языке : язык и картина мира. – Москва : Наука, 1988. – 215 с.
61. Потебня О. Думка й мова / О. Потебня // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / [за ред. М. Зубрицької, 2-е вид., доп.]. – Львів : Літопис, 2001. – 832 с.

62. Приходько А. Н. Концепты и концептосистемы / А. Н. Приходько. – Днепропетровск : Белая Е. А., 2013. – 307 с.
63. Радзієвська Т. В. Дискурсивні простори : історико-лінгвістичний вимір / Радзієвська Т. В.. – Київ : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2018. – 323 с.
64. Роль человеческого фактора в языке : язык и картина мира / [Б. А. Серебренников, Е. С. Кубрякова, В. И. Постовалова и др.] ; отв. ред. Б. А. Серебренников. – Москва : Наука, 1988. – 216 с.
65. Сапарій І. В. Засоби реалізації концепту освіта в сучасній англійській мові (на матеріалі роману Тома Шарпа «PORTERHOUSE BLUE» [Електронний ресурс] / І. В. Сапарій. – Режим доступу : <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/25394/1/Saparai.pdf>.
66. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми : [підручник] / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
67. Селігей П. О. Мовна свідомість : структура, типологія, виховання / П. О. Селігей. – Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2012. – 118 с.
68. Семеног О. М. Краса вчительської праці у рефлексіях українських і польських педагогів / О. М. Семеног // Порівняльна професійна педагогіка, 2015. – Вип. 2. – С. 137–142.
69. Семеног О. Цінності учительської праці в рефлексіях Івана Павла II / О. Семеног // Професійна освіта: педагогіка і психологія : польсько-український щорічник / за. ред.: Т. Левовицького, І. Вільш, І. Зязюна, Н. Ничкало. – Ченстохова ; Київ, 2013. – Вип. XV. – Режим доступу: dlibra.bg.ajd.czest.pl:8080/Content/1404
70. Семеног О. М. Етнолінгводидактична культура учителя у праксеологічному вимірі / О. М. Семеног // Рідне слово в етнокультурному вимірі : зб. наук. праць / Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка. – Дрогобич : Посвіт, 2017. – С. 461–471.

- 71.Семеног О. М. Професійний розвиток педагога в контексті освіти для миру / О. М. Семеног // Освіта для миру = Edukacja dla pokoju : зб. наук. пр. / Міністерство освіти і науки України, НАПН України ; [редкол.: В.Г. Кремень, В. П. Коцур, Н. Г. Ничкало, Ф. Шльосек та ін.]. – Київ : ТОВ «Юрка Любченка», 2019. – Т. 2. – С.153–166.
- 72.Семеног О.М. Українська культуромовна особистість учителя (шляхи її формування в системі професійної підготовки): Монографія /За ред. Л.І.Мацько. – К.: , 2007. – 303 с. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <https://repository.sspu.sumy.ua/handle/123456789/1860>
- 73.Семеног О., Вовк М. Академічна культура дослідника в освітньо-культурному просторі університету : [монографія] / Олена Семеног, Мирослава Вовк. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. – 284 с.
- 74.Семенюк О. А. Основи теорії мовної комунікації : [навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів] [Електронний ресурс] /О.А.Семенюк, В. Ю. Паращук. – Київ : Ін Юре, 2009. – 276 с. – Режим доступу: http://info-library.com/book/20_Osnovi_teorii_movnoi_komynikacii.html.
- 75.Сепир Э. Статус лингвистики как науки / Э. Сепир // Избранные труды по языкознанию и культурологии. Москва : Прогресс : Универс, 1993. – С.259–265.
- 76.Сербенська О. А. Актуальне інтерв'ю з мовознавцем : 140 запитань і відповідей / О. А Сербенська, М. Й. Волощак. – Київ : Просвіта, 2001. – 204 с.
- 77.Серебрянська І. М. Освіта в Україні : спостереження крізь призму мовної картини світу : [монографія] / І. М. Серебрянська. – Харків : Видавництво Іванченка І. С., 2018. – 416 с.
- 78.Сисоєва С. Сфера освіти як об'єкт дослідження / С. Сисоєва // Освітologia: польсько-український /українсько-польський щорічник. – К.: ВП «Едельвейс». – 2012. – Вип. І. – С. 22-29.

79. Сітарська Б. Теоретичні і методологічні засади дидактичних завдань з педагогіки у процесі підготовки та вдосконалення вчителів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2005. – 30 с.
- 80.Слухай Н. В. Когнітологія та концептологія в лінгвістичному висвітленні : [навч. посіб.] / Н. В. Слухай, О. С. Снитко, Т.В.Вільчинська. – Київ : Київський університет, 2011. – 367 с.
- 81.Смолінська О. Є. Теоретико-методологічні основи організації культурно-освітнього простору педагогічних університетів України : монографія / Олеся Євгенівна Смолінська; [за науковою редакцією проф. Г. П. Васяновича]. – Суми: Університетська книга, 2014. – 362 с.
- 82.Степанов Ю. С. Альтернативный мир, дискурс, факт и принцип причинности / Ю. С. Степанов // Язык и наука конца 20 века. – Москва : Институт языкознания РАН, 1995. – С. 35–73.
- 83.Струганець Л. Поняття «мовна особистість» в україністиці /Л.Струганець / Культура слова. – 2012. – № 77. – С. 127–133.
- 84.Тараненко О. О. Формування нової системи соціальних цінностей і пріоритетів українського суспільства (на матеріалі української мови кінця ХХ–початку ХХІ ст.) / О. О. Тараненко // Мовознавство. – 2012. – № 3. – С. 3–31; № 5. – С.13–40; № 6. – С. 3–22; 2013. – № 6. – С. 3–26; 2014. – № 1. – С. 3–31; 2014. – № 3. – С. 3–33; 2014. – № 5. – С. 14–34.
- 85.Телия В. Н. Метафоризация и её роль в создании языковой картины мира / В. Н. Телия // Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира / [Б. А. Серебрянников, Е. С. Кубрякова, В.И.Постовалова и др.]. – Москва : Наука, 1988. – С. 184–187.
- 86.Толстой Н. И. Язык и народная культура. Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике / Н. И. Толстой. – М. : Индрик, 1995. – 512 с.

87. Туркевич О. Терміни української лінгводидактики на етапі гармонізації / Оксана Туркевич // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». – 2014. – № 791. – С. 32–35.
88. Трегубова Ю. О. Сфера образования в американской и британской лингвокультурах : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 – теория языка / Ю. О. Трегубова. – Волгоград, 2007. – 19 с.
89. Уфимцева Н. В. Языковое сознание: динамика и вариативность / Н. В. Уфимцева. – Москва : Институт языкознания РАН. – 2011. – 252 с.
90. Філіпчук Г. Г. Національна освіта: особистість і суспільство. Збірник наукових праць. / Георгій Георгієвич Філіпчук. – Чернівці : Зелена Буковина, 2013. – 844 с.
91. Філософсько-методологічні засади підвищення якості вищої освіти України: європейський вимір : монографія / авт. кол.: В. Андрущенко (кер.), М. Бойченко, Л. Горбунова, І. Надольний та ін. – К. : Педагогічна думка, 2012. – 220 с.
92. Abramowicz M., J. Bartmiński, W. Chlebda, Językowo-kulturowy obraz świata Słowian na tle porównawczym [Electronic resource] – Mode of access: http://www.ethnolinguistica-slavica.org/index.php?option=com_content&view=article&id=74:zykowo-kulturowy-obraz-wiata-sowian-na-tle-porownawczym&catid=4:2008-12-13-17-04-25&Itemid=3
93. Academic Cultures and Developing Management in Higher Education | Loima Jyrki", Vink.helsinki.fi, 2017. Electronic resource] – Mode of access: http://www.vink.helsinki.fi/files/Theoria_academic.html
94. Anusiewicz J. Problematyka językowego obrazu świata w poglądach niektórych językoznawców i filozofów niemieckich XX wieku / J. Anusiewicz // Językowy obraz świata ; pod red. J. Bartmińskiego. – Lublin : UMCS, 1999. – S. 261–291.
95. Bartmiński J. Językowe podstawy obrazu świata // J. Bartmiński. – Lublin. – 2012. – 328 s.

96. Bartmiński J. Językowy obraz świata a spójność tekstu / J. Bartmiński, R. Tokarski // Teoria tekstu. Zbiór studiów / red. T. Dobrzyńska. – Wrocław. – 1986. – S. 65–82.
97. Gajda S. Prestiż a język / Stanisław Gajda // NAUKA 4/2010 • 147-162
[Electronic resource] – Mode of access:
http://www.pan.poznan.pl/nauki/N_410_18_Gajda.pdf
98. Grybosiowa A. Dynamika zmian językowych o podłożu kulturowym u progu XXI wieku (na materiale polskim) / A. Grybosiowa // Z polskich studiów slawistycznych.- Seria X : Językoznawstwo.- Warszawa, 2002. – S. 80-81.
99. Grzegorzczkowska R. Pojęcie językowego obrazu świata / R. Grzegorzczkowska // Językowy obraz świata ; pod red. J. Bartmińskiego. – Lublin : UMCS, 1999. – S.39–47.
100. Chlebda W. Płaszczyzny oglądu językowego obrazu świata, [w:] / Chlebda W. // Komparacja systemów i funkcjonowania współczesnych języków słowiańskich. 1, red. S. Gajda, Opole 2000.- s. 164–178.
101. Dąbrowska A. Współczesne problemy lingwistyki kulturowej / A.Dąbrowska, // [Postscriptum nr 2-1(48-49), 2004-2005. [Electronic resource] – Mode of access:
[http://bazhum.muzhp.pl/media//files/Postscriptum/Postscriptum-r2004_2005-t-n2_1\(48_49\)/Postscriptum-r2004_2005-t-n2_1\(48_49\)-s140-155/Postscriptum-r2004_2005-t-n2_1\(48_49\)-s140-155.pdf](http://bazhum.muzhp.pl/media//files/Postscriptum/Postscriptum-r2004_2005-t-n2_1(48_49)/Postscriptum-r2004_2005-t-n2_1(48_49)-s140-155/Postscriptum-r2004_2005-t-n2_1(48_49)-s140-155.pdf)
102. Denek K. Aksjologiczne aspekty edukacji szkolnej / Kazimierz Denek – Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 2000. – 196 s.
103. Paweł II J. Wychowanie jest pierwszym i zasadniczym zadaniem kultury. Przemówienie w siedzibie Organizacji Narodów Zjednoczonych do Spraw Oświaty, Nauki i Kultury (UNESCO) / Paweł II J., S. Urbański (red.) // Wychowanie w nauczaniu Jana Pawła II (1978–1999). – Warszawa, 2000. –130 s.
104. Puzynina J. Jakie wartości współtworzą „duszę” Europy u progu XXI wieku, „PAUza Akademicka” 2010. [Electronic resource] – Mode of access:
http://pauza.krakow.pl/102_34_2010.pdf (data of appeal: 04.03.2019).

105. Semenog, H. Ojciec I Rodzinne tradycje wychowawcze w projekcji analizy lingwistyczno-kulturologicznej / H. Semenog // Pedagogia Ojcostwa. – Stalowa Wola, 2010. – № 1. – S. 137–143.
106. Semper in Altum. Zawsze wzwyż / red.: ks. Prof. Dr hab Jan Zimny, Prof. Dr hab Nella Nyczkało ; Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II. – Stalowa Wola, 2010. – 862 c.
107. Szofitysek A. E. Filozofia pedagogiki : podstawy edukacji : teoria, metodyka, praktyka / Adolf Ernest Szofitysek. – Katowice : Esse, 2003. – 584s.
108. Tokarski R. Słownictwo jako interpretacja świata / R. Tokarski // Współczesny język polski [pod red. J. Bartmińskiego]. – Lublin, 2001. – S.343–370.
109. Wiatrowski Z. Praca człowieka – wątpliwości, nieporozumienia i realia/ Z. Wiatrowski // Semper in Altum. Zawsze wzwyż / red.: ks. Prof. Dr hab Jan Zimny, Prof. Dr hab Nella Nyczkało ; Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II. – Stalowa Wola, 2010. – s. 613-616.

Список довідникових джерел

110. Антологія афоризмів / [упор. Л. П. Олексієнко]. – Донецьк : Сталкер, 2004. – 704 с.
111. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник /С.У.Гончаренко ; [гол. ред. С. Головка]. – Київ : Либідь, 1997. – 374 с.
112. Енциклопедія освіти / [гол. ред. В. Г. Кремень ; Акад. пед. наук України]. – Київ : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
113. Єрмоленко С. Я. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бирик, О. Г. Тодор. – Київ : Либідь, 2001. – 224 с.
114. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник / В. В. Жайворонок. – Київ : Довіра, 2006. – 703 с.

115. Левченко О. Українсько-російсько-білорусько-болгарсько-польський словник порівнянь / О. Левченко. – Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2011. – 748 с.
116. Мартинюк А. П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики / А. П. Мартинюк. – Харків : ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2011. – 196 с.
117. Митрополит Іларіон. Етимолого-семантичний словник української мови. – Т. 1 (А-Д). – Вінніпег (Канада): Накладом тов. «Волинь», 1979. – 365 с.
118. Національний освітній глосарій : вища освіта [2-е вид., перероб. і доп.] / [авт.-уклад. : В. М. Захарченко, С. А. Калашнікова, В. І. Луговий, А. В. Ставицький, Ю. М. Рашкевич, Ж. В. Таланова; за ред. В.Г.Кременя]. – Київ : Плеяди, 2014. – 100 с.
119. Педагогічний словник [Текст] / АПН, Ін-т педагогіки ; підгот. Н.Б. Копиленко [та ін.] ; відп. ред. М. Д. Ярмаченко. - К. : Педагогічна думка, 2001. - 516 с.
120. Приповідки або українсько-народна філософія : зібрав та видав В.С. Плав'юк [Електронний ресурс]. – Едмонтон, Альберта, 1946. – 355с. – Режим доступу : <http://diasporiana.org.ua/folklor/7784-plavyuk-v-p>.
121. Прислів'я та приказки: Природа. Господарська діяльність людини / Упоряд. М. М. Пазяк. – К.: Наук. думка, 1989. – 480 с.
122. Професійна освіта : словник / [уклад. С. У. Гончаренко та ін.; за ред. Н. Г. Ничкало]. – Київ : Вища школа, 2000. – 380 с.
123. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава, 2006. – 716 с.
124. Сисоєва С. О., Соколова І. В. Проблеми непервної освіти: тезаурус наукового дослідження / С.О.Сисоєва, І.В.Соколова наук. видання НАПН України, Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих, МОН. Маріупольський держ. гуманітарний ун-т. К. : ЕКМО, 2010. -362с.

125. Словарь української мови : у 4 т. / [за ред. Б. Грінченка]. – Київ: Вид-во АН УРСР, 1958–1959.
126. Словник української мови : в 11 т. / [редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін. ; Акад. наук УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. Потебні]. – Київ : Наукова думка, 1970–1980.
127. Словник української мови (онлайн). Томи 1–6 [Електронний ресурс] // Український мовно-інформаційний фонд НАН України, 2016. – Режим доступу:
<http://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=216374&page=1238>.
128. Українська радянська енциклопедія : в 12-ти т. [2-ге вид.] / [гол. ред. М. П. Бажан ; редкол. : О. К. Антонов та ін.]. [Електронний ресурс]. – Київ : голов. ред. УРЕ, 1977–1985. – Режим доступу :
<http://leksika.com.ua/18920924/ure/osvita>.
129. Українська мова : енциклопедія [Електронний ресурс] / [редкол. В. М. Русанівський, О. О. Тараненко та ін.]. – Київ : Українська енциклопедія, 2000. – 752 с. – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/ukrmova/um210.htm>.
130. Wasyluk A. Leksykon Pedagogiczny. Angielsko-polsko-ukraiński /Wasyluk A., TanaśM. –Warszawa-Kijó : Wyd. Naukowe NOVUM, 2006. –257 s.
131. Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku. T. 3, Warszawa: Wydawnictwo «Żak», 2004. –1075с.
132. Mały słownik etyczny / S. Jedynak (red.). – Bydgoszcz, 1994. – 248 s.
133. Mały słownik języka polskiego / Elżbieta Sobol (red.). – Warszawa: PWN. Kultura, 1996. – 248 s.
134. Okoń W. Nowy słownik pedagogiczny / Okoń Wincenty /Warszawa: Wydawnictwo Akademickie "Żak", 2007. – 490с.
135. Przysłowia polskie / Wyb. i opracow. K. Stefańska-Jokiel. – Wrocław: Wyd. Europa, 2006. – 200 s.
136. Słownik języka polskiego : [Electronic resource] – Mode of access:
<https://sjp.pwn.pl/sjp/nauczyciel;2487580.html>.

137. Słownik języka polskiego : [Electronic resource] – Mode of access: https://pl.wiktionary.org/wiki/S%C5%82ownik_j%C4%99zyka_polskiego
138. Synonim.Net. Największy internetowy słownik synonimów. [Electronic resource] – Mode of access: Режим доступу: <https://synonim.net/synonim/nauczyciel>.
139. Szulc Aleksander Podręczny słownik językoznawstwa stosowanego: dydaktyka języków obcych / Aleksander Szulc. – Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1984. – 381 s.
140. Uniwersalny słownik języka polskiego. T. 1-4. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2008. [Electronic resource] – Mode of access: <https://sjp.pwn.pl/oferta/haslo/Uniwersalny-slownik-jezyka-polskiego-serwis-on-line;5725041.html>

Джерела фактичного матеріалу

141. Біла книга національної освіти України / Т. Ф. Алексеєнко, В.М.Аніщенко, Г.О. Балл [та ін.]; за заг. ред. акад. В. Г. Кременя; НАПН України. – К.: Інформ. системи, 2010. – 342 с.
142. Закон України «Про освіту». Відомості Верховної Ради, 2017, №38–39, [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
143. Закон України «Про вищу освіту». Відомості Верховної Ради, 2014, № 37–38, ст. 2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
144. Конституция Республики Польша от 2 апреля 1997 г. [Электронный ресурс] / Национальное собрание Польши // Всемирная организация интеллектуальной собственности. – Режим доступа: http://www.wipo.int/wipolex/ru/text.jsp?file_id=195330 (дата обращения 8.02.2014 г.). – Название с экрана.
145. Bucharest Declaration on Ethical Values and Principles of Higher Education in the Europe Region. [Electronic resource] – Mode of access: http://www.iau-aiu.net/sites/all/files/Bucharest_Dec_0.pdf.
146. Burquel Nadine. Conference Report «Future of the doctorate».

- European Commssion. Directorate-General for Education and Culture. Riga, 28-29 May, 2015. – 33 p.
147. Karta nauczyciela po zmianach z 6 grudnia 2007 r. Poznań : Oficynf Ekonomiczna Wydawnictwa. 2008. – 52 s.
 148. Kwiek M., Maassen P., (Eds.) National Higher Education Reforms in a European Context: Comparative Reflections on Poland and Norway // Higher Education Research and Policy. Vol. 2. – Frankfurt and New York : Peter Lang, 2012. – 242 pp.
 149. Report of Commission of the European Communities. *Memorandum on Lifelong Learning* [Electronic resource] – Brussels., 2018. Retrieved from: http://arhiv.acs.si/dokumenti/Memorandum_on_Lifelong_Learning.pdf. (viewed on 18.11. 2019). – Title from the screen.
 150. Strategia rozwoju szkolnictwa wyższego w Polsce do 2020 roku [Electronic resource] – Mode of access: : http://www.nauka.gov.pl/g2/oryginal/2013_05/59579f9e6efaec82014d6d5be081ca23.pdf (viewed on June 18, 2019). – Title from the screen.
 151. Ustawa z dnia 27 lipca 2005 roku. Prawo o szkolnictwie wyższym; . – URL [Electronic resource]. – Mode of access: : <https://www.nauka.gov.pl> (дата звернення: 07.09.2019); U S T AWA z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce [Electronic resource]. – Mode of access: : <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20180001668/U/D20181668Lj.pdf>
 152. World declaration on higher education for the twenty-first century: vision and action [Electronic resource]. – 9 October 1998. Paris – Mode of access: http://www.unesco.org/education/educprog/wche/declaration_eng.htm (data of appeal: 12.11.2019).
 153. Workshop «Measurement of Human Security». Summary of Deliberations. Harvard University JFK School of Government, November 30, 2001 // <http://www.humansecurity-chs.org/activities/outreach/measure.html>. – Last access 27.07.2019).
 154. The Human Security Framework and National Human Development Reports: A Review of Experiences and Current Debates. NHDR Occasional

Paper 5 / Ed. by R. Jolly and D. Basu Ray. [Electronic resource]. – New York: UNDP, 2006. – – Mode of access: <http://hdr.undp.org/en/content/human-security-framework-and-national-human-development-reports> (data of appeal: 12.11.2019).

Семеног О. Концептосфера *освіта* в українському та польському дискурсах: міждисциплінарний підхід: монографія / Олена Семеног: наук. ред. Ю.Громик. – Суми : Видавництво СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. – 177 с.

У монографії окреслено теоретичні засади дослідження концептосфери *освіта* в українському та польському освітньому дискурсах; представлено етноспецифіку концепту *освіта* на матеріалі українських і польських прислів'їв, в освітньо-теологічному дискурсі Івана Павла II; схарактеризовано поняттєвий компонент концепту *освіта* у законодавчо-нормативних документах; лексеми на позначення учасників освітнього процесу в освітньому дискурсі; здійснено огляд новітніх понять на позначення освітніх реалій в освітньо-педагогічному дискурсі; розкрито концепт *освіта* як особистісно-орієнтований, соціально-орієнтований, національно-орієнтований, ціннісно-орієнтований феномен, що перебуває під впливом інноваційних тенденцій в освіті та мові.

Для науково-педагогічних працівників, студентів, магістрантів, аспірантів.

Semenog O. The Conceptual Sphere of Education in Ukrainian and Polish Discourses: An Interdisciplinary Approach: Monograph / Olena Semenog. – Sumy: A. S. Makarenko SSPU Publishing House, 2019. – 177 p.

The monograph outlines the theoretical foundations for the study of the conceptual sphere of *education* in Ukrainian and Polish educational discourses. The ethno-specificity of the concept of education is presented on the material of Ukrainian and Polish proverbs, in the educational and theological discourse of John Paul II.

This section describes the conceptual component of the concept of education in legislative and regulatory documents; Ukrainian-Polish Partnership in Education: Academic Discourse Valuable Landmarks of Higher Philological Education in the 21st Century.

The lexemes for the designation of participants in the educational process, the concept “teaching work” in the reflections of Ukrainian and Polish teachers are outlined according to axiological context, professional formation of teacher-dictionary in the dimensions of cross-cultural dialogue.

The lexical innovations in educational and pedagogical discourse, lexemes of “academic lecture and academic teacher in the digital age” are characterized. Also, it was described the work of resource center of teachers’ professional development according to the practices of “Artes Liberales”, School of Education, Warsaw University; Jagiellonian University. The concept of education as a personality-oriented, socially oriented, nationally-oriented, value-oriented phenomenon under the influence of innovative tendencies in education and language was revealed.

Науке видання

Семеног Олена Миколаївна

**КОНЦЕПТОСФЕРА ОСВІТА В УКРАЇНСЬКОМУ ТА ПОЛЬСЬКОМУ
ДИСКУРСАХ: МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД**

монографія

Суми: СумДПУ, 2019

Свідоцтво ДК №231 від 02.11.2000 р.

Відповідальний за випуск Коваленко А.М.

Комп'ютерний набір **О. М. Семеног**

Комп'ютерна верстка **О. М. Семеног**

Здано в набір 20.01.2019 р. Підписано до друку 27.01.2019 р.

Формат 60x84/16. Гарн. Calibri. Друк ризогр. Папір офсет.

Ум. друк. арк. 19,7. Обл.-вид. арк. 27,33.

Тираж 300. Вид. № 10

40002, Суми, вул. Роменська, 87

Виготовлено на обладнанні СумДПУ імені А.С. Макаренка